

**KADININ BOŞANMA OLGUSU VE TOPLUMSAL CİNSİYET
EŞİTSİZLİĞİ: İNSAN HAKLARI AÇISINDAN BİR İNCELEME**

Ronay ERDİNÇ

211128111

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı

İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof. Dr. Fatma Hülya ŞİMGİ

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Şubat, 2024

**KADININ BOŞANMA OLGUSU VE TOPLUMSAL CİNSİYET
EŞİTSİZLİĞİ: İNSAN HAKLARI AÇISINDAN BİR İNCELEME**

Ronay ERDİNÇ

211128111

ORCID:0000-0002-0029-8834

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı

İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof. Dr. Fatma Hülya ŞİMGA

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Şubat, 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY

RONAY ERDİNCİ'nin "Kadın Boşanma Olgusu ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: İnsan Hakları Açısından Bir İnceleme" başlıklı tezi 16.02.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) Prof. Dr. Fatma Hülya ŞİMGA Maltepe Üniversitesi

Üye Prof. Dr. Çiğdem YAZICI Üsküdar Üniversitesi

Üye Doç. Dr. Bergen ÖZÜAYDIN Maltepe Üniversitesi

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Bu tezi yazarken tüm duruşuyla örnek aldığım, süreç boyunca bilgisini, desteğini ve güler yüzünü esirgemeyen saygıdeğer hocam, Prof. Dr. Hülya ŞİMGİ'ye, bugünlere gelmemde maddi ve manevi her türlü fırsatı sunan anne ve babama, çalışmam süresince bana her türlü motivasyonu sağlayan sevgili arkadaşlarıma, görüşme yapma ricamı kırmayan tüm kadınlara, ayrıca “insan” bilgisine hayran olduğum ve kendisinden çok şey öğrendiğim değerli hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi ve diğer tüm bölüm hocalarıma bana kattıkları değerler için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ronay ERDİNÇ

Şubat, 2024

ÖZET

KADININ BOŞANMA OLGUSU VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ: İNSAN HAKLARI AÇISINDAN BİR İNCELEME

Ronay Erdiñ

Yüksek Lisans Tezi

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı

İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof. Dr. Fatma Hülya Şimğa

Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024

Boşanma, kurulmuş bir evlenmenin tarafların sağlığında, kanunda öngörülen sebep ve koşullara dayanarak mahkeme kararıyla sona erdirilmesidir. İnsan hakları bilgisi, boşanma kararını veren kadınların, boşanma süreci ve sonrasında insan onuruna yakışır bir hayat sürdürebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Çünkü boşanma sürecinde ve sonrasında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle daha olumsuz etkilenen taraf çoğunlukla kadınlar olmaktadır.

Bu tezin amacı, Türkiye’de, kadınların boşanma sürecinde ve sonrasında karşılaştıkları problemleri toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ve insan hakları perspektifinden ele almaktır. Araştırmanın verileri, nitel araştırma yaklaşımı kullanılarak boşanma olgusunu deneyimlemiş 20 kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak derinlemesine görüşme tekniği ile toplanmıştır. Ayrıca gözlemden de yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında; boşanan kadınların olanakları ve içerisinde bulundukları koşulların incelenmesi, birçok farklı parametrenin kadınların boşanma durumu üzerinde etkili olabileceğini göstermiştir. Eğitim seviyesi, gelir durumu, çalışıp çalışmama durumu, anne olma, sosyal çevre ve toplum baskısı, aile desteği, eşe olan güvensizlik, boşanmış kadın olmanın damgalanması ve gelecek kaygıları gibi faktörler araştırmaya katılan kadınların boşanma durumları ile doğrudan ilişkilendirdikleri faktörler olarak görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, Kadınların İnsan Hakları, Boşanma, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.

ABSTRACT
DIVORCE, WOMEN AND GENDER INEQUALITY: AN INVESTIGATION IN
TERMS OF HUMAN RIGHTS

Ronay Erdinç

Master's Thesis

Department of Interdisciplinary Human Rights

Human Rights Master's Programme with Thesis

Thesis Advisor: Prof. Dr. Fatma Hülya Şimga

Maltepe University Graduate School, 2024

Divorce is the termination of an established marriage in the health of the parties by a court decision based on the reasons and conditions stipulated in the law. Knowledge of human rights is important for women who decide to divorce to lead a life worthy of human dignity during and after the divorce process. Because during and after the divorce process, it is mostly women who are more negatively affected due to gender inequality.

The aim of this thesis is to address the problems faced by women in Turkey during and after divorce in the context of gender inequality and from a human rights perspective. The data of the study were collected by using qualitative research approach and in-depth interview technique through semi-structured interviews with 20 women who have experienced the phenomenon of divorce. Observation was also utilized. Within the scope of the research; examining the possibilities of divorced women and the conditions they are in showed that many different parameters can be effective on the divorce status of women. Factors such as education level, income status, working or not working status, being a mother, social environment and community pressure, family support, distrust in the spouse, stigmatization of being a divorced woman and future concerns are seen as the factors directly associated with the divorce status of the women participating in the research.

Key Words: Human Rights, Women's Human Rights, Divorce, Gender Inequality.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY	ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER TABLOSU	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	5
1.2. Tezin Amacı	6
1.3. Tezin Önemi.....	6
1.4. Varsayımlar	7
1.5. Sınırlılıklar, Süre ve Olanaklar	7
İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN ONURU VE HAK KAVRAMI	8
2.1. İnsan Onuru ve İnsan Hakları	8
2.2. Kişi ve Grup Hakları	15
2.3. Ayrımcılık ve Kadının İnsan Hakları.....	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE BOŞANMA ÜZERİNE	23
3.1. Boşanmanın Tanımı ve Nedenleri.....	23
3.2. Kadın Açısından Boşanma: Evreler, Zorluklar, Mücadeleler.....	24
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM	32
4.1. Araştırmanın Modeli	32
4.2. Evren ve Çalışma Evreni.....	33

4.2.1. Katılımcıların Özellikleri	34
4.3. Verilerin Toplanması	38
4.3.1. Veri Toplama Araçları	42
4.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması	43
BEŞİNCİ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM	45
5.1. Boşanmanın Nedenleri	45
5.2. Boşanma Kararını Geciktiren Etmenler	52
5.3. Ekonomik Durumun Boşanma Kararına Etkisi	55
5.4. Çocuk ile İlgili Yaşanan Endişelerin Boşanma Kararına Etkisi	57
5.6. Boşanma Sonrasında Giyim, Tutum ve Davranışlar	61
5.7. Eşin Boşanmaya Karşı Direnci	63
5.8. Kadınların Boşanma Kararında Toplum ve Sosyal Çevrenin Etkisi	64
5.9. Kadınların için Boşandıktan Sonra Gelen “Özgürlük” Hissi	67
5.10. Kadınlar için Yeniden İlişkilenme-Evlenme Düşüncesi	68
5.11. Boşanma Olgusunu Deneyimlemiş Kadınların Geleceğe Dair Planları	70
YEDİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA	72
SONUÇ VE ÖNERİLER	82
KAYNAKÇA	88
EKLER	92
Ek 1: Maltepe Üniversitesi Etik Kurul Kararı	92
Ek: 2 Yarı Yapılandırılmış Görüşme Yönergesi	93
Ek 3: Katılımcılar İçin Bilgilendirilmiş Onam Formu (Araştırmacının Açıklaması)	95
ÖZGEŞMİŞ	97

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1. Cinsiyete göre boşanma nedenleri, 2021	46
---	----

1. GİRİŞ

İnsan hakları bilgisiyle yazılan bu tez, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ne olduğunu, neden insan haklarını engellediğini, insanın değerini ve onurunu ne şekilde ve ölçüde etkilediğini konu edecektir. Bunun yanı sıra araştırma, toplumsal cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesinin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından etki ve önemini boşanma olgusu bağlamında göstermeye çalışacaktır. Türkiye’de, ataerkil yapıdan kaynaklı ortaya çıkan toplumsal cinsiyet kalıp yargıların farkındalığı, kadınların boşanma sonrasında yaşadığı sorunları araştırmanın gerekli olduğuna işaret etmektedir. İnsan hakları bakımından insanın değeri bilgisinin öneminin ve insanın “olanaklar varlığı” olduğunun görülmesini sağlayan eğitim süresince edinilen bilgi ve farkındalık kadına karşı cinsiyetçiliğe dair yeni, eleştirel bir bakış açısının imkânını sağlamıştır.

İnsan hakları, insan olanaklarının korunmasının insan onurunu koruyacağı kabulüne dayanır. Onur (*dignity*) kavramı ile şeref (*honor*) kavramının birbiri ile karıştırıldığını ifade eden Kuçuradi, insanın yapısına ilişkin bilginin insan onuru kavramını oluşturduğunu, bir kişinin değerine ya da farz edilen değerine yani imgesinin değerine gösterilen saygıyı “şeref” olarak tanımlamakta ve kavramların açık kullanılmasının önemine dikkat çekmektedir (Kuçuradi, 2018a, s. 73).

Felsefi-antropolojik anlayış perspektifinden insan hakları, kişinin sadece insan olmasından ötürü görmesi gereken saygıyı ifade eder. Esas itibarıyla etik bağlamda ele alınması gereken insan hakları, kişinin insan olmaktan gelen değerinin korunmasına yöneliktir: “*İnsan hakları, insanla ilgili her türlü oluşumda olduğu gibi varoluşu, çıkış noktası bakımından kuşkusuz bireyseldir. Haklar bireyseldir*” (Çotuksöken, 2012, s. 35). İnsan Hakları Evrensel Bildirgenin birinci maddesinde yer alan: “*Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğmuştur. Akıl ve vicdana sahiptirler. Birbirlerine kardeşlik anlayışı ile davranmalıdırlar*” cümlesi bildirgenin insan hakları anlayışını dile getiren önemli bir maddesidir. Eşit olduğumuz onur ve haklardır. Bu, insan türünün kendisine yönelik bir kabulüdür. Haklar ve onur bakımından eşitliğimiz aynılığımıza işaret etmektedir; yani insanın yapı ve haklar eşitliğini temellendirmektedir. Bu maddeden yola çıkarak insan hakları ihlalleri kişinin salt insan olmasından gelen olanak

ve yapabilirliklerinin geliştirilmesinin veya gerçekleştirilmesinin engellenmesi olarak anlaşılabilir. Kuçuradi şöyle der:

İnsan hakları, belirli tarihsel koşullarda, insanın bazı doğal olanaklarının değerinin bilgisinden türetilen normlardır: insan türünün bu doğal olanaklarının gerçekleşebilmesi için gerekli olduğu düşünülen koşulları dile getirirler. İnsanın değerini-varlıktaki özel yerini-korumayı amaçlarlar. İnsan haklarının “evrensel” olmaları, yani insan olan herkes için belirli muamele talepleri getirmeleri, insan haklarının bu kaynaklarından ileri geliyor (Kuçuradi, 2018a, s. 66).

İnsanın değerinin ya da onurunun “cinsiyeti” yoktur fakat toplumsal ve kültürel anlayışlar nedeniyle kadınların olanaklarını geliştirmeleri engellenmiş ve bu ayrımcılık ve baskıda olma hali, çoğu zaman, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmelerini engellemektedir. Oysa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1.maddesinde belirtildiği gibi tüm insanlar özgür, onur ve haklar bakımında eşittir. Bu eşitliğin sağlanmasında engellerden biri ise kadınların insansal olanaklara sahip olmalarına rağmen bunları geliştiremiyor olmalarıdır. Bunun nedenlerinden biri ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı ortaya çıkan ayrımcı muamelelerdir. Uygur ve Özdemir, toplumdan topluma da farklılıklar gösteren ve toplumsal olarak oluşturulan toplumsal cinsiyet kavramını, kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılıklarına dayalı olarak oluşturulan tahakküm biçimleri, hiyerarşiler ve roller olarak tanımlamaktadır (Uygur ve Özdemir, 2019). Dolayısıyla kadın ve erkeklere biçilen rol ve sorumluluklar, kadınları dikkate almayan onları ve deneyimlerini görmezden gelerek olanaklarını kullanmalarını engelleyebilmektedir. Kuçuradi şöyle ifade eder:

‘İnsanın değeri’ derken kastedilen, insanın, tür olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmayan her şeyle) ilgisi bakımından özel durum, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir. Dünyaya gelen her kişinin yaşama, beslenme, eğitilme hakkı, dokunulmazlığı, kısaca çeşitli uluslararası bildirilerde ve anayasalarda birçoğu ‘insan hakları’ adı altında toplanan -ama hergün binlerce defa çiğnenen- haklar, temellerini insanın değerinde bulurlar. (Kuçuradi, 2013, s. 40).

Araştırma kapsamında ele alınan toplumsal cinsiyet bakışı ise boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınların—kadın olmalarıyla ilişkili olarak toplumsal düzlemde, sosyal ortamda, evlilik içerisinde, ailenin yapısı, olanakları ve kültürü ile de bağlantılı olarak—evlilik süresince kendilerinden beklenenlere ve kendilerine biçilen konuma ilişkin bakış açılarını, davranış, yönelim ve tutumları ifade etmektedir.

Kadınların “kadının yeri” olarak görülen özel alana ait görülmeleri, ikincil olarak konumlandırılmışlıklarının hem nedeni hem de sonucu olabilmektedir. Bu durumun boşanmış kadınlar için de söz konusu olduğu düşünüldüğünde ve boşanmaya karar veren kadınların boşanma sürecinde maruz bırakıldıkları cinsiyet temelli ayrımcılık göz önüne alındığında, boşanmış kadının durumunun cinsiyet ayrımcılığı bakımından incelenmeye değer bir konu olduğu açıktır. Kadının kültürel olarak erkeğe nazaran ikincil olarak konumlandırılması, kadına karşı ayrımcılığın görülmesini zorlaştırdığı ve toplumsal bir mesele olarak ele alınmasını engellediği gibi, görünüşte eşitlikçi olan yasaların fiili eşitliği sağlamak yolunda uygulanmamasına da yol açmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının gerekliliğine dikkat çekmek, kadınların sahip oldukları insani olanakları kullanabilmeleri ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmeleri açısından önem arz etmektedir. İnsan haklarına saygılı ve insan haklarına uygun bir toplumsal ve hukuksal düzen, cinsiyet eşitliğinin sağlanması için olmazsa olmaz bir şart olarak gözükmektedir. Toplumsal cinsiyet algısı nedeniyle erkekliği güç ve otorite sembolü olarak görenler, boşanma sürecinde kadının haklarını yok sayarak kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddet unsurlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve farklı muamele de insan hakları ihlallerine yol açmaktadır:

Tarih boyunca ve zamanımızda da sadece kadın olduğu için olanaklarını geliştirmesine izin verilmemiş ve bu nedenle “insan gibi” varolamamış nice kadın var kuşkusuz. Kadınların erkeklerle aynı olanaklara sahip olduğunun farkındalığının kısmen de olsa oluşmasının ancak 180 senelik bir tarihi vardır. İnsanlık tarihinin başlangıcının binlerce yıl geriye gittiği düşünülürse, adeta daha dün! “Kadınların insan hakları” kavramının uluslararası literatüre katılması ise yaklaşık 40 yıl önce yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) ile olmuştur. CEDAW’ın 1. maddesine göre, “Kadınlara karşı, erkeklerle eşit haklara sahip

olmalarının reddedilmesi veya kısıtlanması yoluyla uygulanan ayrımcılık, temel bir haksızlıktır ve insan onuruna karşı işlenmiş bir suç teşkil etmektedir”. Hiç şüphesiz, CEDAW ve bağlayıcılığı olan benzeri sözleşmeler toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kritik rol oynamaktadır (Şimşek, 2018, s. 4-5).

Boşanamayan erkeklerin de var olduğu bilinmekle birlikte, kadınların “salt kadın olmaktan” gelen dezavantajlı durumu, sürekli olarak baskıya maruz kalmaları ve bu baskı ile mücadele etmek zorunda olmaları, kadınlar için boşanma sürecini daha zorlu bir süreç haline getirmektedir. Bu nedenle boşanma konusunun farklı yönlerinin kadın perspektifinden ve insan hakları başlığı üzerinden çalışılmasının verimli bir çıkış noktasını oluşturacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, baskı ve eşitsizliğin günlük yaşamda görünür olmakla birlikte neredeyse “sıradan” bir durum haline gelmesi, kadının boşanmaya karar vermesi ve sonrasında yaşadıklarına insan hakları bilgisiyle bakmayı daha da önemli hale getirmektedir.

Araştırma kapsamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında kadının boşanma sürecinin neden çok yönlü değerlendirilmesi gerektiği ele alınacak ve boşanma sürecinde karşılaşılan sorunların insan hakları bakımından değerlendirilmesi yapılacaktır. Kadının boşanma sürecinde yaşadıkları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanan ve insan haklarının korunması, geliştirilmesi engelleyen sorunlardan biridir. Çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak, boşanmış kadınların yaşantılarına ve yaşadıkları güçlüklerle baş etme stratejilerine ilişkin—insan hakları temelli toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında—bir araştırma yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle araştırmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları, süre ve olanakları konularına yer verilmiştir. Daha sonra, konu hakkında genel bir çerçeve çizilebilmesi açısından öncelikle insan haklarına ilişkin bilgilere, insan onurunun ve değerinin tanımları gibi konulara yer verilmiş, daha sonra araştırmanın temel yaklaşımı olan toplumsal cinsiyet bakışı konu edilmiştir.

1.1. Problem

TÜİK verilerine göre; evlenen çiftlerin sayısı 2021 yılında 563 bin 140 iken 2022 yılında 574 bin 358'e yükselmiştir. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı 2022 yılında binde 6,76 olarak belirtilmiştir. Boşanan çiftlerin sayısı ise 2021 yılında 175 bin 779 iken 2022 yılında 180 bin 954'e yükselmiştir. Yani, bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2022 yılında binde 2,13 olarak saptanmıştır. Bu oran boşanma olgusunu deneyimlemiş olan kadınların azımsanmayacak bir sayıda olduğunu göstermektedir. Boşanma, kadının kendisinin, varsa çocuklarının ve yakınlarının yaşamında önemli etkilere yol açan bir durumdur. Tüm aile üyeleri ve aile ilişkileri boşanma durumundan önemli ölçüde etkilenmektedir. Boşanmış kadının yaşamış olduğu sorunların toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında düşünülüp değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kadınlar boşanma sürecinden erkeklere nazaran daha fazla etkilenirler. Kadınlar ile birlikte, boşanma süreci çocukların da günlük yaşam rutinlerinde pek çok yönden değişikliğe yol açmakta ve psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir. Çocukların yaşadığı bu sorunlar boşanma sürecinde kadını doğrudan etkileyebilmektedir. Çünkü ev içi rol dağılımında çocuğu destekleme, koruma ve bakım sorumluluğu daha çok anneye yüklenmektedir. Türkiye'de kadınların yaşadığı bu sorunların çözülmesi ve ayırıcı durumların ortaya çıkmasının engellenmesi konusunda var olan hukuk sistemi, politika ve hizmetler yetersiz kalabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet algısının beslediği yaklaşımlar kadını aile ile ilgili sorunlarda baş aktör yapmaktadır. Ailenin sürdürülmesi sorumluluğunu da büyük oranda kadına yüklemektedir. Bu sorumluluklar göz önünde bulundurulduğunda boşanma sonrasında kadınların yaşadıkları sorunların çözümünde yüklendikleri rollerin ve bakım yükü konusunun göz önünde bulundurulmasının büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal hayat içerisinde insanların kadın ve erkek olarak farklı şekilde konumlandırılmaları ve bunlara 'uygun' rollerin atfedilmesi, toplumsal cinsiyet algısına karşı sorgulayıcı bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Bu nedenle boşanma olgusunun toplumsal cinsiyet bakış açısıyla ele alan çalışmaların yapılması gerekmektedir. Böylece boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların sorunlarına yönelik ayrı ayrı çözüm yollarının ve bu sorunlarla baş etme yollarının belirlenmesi, insan haklarının uygulanması

ve geliştirilmesini sağlayacaktır. Kadınların deneyimledikleri yaşantıları kendi algılamaları doğrultusunda değerlendirmeleri önemlidir. Böylece ortaya çıkan ihtiyaçlar kendi ifadeleri doğrultusunda şekillenmiş olacaktır. Süreci tamamlamış kadınların geleceğe ilişkin duygu ve düşüncelerinin değerlendirilmesi, yaşantılarını etkileyen ayırmıcılık unsurlarını keşfetmek, haklarına erişim hususunda yaşadıkları sıkıntıları anlamak, fiziksel-çevresel ve sosyo-ekonomik etkenlerin görülmesine ve konuya yönelik çözüm önerileri geliştirilmesine katkı sunacaktır.

Boşanma günümüzün önemli konularından biridir. Kamuoyu ve hukuk sisteminin de dikkatini çeken bir tartışma konusudur. Böyle olunca boşanma üzerine yapılan çalışmalar günden güne artmaktadır. Bu araştırmanın ele aldığı ve incelediği sorun da Türkiye’de kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında boşanma sürecinde ve sonrasında karşılaştıkları problemlerdir.

1.2. Tezin Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’de kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında boşanma sürecinde ve sonrasında karşılaştıkları problemleri insan hakları perspektifinden ele almaktır. Karşılaştırmalı analizin araştırmaya zenginlik katacağı düşüncesiyle, görüşmeciler seçilirken kültürel özellikleri, sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi bakımından çeşitlilik göstermektedir. Kesişimsel perspektif bağlamında, farklı kadınlık durumlarında deneyimlenen ayırmıcılık ve baskının boşanma deneyimini farklılaştıracak çıkarımından yola çıkarak insan hakları bakımından farklı ama “kadın olmak” deneyimine bağlı olarak, bazı bakımlardan da benzer sonuçlara ulaşılacağı öngörülmektedir.

1.3. Tezin Önemi

Boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların yaşadıkları güçlüklerin insan hakları perspektifinden toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele alınmasına gereksinim duyulmaktadır. Bilimsel araştırmalarla bu bilgilerin edinilmesi ve yaşanan olumsuzlukların saptanmasıyla, bunların çözümüne yönelik öneriler geliştirilebilecektir. Bu nedenle, bu bireylerin yaşantılarına ilişkin olarak kendi algılamalarına ve değerlendirmelerine yer verilmesi önemlidir. Bununla birlikte araştırma insan haklarının etik temellerinin ortaya konabilmesi için insanın değerli bir varlık olduğu bilgisinden yola

çıkmaktadır. Araştırmanın, hem insan hakları alanında çalışan tüm meslek grupları ve araştırmacılarına hem de Türkiye’de kadınların cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı maruz kaldığı ayrımcı ve haksız muamelenin ortadan kaldırılmasına yönelik yeni politikaların üretilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Yapılan araştırma kuramsal ve uygulama açısından alana katkıda bulunması amacını taşımaktadır.

1.4. Varsayımlar

- Yapılan literatür taraması insan hakları, insan onur ve değeri, boşanma olgusu, boşanmanın sebep ve sonuçlarını, boşanmış kadınların durumunu ve boşanmış kadınların yaşamış olduğu sorunları yeterli düzeyde açıklayacak kapsamdadır.
- Görüşme soruları tezin amacına kapsam olarak uygun ve gerekli bilgiyi sağlayabilecek düzeydedir.
- Araştırmaya dahil olan görüşmecilerin verdikleri cevaplarda dürüst ve içten bir tutum sergiledikleri varsayılmaktadır. Görüşmeler değiştirilmeden sunulmuştur.

1.5. Sınırlılıklar, Süre ve Olanaklar

Bu araştırmanın örneklemini oluşturan bireyler, boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınlar arasından random olarak seçilmiştir. Yalnızca ulaşılabilenler yani görüşmelerin gerçekleştirildiği tarih aralığında İstanbul ili içinde olanlar ve araştırmaya katılım konusunda gönüllü olan kadınlar ile görüşülebilmiş olması araştırmanın bir sınırlılığıdır. Bir diğer sınırlılık, Türkiye’de boşanma konusunda yapılmış güncel araştırmaların azlığıdır. Güncel verilere ulaşmak için verilen tüm çabaya rağmen, kaynakların çoğunun nispeten eski veriler sağlamış olmasının nedeni de budur. Araştırma Kasım 2022-Şubat 2023 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilmiş olup, araştırmanın verileri ise Mart 2023-Haziran 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın tüm maliyeti araştırmacının kendisi tarafından karşılanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN ONURU VE HAK KAVRAMI

Çalışmanın ikinci bölümünde, boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınların yaşantılarının, yaşadıkları güçlüklerin, aile ve sosyal çevreleriyle ilişkilerine dair özelliklerin daha iyi anlaşılabilmesi açısından araştırmanın kuramsal çerçevesine yer verilmiştir. İnsanın değeri kavramı, insan hakları kavramı, insan haklarının bilgi kuramsal özellikleri, insan haklarının etik temelleri, insan haklarının ve CEDAW'ın tarihçesine ilişkin bazı bilgilerin yanı sıra, boşanmanın ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ne olduğu, neden insan haklarını engellediği ve insanın değerini ne şekilde etkilediğine yer verilmektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğinin insan haklarının tanınması, korunması ve geliştirilmesinde nasıl bir etki ve öneme sahip olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

2.1. İnsan Onuru ve İnsan Hakları

İnsan haklarının anlamı ve gereğinin anlaşılabilmesi için öncelikle insan kavramının, insanın ne olduğunun anlaşılması gerekmektedir. “İnsan nedir?” sorusu, onun problemlerini ele almadan önce yanıtlanması gereken bir sorudur. İnsana ilişkin açıklamalara bakıldığında zaman, örneğin, Scheler (2020)'e göre, insanda bulunan tin yalnızca tinin sağlayabileceği kendine özgü bir bilme etkinliğidir. İnsanı var eden, onda bulunan tindir. Bu tinsel varlığın en temel özelliği ise psikofiziksel yapısı her ne olursa olsun etkiden, organik olana bağımlılıktan, baskıdan yaşama ait olan her şeyden özgürlüğü ve çözümlülüğü olur (s.67). Çotuksöken (2018)'nin de belirttiği gibi, “Felsefenin her zaman ilgi odağı olmuş insan nasıl bir varlıktır?” sorusu önem taşımaktadır. Çotuksöken insanı “arada olan bir varlık” olarak tanımlamaktadır. İnsanı başkaları ile kendi arasında, dünya ile bilgisi olmayan arasında görmektedir (s. 57).

Aristoteles'in insana dair açıklamaları ve görüşleri incelendiğinde ise, onun için ruh “akıldan yoksun yan” ve “akıl sahibi olan yan” olarak ikiye ayrılmaktadır. Aristoteles düşünce erdemlerine örnek olarak bilgelik, doğru yargılama, aklı başındalığı; karakter erdemlerine örnek olarak ise cömertliği ve ölçülülüğü verir. O'na göre, Erdemlere uygun yapılan işlerin kendilerinin belirli özellikleri taşımasıyla adilce ve ölçülü bir şekilde

yapılmış olmazlar, onları yapanın da belirli özellikler taşıması gerekmektedir: “*Yapan bilerek yapıyorsa, sonra tercih ederek ve kendileri için tercih ederek yapıyorsa, üçüncü olarak da emin ve sarsılmaz bir şekilde yapıyorsa adilce ve ölçülü bir şekilde yapılmış olurlar. Demek ki adil ve ölçülü kişinin yapacağı gibi yapılanlara adil ve ölçülü denir*” (Aristoteles, 2020: 34- 1105b). Sonuç olarak “erdem”, tercihlere ilişkin bir huydur ve aklı başında insanın belirleyeceği ile belirlenen orta olanda bulunma huyudur. Aristoteles’e göre, erdem konusunda araştırma yapanlar için eylemlerin nasıl yapıldığına bakmak önemlidir. Çünkü “isteyerek” ve “istemeyerek” yapılan eylemler birbirinden farklıdır. Her isteyerek yapılan eylem bir tercih ürünü değildir. Tercih yalnızca akıl sahibi olanda vardır. İstenen amaçtır ve Aristoteles’e göre erdemli kişinin, istediği doğru olarak istenendir:

İstenen amaç olduğuna göre; enine boyuna düşünülen ve tercih edilenler ise amaca götürenler olduğuna göre, bunlarla ilgili eylemler tercihe bağlı ve isteyerek yapılan eylemler olsa gerek. Erdemlerin etkinlikleri de bunlarla ilgili. Demek ki, erdem de aynı zamanda kötülük de elimizdedir. Yapılması elimizde olan şeyleri yapmamak da elimizdedir; hayır demek elimizde olan şeylere evet demek de elimizde, Öyleyse iyi olan bir şeyi yapmak elimizdeyse, çirkin olan bir şeyi yapmamak da elimizde, iyi ve kötü şeyleri yapmak ve aynı şekilde bunları yapmamak elimizdeyse –iyi olmak ve kötü olmak da bu idiyse- demek ki doğru olmak da kötü olmak da elimizdedir (Aristoteles, 2020:53, 5, 10-1114a).

Kant, her türlü deneysel olandan arındırılmış bir ahlâk yasasını ortaya koyma çabasıdadır. Bu yüzden her türlü deneysel olanın ötesindeki “ahlâk metafiziği”ni geliştirip, temellendirme gayretindedir zira ahlâk metafiziğinin işi, olanaklı bir saf istemenin idesini ve ilkelerini araştırmaktır. Temellendirme ise ahlaklılığın en yüksek ilkesinin aranıp bulunmasından ve saptanmasından başka bir şey değildir. Kant’a göre, “iyi isteme”, anlama yetisi, zekâ, yargı gücü gibi “doğa vergisi” olan yetilerin ve güçlülük, zenginlik, onur gibi “talihin bağışladıkları”nın üstünde yer alır. Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez. İnsan çeşitli yetenekleri ile dünyaya gelmiştir. Onların gelişmesi ve geliştirilmesi insanın kendisine kalmıştır. İnsanı ise diğer varlıklardan ayıran etik

eylemde bulunabilme olanağıdır. Kant’a göre istemelerimizi belirleyen nedenler ya arzu ve eğilimlerimiz ya da akıldan gelen yasa ya da ahlak yasasıdır: “*Pratik bilgide yani istemenin sırf belirlenme nedenleriyle ilgili olan bilgide, insanın edindiği ilkeler, kaçınılmazcasına bağlı kalacağı yasalar değildir; çünkü pratik alanda akıl özneyle, arzulama yetisiyle ilgilidir, öyle ki kural bu yetinin özel yapısına göre türlü türlü yönler alabilir*” (Kant, 2021, s. 22). Kant istemelerimizi belirleyen durumları arzularımızdan değil akıl yasalarından almamız gerekliliğine vurgu yapar. İyi bir isteme koşulsuz bir iyi olabilir, insanın zekâ, anlama yetisi gibi bütün diğer nitelikleri ve cesaret, kararlılık gibi karakter özellikleri tek başlarına, iyi bir isteme olmaksızın kötü yönde de kullanılabilecek niteliklerdir. İyi isteme ayrıca etkilerinden ve başardıklarından değil, konan herhangi bir amaca uygunluğundan da değil, yalnızca isteme olarak, kendi başına iyidir ve ona her şeyin üstünde bir değer verilmelidir. Akıl yasalarının iyi bir istemeyi ortaya çıkarabilmesi için insanları bir amaç olarak görmemiz gerekliliğinden söz eder. Bu iyi isteme ise ödev kavramında karşılık bulmaktadır. Bazı eylemler ödevden dolayı bazıları ise ödevde uygun şekilde yapılmaktadır. Kant’a göre “ödevden dolayı” yapılan bir eylem, ahlaksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmaya karar verdirten maksimde (ilkede) bulur. Ve bu ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğundan kaynaklanır. Dolayısıyla ödevden dolayı yapılan eylem, sonuçlarını hesaba katmayacak, hem eğilimi hem de istemenin her türlü nesnesini dışarıda bırakacaktır (Kant, 2021, s. 24).

Mengüşoğlu ise insanı bütünlüğü ile ya da en azından bir yanı ile otonom bir varlık olarak görmekte ve bir fenomen temelinden hareketle insanı anlamaya çalışmaktadır ki bu fenomenlerin çözümlenmesi de insanın bir otonom varlık olduğunu göstermektedir. Onun görüşüne göre, insan olanaklar arasından seçim yapabilen varlıktır. Mengüşoğlu (2021)’ya göre, insan bilim tarafından uydurulmuş bir nosyon değil, o bütün fenomenleriyle varolan, öteki şeyler yanında alanı oluşturan bir varlıktır. İnsan, bilen, yapıp eden, tavır takınan, değerleri duyan önceden gören ve belirleyen, isteyen, ideleştiren, özgür ve tarihsel, bir şeye kendisini veren, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, inanan, konuşan, biyopsişik ve disharmonik bir varlıktır (s. 77).

Mengüşoğlu’nun insan felsefesi alanında ortaya koyduklarını ve görüşünü önemli hale getiren, insana fenomen temelinden ulaşmaya çalışmasıdır. İnsanı bütün yanlarıyla yani ruhunun, bedeninin, toplumsal yaşamının ve bütün yaratmalarının içinde oluşan

fenomenleri araştırmasıdır ki, bu fenomenler insanı somut bütünlüğüne dayanır. Kuçuradi, Mengüşoğlu'nun fenomenlerden hareket eden insanın kendisine, problemlerine dönmüş insan görüşünü önemli bulmakta ve insansal olanakların değerinin bilgisini oluşturan insan başarılarının değerlendirilmesinde felsefi antropolojiyi öncüllemektedir. Ama Kuçuradi bunu yaparken bu çıkış noktasından hareketle kendi görüşlerine ulaşmaktadır. Değer ve değerlerin bilgisine de dikkat çekmektedir. Kuçuradi bu iki kavramın ayrı olduğunu, 'değerler'in var olan şeyler/imkanlar, 'değer'in ise bir şeyin değeri ve bir tür özelliği olduğunu belirtmektedir: *"İnsanın değeri derken kastedilen, insanın, tür olarak insanın diğer varlıklarla (insan olmıyan herşeyle) ilgisi bakımından özel durumu, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir"* (Kuçuradi, 2013, s. 40). Kuçuradi'ye göre, yaşama, beslenme, eğitilme, barınma, dokunulmazlık gibi bugün insan haklarının temellerini oluşturan unsurların insanın değeri bilgisinden geldiğini görmek mümkündür. O'na göre, kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan eylemlerin değerlendirilmesiyle birlikte kişinin değerlilik yaşantısını oluşturan bilgisel temelli olan inançlarına bakıldığında; insanın değeri bilgisi, etik değerlerin bir grubu olan kişi değerlerinin bilgisi ve bu değerlerin değerinin bilgisinden oluşmaktadır:

İnsanın özel durumunun bilgisi, insana özgü fenomenlerinin bilgisidir. Bu özel yeri korumanın koşullarının bilgisi insan haklarının bilgisi; kişi ilişkilerinde bu özel olanakların bilgisiyse, etik değerlerin bir grubu olan kişi değerlerinin bilgisidir. Böylece, kişi değerlerinin bilgisi bazı olanaklarının bilgisidir: insanın etik olanaklarının bilgisi. Bu bilginin edinildiği yer (kaynağı, varlık temeli), kişiler arası ilişkilerde bazı kişilerdir: yaşam ya da sanat yapıtlarında değerli eylemlerde bulunan kişiler. Bunların eylemleri bir defalık olmakla birlikte, insanın etik olanaklarını o kişilerin etik özellikleri olarak bize tanıtıyor ve insanın kişilerce gerçekleştirilen bazı yapısal olanaklarının bilgisini sağlıyor: etik bakımdan eylem olanaklarının bilgisini (Kuçuradi, 2018b, s. 56).

Kuçuradi, kendi hakkında bilgi edinme çabasında olan insanın, öylesine veya sıradan davranışlardan farklı davranması gerektiği üzerinde durmuştur. İnsanı, yapıp etmelerinde ezbere değil, bu yapıp etmelerin bilgisini türeten ve kendi değerini göstererek yaşayan varlık olarak görmektedir. Ancak kişilerin uygun bulmadıkları bazı tutum ya da davranışlar karşısında açık seçik bilgiden yoksun olmaları doğru değerlendirme

yapmalarını engellemektedir. Kuçuradi, doğru değerlendirmeyi *İnsan ve Değerleri* kitabında şu şekilde açıklamaktadır:

Bir kişinin bir eyleminin, bir kararının ya da bir tutumunun doğru değerlendirilebilmesi, bunu değerlendirenin, o kişinin yapı bütünlüğünü tanıması, onun nasıl bir insan olduğunu, bu eylemi yapanın kim olduğunu bilmesini, ayrıca da bunu ne gibi koşullarda, nasıl bir durumda yaptığını bilmesi şart koşar (Kuçuradi, 2013, s. 62).

Türkiye’de insan hakları ile ilgili çalışmaların öncüsü olan Kuçuradi’ye göre, insan hakları birtakım talepleri dile getirmektedir. İnsan hakları, her tek kişiye, insan olarak hakkının verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu gereklilikler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak ortaya çıkarlar: *“İnsansal olanakların gerçekleşmesine yardımcı olan gerekliliklerdir. İşte insan hakları, tür olarak insanın değerini oluşturan böyle olanakların gerçekleştirilmesinin nesnel koşullarıdır. Normlar olarak ortaya konduğunda, kişilerin böyle olanakları gerçekleştirebilmeleri için nasıl muamele görmeleri ve birbirlerine nasıl muamele göstermeleri gerektiğini dile getirirler”* (Kuçuradi, 2018a, s. 72). Kuçuradi’ye göre, her bir insana bu özel yeri sağlayan olanaklar “insanın değerini” oluşturur ve “insan onuru” ile ilişkilidir:

İnsan onuru (*human dignity*) dediğimiz, insanın bu değerinin farkındalığına işaret ediyor. Her insanı, insanın bu yapısal olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde muamele görmeye layık kılan da, bu değerdir. İnsan onuru insanın nesnel değerinin öznel karşılığıdır ve tür olarak insanın değerinin felsefi/antropolojik bilgisinden, yani insan türünün belirli yapısal özellikleri ile olanaklarının ve bunlardan kaynaklanan ve ona evrendeki yerini sağlayan tarihteki başarıların bilgisinden oluşur (Kuçuradi, 2018a, s. 72).

Tür olarak insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan olaylar insanın yapıp ettikleri insanın onuru ve insan olmalarından kaynaklı birtakım korunması gereken hakları yani insan haklarının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu gereklilik, 20. Yüzyıla damgasını vuran iki Dünya Savaşından sonra daha da belirgin hale gelmiştir. İnsan hakları, yüzyıllar içerisinde düşünsel alan ile başlayarak, daha sonra anayasal belgelerde, bildirilerde ve uluslararası sözleşmelerde yer alan ve korunması gerektiği konusunda ortak düşünceye

varılan ilkeler bütünüdür. Bu hakların korunmasında asli görevi olan kurum ise devlettir. İlkelerin varlığını kabul eden devletler, hukuk ile bu ilkeleri korumayı ve ilkelerin uygulanmasını da kabul ederler. Kuçuradi'ye göre, *“yurttaşların temel (insan) haklarını güvence altına almak ve yaşanmasını sağlamak. Bu iki işlevin “açılması”, bir devletin bugünkü koşullarda görevlerini belirler”* (2018a, s. 43).

Devlet kavramının da nasıl ve hangi bağlamlarda kullanıldığı önemli olmakla birlikte, insan hakları açısından bakıldığında kendi başına bir varlık olarak mı kavranması gerekir sorusu gündeme gelmektedir. Kuçuradi'ye göre, *“Ne türden bir kurum olarak görülürse görülsün, devlet eğer bir kurum-insanların kurduğu bir şey- ise, her devlet onu “kuranlardan” ayrı (yani “kendi başına bir varlık” olarak) düşünülemez”* (2018a, s. 41).

İnsan hakları normlardır. İnsanın bir diğer insana nasıl davranması gerektiği konusunu ortaya koyan ilkelerdir. Bu normlar ise bilgi cinsinden olmadığı için doğrulanıp yanlışlanamazlar, ama bilgisel olarak temellendirilebilirler. Temellendirmek ise bir normun nereden çıkartılmış olduğunu göstermektir. Olanakların geliştirilebilmesi için hangi kaynağa ihtiyaç duyulduğu konusunda bilgisel bir altyapı sağlar. Kuçuradi'ye göre, normların bilgi önermesi olmaması onları ortaya koyandan bağımsız bir nesnesi olmadığı anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, normların bilgiler gibi nesnelere gidilerek doğruları ve yanlışlıkları sınanabilecek türden önermeler değildirler. Demek ki normları değerlendirmek için farklı bir bilgisel yol izlemek gerekmektedir (Kuçuradi,2018a, s. 63).

İnsan hakları normlarının en belirgin özelliği insanın değeri bilgisinden türetilmesidir. Bu bilgi insanın değerinin zarar gördüğü durumlar karşısında ortaya çıkmaktadır. Kuçuradi, *“İnsan haklarının, yaşamda insan onuru korunacaksa, insan türüne ait her kişinin ve bütün kişilerin (kim olursa olsun ve özel durumu ne olursa olsun) genel olarak nasıl muamele görmesi gerektiğini ve her insanın başka insanlara nasıl muamele etmesi gerektiğini dile getiren normlar olmaları da türetildikleri kaynağın bu bilgisel özelliğinden gelir”* (Kuçuradi, 2018a, s. 65) demekte ve bütün insanların etik olarak nasıl bir muamele görmesi ya da görmemesi gerektiğini dile getiren aynı zamanda kamu yaşantısında ve insanlar arası ilişkilerde davranış normları olması gerekliliğini öne sürmektedir. Kuçuradi burada insan haklarının farklı olma özelliklerini detaylandırmakta ve insan hakları ile ilgili olarak, *“insan hakları hukuk veya ahlaksal kültürel normlardan*

farklı olma özellikleri; belirli tarihsel koşullarda, insanın bazı doğal olanaklarının bilgisinden türetilmesi” açıklamasıyla insan haklarının açık kavranılmış evrensel normlar olduğunu ileri sürmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan haklarının belirlenmesi ve korunması gerekliliğini ortaya koymakta, tüm insanların doğuştan sahip olduğu haklarla ilgili ilkeleri belirlemektedir. Dünya genelinde insan hak ihlalleriyle mücadelede önemli bir araç olan bildirgenin tüm amacının birinci maddesinde yer aldığı görülmektedir. Bildirgenin birinci maddesi insan hakları anlayışını dile getiren önemli bir maddedir. İnsanların onur ve haklar bakımından eşitliğini vurgulayarak insanın yapı ve haklar bakımından aynılığını temellendirmektedir. Kuçuradi şöyle ifade eder:

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1. maddesinde “Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğmuştur. Akıl ve vicdana sahiptirler. Birbirlerine kardeşlik anlayışı ile davranmalıdırlar” derken, dile getirilmeye niyetlenen, böyle bir şeydir. Ama insan hakları belgelerinin temelindeki insan hakları anlayışını dile getiren ve yanılmıyorsam bunu yapan tek madde olan 1. Maddenin bu dile getirilişinde, bütün insanların onur ve haklar bakımından eşitliği, insanın yapısına özgü iki özelliklerle –biri düşünsel (“akıl”) biri de etik (“vicdan”) olan iki özelliklerle –temellendirilmeye çalışılıyor; ve bu aynı iki özellikten, insanların birbirine “kardeşçe” davranma gerekliliği de türetiliyor: bütün insanlar onur ve haklar bakımından eşittirler, çünkü akılla ve vicdanla donatılmışlardır; akıl ve vicdanla donatılmış oldukları için de birbirlerine kardeşçe davranmalıdır. Burada insan haklarının aynı zamanda eylem ilkeleri olarak da düşünüldüğünü görüyoruz (Kuçuradi, 2018a, s. 71).

Uygur’a göre, Türkiye’de insan hakları genel olarak hukuku bağlamında ele alınmaktadır. İnsan haklarının korunabilmesi için hukuk gerekli olmakla birlikte, hukuk insan haklarının yani insan değerinin ya da onurunun korunması için yeterli değildir: “Yani hukuk, hukukla neyi görmemiz gerektiğini kendisi belirleyemez. Bunu belirlemek için etiğe başvurmamız ve etikle ilişkilendirdiğimiz şekilde görmek kavramından hareket etmemiz gerekmektedir” (Uygur, 2020, s. 13). Bu bağlamda görülmesi gereken kurallar değil bu kurallar yani hukuk uygulanırken insana ne olduğu ve nasıl yaklaşıldığıdır. Kişilerin karşılıklı muamele görme ve etme ilkeleri ile ilişkili olan insan haklarının her

tek kişi için korunabilmesi etik temellendirmeyi doğru yapabilmekle mümkün olabilir. İnsan haklarının etik temellerini ortaya koyan Kuçuradi (2018)’ye göre, *“insan hakları: insanın bazı doğal olanaklarının-değerini dildiğimiz bazı olanakların-gerekleşebilirliğinin koşullarına ilişkin talepler getiren ilkeler olarak karşımıza çıkıyor”* (s. 57). Bu bağlamda en önemli nokta insan hakları bilgisinin sadece insan hakları hukukundan ibaret görülmemesinin gereğidir. Çünkü insan değeri ve onuru ile ilgili bilgi eksikliği insan hak ihlallerine yol açabilmektedir. Dolayısıyla kişi olarak her bir insan, insan hakları bilgisine gereksinim duymaktadır. Kuçuradi’ye göre, bugün yaygın bir şekilde kabul edildiği gibi insan hakları hukuk değildir. Hukukun tretilbileceği ncllerdir. İnsan olarak her tek kişinin layık olduğu muamele ancak yasalar açık bir şekilde kavranılmış insan hakları normlarına dayanarak oluşturulursa güvence altına alınır ve kişiler insana özgü bazı olanakları gerçekleştirebilirler (Kuçuradi, 2018a, s. 61). Dolayısıyla hukukun insan haklarının korunması ve uygulanmasında etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

2.2. Kişi ve Grup Hakları

İnsan hakları kişilerin yalnızca insan olmasından kaynaklı sahip olduğu haklardır. Hakları yasalar ile güvence altına alınarak korumak devletin asli görevidir. Bu da kişilerin olanaklarını gerçekleştirmelerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya sağlar. Değer anlayışımız kendimizle ve diğer insanlarla ilişkimizde insanın fenomenlerinden olan yapıp ettikleri ve ortaya koyduklarıyla yakından ilgili olmakla birlikte temelinde insan anlayışı bulunmaktadır. İnsanın olanaklarını geliştirmek insan olan herkesin sorumluluğudur. Bunu üstlenmek ve istemek insanın değerini korumayı istemekle paralel giden bir düşüncedir. Kuçuradi (2018a), “hak” kavramının birine borçlu olunan şey olduğu fikrinden yola çıkarak “insan hakları” kavramını, tek tek bütün insanların diğer bütün insanlara borçlu oldukları şey olarak tanımlamaktadır:

‘Hak’ denilenlere baktığımızda taşıyıcıları açısından iki tür haktan, kişi haklarından ve grup haklarından (kolektif haklardan); kişi haklarını ise kişilerin insan olmalarından dolayı sahip oldukları haklardan (temel haklar ya da insan haklarından), yani bütün insanların-doğal ve rastlantısal özellikleri ne olursa olsun-eşit olduğu haklar ile belirli bir devletin yurttaşı olmaktan dolayı sahip olduğu (ona tanınan) haklardan söz edebiliriz. Bu son haklar yurttaşlara çizilen

sınırlardır. Bunlar bir ülkedeki bütün yurttaşların eşit olduğu ve ülkelerin farklı koşullarına göre sınırları farklı çizilecek haklardır- sosyal ve ekonomik haklar gibi (Kuçuradi, 2018a, s. 142).

Türkiye bağlamında araştırmanın da örneklemini oluşturan kadınlar, olanakların gerçekleşebilmesi için gerekli koşulların yaratılmasına dair talepler getirmek isterken çoğunlukla toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı ayrımcı muamelelere maruz kalmaktadır. Yaşanan bu eşitsizlikler tek ortak kimlik olan insan kimliğinin yanı sıra kolektif bir kimlik ve bir grup hakkını doğurmaktadır. Grup hakkının neyi tanımladığını belirlemek kadınların insan haklarının korunmasını sağlamaya yardımcı olacaktır: *“Grup sözcüğü, sınırları üyelerinin bir ortak özelliğine göre çizilen bir kolektif kimliği imler. Her tek kişi çeşitli grupların üyesidir: bir grupsal kimliğini belirli bir grubun üyeleriyle paylaşır. Bu kimliklerden pek azı doğal, değiştirilemeyen kimliklerdir; bazıları rastlantısal, bazıları da kişinin seçtiği, değiştirilebilir kimliklerdir”* (Kuçuradi 2018a, s. 143). Kadın kimliği üzerinden inşa edilen grup hakları, kadınların maruz kaldığı ayrımcılığa karşı getirilen bir talep olmakla birlikte, etik ilkeler olan insan haklarının ancak belirli gerçeklik koşullarında gerektirdikleri olarak anlaşıldığı takdirde, getirilme niyetini gerçekleştirme yönünde bir işlev görebilecektir. Ancak insanlık tarihi boyunca kadınlar ve erkekler ne yazık ki dünyayı eşit olarak paylaşmamışlar ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1. Maddesinde de vurgulanan doğuştan bütün insanların haklar bakımından eşitliği ve kültürel arka planları, inanç sistemleri, yaş, cinsiyet ya da koşullar ne olursa olsun tüm insanlar için geçerli olması durumu gerçekleşmemiştir. Kadınlar için verilebilecek en önemli insan hakları mücadelesi bu ayrımcılığa son verilmesi olacaktır. Zira toplumsal cinsiyet eşitliğini kapsamadığı sürece insan haklarının başarılarından bahsetmek oldukça eksik kalacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olumsuz sonuçları sadece kadınları değil tüm toplumu etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir.

2.3. Ayrımcılık ve Kadının İnsan Hakları

Türkiye’de kadın haklarına dair verilen mücadelenin, büyük ölçüde sadece ‘haklarını savunan özne’ olarak kadınların kendileri tarafından algılanan bir alanın sınırları dışına çıkmadığını ifade eden Sancar (2005), kadın hakları savunusunun, insan olmanın farklı boyutlarında farklı hakları savunan diğer ‘toplumsal özne’lerle gerçek bir iş birliği yapmaya gereksinim duyduğunu ifade etmektedir (s.11). Toplumsal cinsiyet algısı,

toplumların diline, müziğine, yapıtlarına, tutum ve davranışlarına yansımıştır. Aktarılan ve öğrenilen toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bilgilerden ziyade eşitsizliği derinleştiren kalıp yargılar ve ön yargılar olmaktadır. Uygur ve Özdemir (2019), toplumsal cinsiyeti toplumsal olarak oluşturulan ve toplumdan topluma da farklılık gösteren genellikle erkek ve kadın arasındaki cinsiyet farklılıklarına dayalı olarak üretilen hiyerarşi, tahakküm ve roller olarak tanımlamaktadır (s. 7). Toplumsal cinsiyet kavramının açıklık kazanabilmesi için öncelikle biyolojik cinsiyetin tanımlanması ardından iki kavram arasındaki farktan bahsetmek gerekmektedir. Dökmen (2010), cinsiyetin bireyin biyolojik cinsiyetine dayanarak belirlenen bir demografik kategori olduğunu insanların nüfus kimliklerinde yazan cinsiyetin bu terimin anlamını karşıladığını belirtmektedir. Toplumsal cinsiyetin (*gender*) ise kadın ve erkek olmaya cinsiyetlerin davranış ve rollerini toplumun belirlemesi olduğunu kültürün yüklediği ve toplumun beklentilerini de karşılayan bir kavram olduğunu öne sürmektedir. Aslında bireyin biyolojik yapısıyla birlikte psikolojik özelliklerini de içermektedir (s. 20). Dolayısıyla, kadın ve erkek arasında biyolojik farklılıklar kullanılarak toplumsal rol ve sorumlulukların sınırlarının iki cins açısından belirlenmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum çok problemlidir: *“Cinsiyet yerine toplumsal cinsiyeti vurgulanmak toplumsal cinsiyetin zamanla ve kültürden kültüre değişkenlik gösterdiğine işaret ederken, değişimi de kolaylaştırdığı görülür”* (Chanter, 201, s. 32).

Cinsiyet farklılıkları erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farklılıkları esas alır. Hücrelerde bulunan 23. kromozom çifti, cinsiyet kromozomlarıdır ve bu kromozomlar XX ya da XY şekillerine benzer. XX şeklindeki kromozomlar kadınlarda, XY şeklindeki kromozomlar da erkeklerde bulunur ve bunlar da cinsiyet farklılıklarını yaratır. Kadının ve erkeğin kromozom farklılıkları, cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklardır. Toplumsal cinsiyet ise kadın ve erkeğe yüklenen ve dayatılan yapılması beklenen rol ve sorumlulukları ifade etmektedir.

Toplumsal yapı içerisinde birçok yönden kuşatılmış ve kaynaklara ulaşma fırsatları erkeklerin gerisinde olan kadınlar, olanaklar varlığı insan tanımlamasından eşit şekilde yararlanamamaktadır. Simone de Beauvoir'ın, *“kadınların temel özgürlüklerinin kendilerini ölçü, standart ve örnek; kadınları ise yalnızca aşağı ve eksik ‘Öteki’ olarak gören erkekler tarafından sınırlandırılmış olduğu”* ifadelerini yorumlayan Arat (2022, s.

74) kadınların ‘öteki’ olarak hep erkeklerin yansıtılmış düşlem ve korkularının öznesi olduğunu ifade etmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı yaklaşımın sonuçlarını boşanma kararı alıp evliliğini sonlandırmak isteyen kadınların, diğer birçok olguda olduğu gibi boşanma konusunda da denge erkek lehine ve kadın aleyhine kurgulanmıştır. Ecevit, toplumsal cinsiyete dair şöyle yazar:

Toplumsal cinsiyet, bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal rolleri ve sorumlulukları, davranışları, konumları, beklentileri, güç ve ayrıcalıkları, hak ve fırsatları belirler. Bunların toplum tarafından kadınlar ve erkeklere yüklenmesine toplumsal cinsiyet inşası denilmiştir. Toplumsal cinsiyet, iki cinsiyet üzerine yüklenen ve dayatılan toplumsallaşma yolu ile öğrenilen cinsiyet kimliğini anlatan bir kavram olarak tanımlanmıştır (Ecevit, 2021, s. 10).

Olumsuz kadın algısı nedeniyle, kız çocukları ile kadınlara ayrımcılık ve şiddetin her türlü uygulanmıştır. Mikro, mezzo ve makro düzeyde olumsuz birçok sonuca neden olan bu ayrımcılık ve şiddet; her toplumda kadını ötekileştirip özel alana hapsederek, özel alanın sorumlu öznesi olarak görüp kamusal alandan uzaklaştırmaktadır. Bora (2012)’ya göre, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık dendiğinde, akla ilk gelen kadınların kadın oldukları için uğradıkları ayrımcılıktır. Bora, kadınlara karşı ayrımcılığın en belirgin tanımının, bu ayrımcılıkla mücadeleyi hedefleyen uluslararası belge niteliğinde olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi’nin (CEDAW) 1. maddesinde yapıldığını ifade eder (s. 3). Doğrudan ayrımcılığı konu edinen en önemli sözleşmelerden olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) yalnızca kadın olmanın ayrımcılığa maruz bırakılmakla ilişkisini net olarak ortaya koyar. CEDAW’ın 1. Maddesinde “kadınlara karşı ayırım” terimi, “kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir” şeklinde ifade edilmiştir (Bora, 2012, s. 3). Sözleşme göstermektedir ki

kadınlar erkeklerden farklı olduğu gerekçesiyle herhangi bir haktan mahrum bırakılmayacak ve ayırıcı muameleye maruz kalmayacaktır.

Kadınların 1789 tarihinde Fransız Devrimiyle başlayan eşitlik yolundaki mücadelesi, asıl ve gerçek kimliğini ancak 20. yüzyılda bulmuştur. Fransız ihtilali sırasında baskıcı rejime karşı mücadelede yer alan kadınlar, Fransız Devrimi'nin "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"nde yer alan "insan ve yurttaş" kavramının bütün insanlar denilse de aslında bütün insanları kapsamadığını, cinsiyete dayalı ayırmacılığın yaşandığının farkına varmışlardır. Devrimci kadınlar 1789 tarihli Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisine "homme" yerine "homme-femme" (erkek-kadın) yazılması taleplerinin kabul edilmemesi üzerine hazırladıkları 1791 yılında "Kadın ve Yurttaş Hakları Beyannamesini" ilan etmişlerdir. Bu belge tarihteki ilk yazılı kadın hakları belgesi olma özelliğini taşımaktadır. Ancak, devrim sürecine destek veren kişilerden biri olan Olympe de Gouges, bu Beyannameyi okuduktan sonra 1793 yılında devrim mahkemesi kararıyla "doğa kurallarına başkaldırması" nedeniyle giyotine mahkum edilmiştir. İdam gerekçesi olarak ise "kadının kendi cinsine yaraşmayacak şekilde politikayla ilgilenmesi ve ölümünün diğer kadınlara ibret olması" olarak açıklanmıştır. Çıkış noktası bir eşitlik özgürlük mücadelesi olan kadın hareketi, günümüzde de kararlılıkla devam etmektedir (Moroğlu, 2016, s. 289).

1970'li yıllara gelindiğinde özellikle kadınlara yönelik ve kadınların hakları konusunda uluslararası ortak bir dil geliştirmek amacı ile Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Kadın Konferansları düzenlenmeye başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Birinci Dünya Kadın Konferansı ise CEDAW'ın kabul edilmesi bakımından oldukça önemlidir. Meksika'da 1975 yılında düzenlenen bu konferans sonrasında 1975-1985 yılları arası "Kadının 10 Yılı" olarak ilan edilmiştir. Barış, eşitlik ve kalkınma hedeflerine ulaşılması amaçlanan bir süre olarak bu on yılın ana teması eğitim, istihdam ve sağlık olarak belirlenmiştir. Bu dönemde dünya çapında kadına ve haklarına dair birçok konuya dikkat çekilmiş ve birçok çalışma yürütülmüştür. Bunlardan en önemlisi belki de 1979 yılında BM Genel Kurulunun "Kadına Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Önlenmesi Sözleşmesi"nin (*Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women-CEDAW*) kabul etmesi olmuştur.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmıcılığın Kaldırılması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği sekiz temel insan hakları sözleşmesinden biridir. Sözleşme, doğrudan "kadınların" haklarına dair evrensel ölçütler belirlemekte, kadınların medeni durumuna bakılmaksızın kadınlara yönelik her türlü ayırmıcılığın kaldırılmasını öngörmektedir (Moroğlu, 2009, s. 4). Toplumların her anlamda gelişmesi ve yeniliklerin artırılması ayrıca demokrasilerinin iyileştirilmesi amacıyla yönelik atılan hiçbir adımı kadın haklarından ayrı düşünmek mümkün değildir. Cinsiyet ayırmıcılığının önüne geçmek adına atılan her adım o toplumda aynı zamanda insan haklarının korunması yolunda mesafe almak anlamına gelmektedir. Kadınlar da içinde bulundukları toplumun bir parçası olarak o toplumun insan haklarının korunması yolunda her alanda yaşadıkları ayırmıcılıkla mücadele etmişlerdir.

Araştırmanın konusu olan boşanma olgusuna gelirsek, boşanma sürecinden aile içerisinde yer alan her birey farklı biçimlerde etkilenmektedir. Boşanmanın etkilerini sadece belli bir grup ile sınırlamak mümkün değildir. Ancak kadının toplumsal cinsiyet kategorizasyonu sebebiyle sorunları daha farklı boyutlarda yaşadığı değerlendirilmektedir. Günindi (2015)'ye göre, *"Kadınların doğurganlık özellikleri nedeniyle bedenleri doğa ile özdeşleşmiştir. Buna karşılık, erkeklerin, uygarlığı temsili kabulü vardır. Böylece, erkeklerin işi kültür ve uygarlık yaratmak, kamusal alanda otorite kullanmak ve bu alanı yönetmek, yani siyaset yapmak; kadınlarınki ise ev ve aile içinde, özel alanda kalıp çocuk doğurmak olarak belirlenmiştir"* (s. 88).

Kadınlar için boşanma sonrası süreçte değersizleşme, sosyal ve ekonomik olarak güçsüz bir konuma düşme gibi sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Özel ve kamusal alan tartışmasında ortaya çıkan kadının özel alana hapsedilmesi, kadınların kamusal alanın dışında tutulmaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkardığı köklü bir ataerkil zihniyetin varlığını yansıtmaktadır. Bu tartışmalarda kadının özel alanın asli öznesi olarak tanımlanması ve ailenin her şart ve koşulda ayakta tutulma sorumluluğunu yüklenmesi erkeklere göre aile kurumunda daha yüksek sorumluluklarla baş başa bırakmaktadır. Bu da kadınların boşanma sonrası sorumlulukların altında ezilmesine ve bir dizi sorun yumağıyla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Kadın-erkek ilişkilerinin toplumsal bir iktidar bağlamında değerlendirildiği toplumlarda iktidar erkek etrafından biçimlendirilmektedir. Bu da kadını birçok sosyal ve toplumsal olguda edilgen bir taraf

olmaya doğru zorlamaktadır. Oysa İnsan Hakları Evrensel Bildirgenin birinci maddesinde de görüldüğü gibi insan hakları insanların yapıp etmeleri ve birbirlerine muamele etme gösterme ilkesine dayanan aktif bir sürece de vurgu yapmaktadır. Ancak kadınların sosyal ve toplumsal birçok olgu da olduğu gibi boşanma olgusunda da daha çok edilgen taraf oldukları görülmektedir.

Toplumların boşanma olgusunu evlilik olgusu gibi doğal bir süreç olarak kabul etmemelerinin temelinde ailenin toplumun temel yapı taşı olarak görülmesi yer almaktadır. Oysaki hukuken kurulan ve korunan bir evliliğin çeşitli sebeplerle bitmesi ihtimali oldukça yüksektir. Aile kurumu, sağlıklı bir şekilde kurulmuş ve devam ederken her bir bireyin yaşadığı sorunlar bu kurumu işlevsiz ve sağlıklı bir hale getirebilmektedir.

Toplumun boşanmış kadına bakış açısı, kadınların bu kararı almasını güç bir hale getirdiği gibi sonrasında da birçok sorunla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Türkiye’de kadınların çalışma hayatında yer alma oranlarının düşüklüğü göz önünde bulundurulduğunda boşanma kararı almanın zorluğu daha net anlaşılabilmektedir. Kadınların yaşamış olduğu ekonomik güçsüzlük, boşanma süreçlerinde ayrı bir sorun alanı oluşturmakla ve çoğu zaman boşanma kararını almayı zor bir hale getiren önemli unsurlardan biri olmaktadır. Boşanma kararı sonrasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı sorunlarla yüzleşmek durumunda kalan kadın, şiddet ve hatta yaşam hakkının ihlaline dek varan sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bütün bunlar kadının süreci başlatmasını ertelediği gibi aile içi birçok sorunun derinleşmesine ve kadının yıpranmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal olarak olumsuz bir anlama sahip olan “boşanma” olgusu, birçok nedene bağlı olarak meşruluk kazanamamaktadır.

Boşanma kararı alma sürecinde, eğitim durumu, annelik, ekonomik durum ve kadının istihdam alanına dâhil olup olmadığı, “boşanmış kadın” algısının etkisi gibi faktörler değerlendirildiğinde; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın için kesişen ayrımcılık durumlarını ortaya çıkardığını, olanaklar varlığı olan kadının bu olanakları gerçekleştirebilme noktasında eşitsiz bir konumda olduğu görülmektedir. Yine bu olanakların sağlanması noktasındaki eşitsiz konum, kadını bazı hak ve yetkilere sahip özne olmaktan çıkarıp, yalnızca nesne konumuna indirgeyerek, insan hakları

gerekliliklerinden eşit şekilde yararlanmasını engellemektedir. Bütün bu olumsuz sonuçlar da kadın için boşanmayı çok daha zor bir hale getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE BOŞANMA ÜZERİNE

3.1. Boşanmanın Tanımı ve Nedenleri

Klasik anlamda evlilik, yetişkin bir kadın ile erkek arasında belirli hak ve sorumlulukları beraberinde getiren ve yasal geçerliliği olan bir ilişki olarak kabul edilir (Marshall, 1999, s. 223). Evliliğin farklı tanımları olmakla birlikte kişiler arasındaki ilişkinin yasal bir zemine oturması nedeniyle kanunda belirlenen tanım ayrıca önem taşımaktadır. Türk Medeni Kanunu’na göre evlilik, kadın ve erkeğin iki tanık eşliğinde evlenmek istediklerini nikah memuruna sözlü olarak ifade etmeleri ve kendilerine aile cüzdanının verilmesiyle başlayan süreci tanımlamaktadır. (Adalet Bakanlığı, 2001, s. 26). Toplumun temel yapılarından biri olarak görülen aile, evlilik ile başlamaktadır. Evliliğin, farklı sebeplerle devam etmemesi durumu söz konusu olduğunda boşanma, taraflar arasındaki ilişkiyi sona erdiren bir karar olarak toplumsal anlamda da yansımaları olan bir olguya dönüşmektedir. Evlilik ve kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen Türk Medeni Kanunu’nun 2. Bölümünde, boşanma nedenleri sayılmaktadır. Türk Medeni Kanunu’na göre boşanma nedenleri; hayata kast, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı ile evlilik birliğinin sarsılması olmak üzere farklı başlıklar altında belirlenmiştir. (Adalet Bakanlığı, 2001, s. 29-30). Boşanmanın hukuki tanımına bakıldığı zaman; hukuksal olarak kurulmuş bir evliliğin yine yasalar önünde sona ermesidir. Kanun’da öngörülen nedenlere dayanarak eşlerden birinin açacağı bir dava sonunda hâkimin vereceği kararla evlilik birliği sona erdirilmektedir (Adalet Bakanlığı, 2001, s. 31). Boşanma kararının kesinleşmesi ile taraflar arasındaki evlilik durumu sona ermekte, kişilerin birbirine karşı evlilik statüsünden doğan sorumluluklar karşılıklı olarak son bulmaktadır.

Boşanma, hukuk önünde oluşturulan birliğin yine hukuk aracılığıyla son bulması durumudur. Ersöz (2011)’e göre, boşanma hukukla kurulan bir evliliğin yine resmi yasalar ile son bulmasıdır (s. 250). Boşanma kararının verilmesini etkileyen dinamikler

çiftin boşanma sonrasındaki yaşamlarını da etkilemektedir. Boşanma, çoğu zaman hem kadın hem de erkeklerin ekonomik durumları üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır:

Hukuksal bir süreç olan boşanma olgusunun sosyal, kültürel, dinsel, ekonomik ve psikolojik boyutları bulunmaktadır. Boşanma olgusu konusundaki bilgilerimiz; Türkiye İstatistik Kurumu tarafından üretilen boşanma İstatistikleri, mahkeme kayıtları üzerinden yapılan değerlendirmeler ve bilimsel amaçlı üretilen araştırmaların verilerine dayanmaktadır. Türkiye'de boşanma olgusu konusunda yapılan çalışmaların; boşanmanın çocuklar ve gençler üzerindeki etkileri, boşanmanın kadın statüsüne ve cinsiyetine etkisi, boşanmanın hukuku yönü ile boşanma konusundaki tutumları ölçmeye yönelik olduğu görülmektedir (Ersöz, 2011, s. 252).

Boşanmanın birden fazla nedeni olabilir. Evlilik durumunun sona ermesinde birçok sebep etkili olabilir ancak en sık görülen sebepler; ekonomik alanda yaşanan sorunlar, iletişim sorunları, eşlerden birinin aldatması, cinsel sorunlar, sosyo-kültürel yapı farklılıkları, şiddet, ilgi alanlarının farklı olması, ailelerin evliliğe müdahalesi, çocuk olmaması, psikiyatrik ilaç kullanımı ve hastalıklar, alkol uyuşturucu veya kumar bağımlılığı olmaktadır (Sucu, 2007, s. 20). Birbirinden farklı ve önemli boşanma sebepleri olsa da temelde tüm evlilikler kişilerin mutlu olma amacını taşır. Neredeyse bütün toplumlarda evliliğin sağlıklı ve huzurlu bir şekilde sürmesi arzusu vardır. Can ve Aksu (2014)'ya göre; evlenme kararı, aile kurmak, daha mutlu olmak, huzurlu bir geleceğe yönelik ortak beklentiler ile çocuk sahibi olma isteği, yalnız kalmamak gibi istekler dolayımı ile şekillenmektedir (s. 891).

3.2. Kadın Açısından Boşanma: Evreler, Zorluklar, Mücadeleler

Belirtildiği gibi, boşanmanın birbirinden farklı sebebi olabilmektedir ve tarafları bu yeni hayat düzeni değişen durumlar, farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Ancak kadınlar, boşanma kararı akabinde erkeklere oranla daha fazla zorlanıp, yıpranmaktadırlar. Ataerkil kültürün hakim olduğu Türkiye'de de kötü giden evliliklerini boşanmayla sonuçlandırmak isteyen kadınlar hem eşi ve ailesi hem de sosyal çevresi tarafından yoğun baskıya maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla, kadın için evlilik birliğini sonlandırmasını

gerektirecek birçok sebep varken karşılaşılabileceği sorunları düşündüğünde bu süreyi uzatabilmektedir.

Türkiye’de son dönemde de yaşanan olaylara göz önünde bulundurulduğunda, hiç kuşkusuz kadınların erkeklere oranla boşanma sürecinde daha çok zarar gördüğünü ve boşanma sürecini daha zor atlattığı görülmektedir. Eğitim düzeyi düşük ve ekonomik durumu geçinmek için yetersiz olan kadınların boşanma kararını verirken daha çok zorlandıkları, boşanma gerçekleşikten sonra ise eğer varsa çocuklarının giderlerini karşılamakta güçlük çektikleri görülmektedir. Boşanan bir kadın, çoğunlukla sosyal çevresinden olumsuz tepkiler almakta, dul kadın imajı nedeniyle yaşamını tek başına sürdürmekte güçlük çekmekte ve diğer kadınlar tarafından da bir tehlike olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra evlilik birliğini sonlandırma kararı olan kadın, bu karardan dolayı şiddet görebilmekte ya da öldürülebilmektedir (Can ve Aksu, 2016, s. 889).

Uğur (2014)’un “Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmasında, görüşülen 19 akademisyen kadının büyük çoğunluğunun evlilik sürecinden önce partnerleriyle uzun bir evlilik öncesi dönem yaşadıklarını beyan etmelerine rağmen çalışmada elde edilen verilerden biri, evliliğin sonlanmasındaki belirleyici etkenlerden birisinin eşler arası iletişim sorunları olduğu şeklindedir. Görüşülen kadınların tamamına yakını partnerlerini uzun süredir tanıyor olduklarını belirtmelerine rağmen, evlilikleri sürecinde eşlerinin daha önce bilmedikleri farklı özelliklerini öğrenmiş olmaları sebebiyle hayal kırıklığına uğradıklarını beyan etmişlerdir (s. 303).

Boşanma olgusunu deneyimleyen kadınlar, olumlu ve olumsuz duyguları bir arada bazen de aynı anda yaşayabilmektedir. Sorunlu olan bir evliliği bitirebilmiş olmanın yarattığı cesaret ve mutlulukla birlikte bir rahatlama durumu söz konusu olabilmektedir. Uğur (2014)’a göre bu rahatlama duygusu bazen bazı kadınlarda boşanma gerçekleşikten hemen sonra, bazen de yoğun bir depresyon döneminden sonra ortaya çıkmaktadır (s. 313). Bu olumlu duyguların yanı sıra zarar gören güven duygusu, başaramamış olma ve beraberinde gelen yalnızlık, çaresizlik hissiyle birlikte, varsa çocuğuna karşı suçluluk hissi gibi duygular da kadınlar için boşanma sonrası süreci atlatması zor bir hale getirebilmektedir. Bütün bunların yanı sıra evlilik kurumunda dair beklentilerin

karşılanmamış olması, emeklerin karşılıksız kalması, beraberinde gelen kızgınlık ve kırgınlık duyguları, geleceğe dair umutsuzluk ve belirsizlik, kimsesiz kalacaklarına dair inançlar boşanma sonrasında kadınların depresyona girme nedenleri arasında yer almaktadır (Uğur, 2014, s. 314). Boşanma olgusunu deneyimleyen kadınlar, kadın olmanın getirdiği zorluklara, yeni olgunun eklenmesiyle birlikte daha ağır hale gelen şartlar altında yaşam mücadelesi vermektedir.

Kadınların çoğunlukla boşandıklarını çevreleri ile paylaşmadıkları, etraflarındaki insanlar tarafından partneri sorulduğunda boşanma durumunun üstünü örtecek şekilde yanıt verdikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra boşandıklarını kimi durumlarda akrabalarından dahi gizlemektedirler (Kucur ve Kelebek, 2021, s. 256). Yakın çevrede yaşanabilecek sorunların yanı sıra toplumda var olan “boşanmış kadın” algısından dolayı da kadınlar boşanma sonrası boşandıklarını saklamak isteyebilirler. Boşanan kadınların toplumda “meşru olmayan ilişkilere girmeye açık ve istekli” olarak algılanması, kadınları toplumda kabul edilen ahlaki yargı çerçevesinde yaşamaya zorlamaktadır. Bu durum bazen şiddet, tecavüz ve ölüm gibi kadının yaşamına mal olan sonuçlara neden olmakta, sıklıkla da boşanan kadınlar üzerindeki aile baskısının artmasına sebep olmaktadır (Can ve Aksu, 2016).

Türkiye’de egemen eril düzen ve toplumsal cinsiyet kalıpları kadınların ayırımcı muameleye maruz kalmalarına neden olmaktadır. Kadınlar evlilikten beklentilerini net bir şekilde tanımlayıp sınırlarının farkına varmakla birlikte, içerisinde mutsuz oldukları, aldatıldıkları veya şiddete maruz kaldıkları yapının bir parçası olmamak için sonlandırmak istedikleri evlilik birliği, ataerkil sistemin dayattıklarına da bir başkaldırı niteliği taşımaktadır.

Boşanma kararı almasında başlıca etmenin şiddet olduğu görülen kadınlar boşandıktan sonra da sistematik olarak şiddetin farklı türlerini boşandıkları partnerlerinden görmeye devam etmektedir. Boşanma ile birlikte kadın için her anlamda desteğe daha çok ihtiyaç duyabileceği bir süreç başlamaktadır. Kadınların, boşanma sonrasında sosyal çevreleri ve aileleri tarafından desteklenip kabul görmeleri, kadınların yeni hayat düzenlerinde karşılaşılabilecekleri güçlüklerle daha kolay göğüs germelerine yardımcı olacağı gibi, süreci daha sağlıklı atlattıklarını da sağlayacaktır. Boşanma sonrasında kadınların

kendilerini algılama biçimleri ve boşanmayı değerlendirme şekillerinde, aile ve sosyal çevrenin rolü de oldukça önemlidir. (Uğur, 2014, s. 299).

Boşanma sonrası ataerkil ortama rağmen kadınlar tarafından hissedilen “özgürlük” ile duygu ve düşüncelerinin zamanla olumlu yönde değişmesiyle bekar annelerin çocuklarıyla birlikte yeniden inşa ettikleri bu yaşam düzeninde stres faktörleri de azalmaktadır. Çocuklarına ve kendi yaşantılarına yönelik olumlu gelecek planları ile birlikte genellikle şiddetin bir veya birden fazla türüne maruz kalan veya ekonomik sıkıntılar yaşayan kadınların evlilik sonrası yaşantıları daha huzurlu olabilmektedir.

Ayrımcı muamele kadınların boşanma öncesi döneminden başlayarak evlilik sona erdiği zaman da devam etmekte ve kadınları etkileyebilmektedir. Boşanmadan önce kadınların endişe duyduğu konular arasında ilk sırada eğer varsa çocuklarına ve onların gelecek planlarına dair duydukları endişeler gelmektedir. Bunun yanı sıra kalacak yer bulamama konusu, etrafındaki insanların onu nasıl değerlendireceği endişesi, toplumsal baskı, boşanma sebebini paylaşmanın zorluğu, erkeklerin onları boşanmış bir kadın oldukları için rahatsız edebileceği korkusu, herhangi bir işte çalışmayan veya düzenli bir geliri olmayan kadınlar için ailenin yanına dönmenin zorluğu ve yeniden birini hayatına almak ve ona güvenmenin zorluğu olduğu belirlenmiştir (Can ve Aksu, 2016, s. 898). Bunların yanı sıra evlilikten farklı olarak boşanma olgusunun toplumda var olan olumsuz algısı sebebiyle boşanma kararını veren kadınlar, toplumsal cinsiyet kodlarından kaynaklı yaşadıkları baskı ile baş başa kalmaktadır. Bütün bu toplumsal cinsiyet kalıpları kadınları mental olarak zorlamakta ve çoğu zaman onların mutsuz oldukları evliliklerini bir süre daha devam ettirmelerine neden olmaktadır.

Medeni Kanun’un boşanma durumunda erkek ve kadına tanımış olduğu hakların eşitliğine rağmen pratik yaşamda boşanmanın daha çok erkeklerin yararlanabileceği bir hak olarak algılandığı görülmektedir. Kadınların evliliği sonlandırmak istediklerinde, erkeklerin aile ve toplum içerisindeki egemen konumları nedeniyle çoğunlukla kadınların, kocanın da boşanmayı isteyip istemediği gibi sorularla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra çevreden gelen baskılar ve bütün bu ayrımcı tutumları destekleyen gelenekler ve dini anlayışlar, kadınların Medeni Kanun ile kendilerine tanınan boşanma hakkını kullanmaları önünde büyük engel oluşturmaktadır (İlkkaracan, 1998, s. 13).

Türkiye bağlamında Medeni Kanun'un getirdiği yeniliklere bakıldığı zaman tek eşli evlilik, resmi nikah ve boşanmanın üzerinde en çok durulan ve önemsenen konular olduğu görülmektedir. Ancak, Bayraktar'ın araştırmasının sonucuna göre, Türkiye'nin Doğu bölgelerinde yaşayan her beş kadından yalnızca birinin resmi nikahı vardır yani Doğu'da yaşayan kadınların beşte biri yetmiş yıl önce kabul edilen Medeni Kanun'un boşanma, nafaka, eşten miras ve velayet gibi aileye ilişkin konularda tanıdığı hakların hiçbirinden yararlanamamaktadır. Bunun yanı sıra kadınlar boşanma söz konusu olduğunda töre veya namus cinayetleri ile karşı karşıya kalabilmektedir. Şiddetin biçimlerinden bir olan namus cinayetleri, ataerkil yapı sisteminden kaynaklanmaktadır. Namus cinayetlerinde ortaya çıkan sonuçlar aslında cinsel davranışa ilişkin gelenek ve göreneklerin etkisini taşımaktadır. Namus cinayetlerinin kökeninde, kadın cinsel saflığını korumasının gerekliliğine dair inançlar yatmaktadır. Bu noktada erkeğin de yükümlülükleri vardır. Kendine bağlı kadınların annesi, kız kardeşi eşi veya kız çocuğunun namusunu korumalıdır (Bayraktar, 2010, s. 20-21).

Kadınlar, boşanma sonrası ekonomik sorunlar, toplumsal baskı, şiddete maruz kalma korkusu ile çocuklarını bir daha göremeyecekleri gibi endişelerden kaynaklı, evliliğin sürmesinin imkansızlaştığı ve/veya uzun süre yoğun şiddete maruz kaldıkları durumlarda dahi boşanma konusunda çekimser kalabilmektedirler. Birçok kadın, boşanma sonrası yaşanacak olumsuz durumlardan dolayı, her şeye rağmen evli kalmayı bir seçenek olarak kabul etmek durumunda kalmaktadırlar.

İlkaracan'ın, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kadınların yaşamını etkileyen en önemli kurumlardan biri olan aileye ilişkin resmi, geleneksel ve dini yasaları ve uygulamaları incelediği ve bölgedeki 19 yerleşim biriminde 599 kadınla yüz yüze görüştüğü araştırmasında şöyle bir sonuç çıkmıştır: çalışmaya dahil olan her on kadından biri partneri ne yaparsa yapsın boşanmayı düşünmediğini, sıkça tekrarlanan "Ölürüm de boşanmam," beyanlarıyla belirtmiştir (İlkaracan, 1998, s. 11). Boşanma konusunu kadınların bu denli uzak görmesi, boşanma sonrasında yine ayırımcı muamelelerin yaşanması ihtimaline dayanmaktadır. Türkiye'de kadınların boşanmaya karar vermesi ve süreci sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi oldukça güç bir durumdur. Bireysel olarak bir var olma çabasının her alanda olduğu gibi boşanma sürecinde de yaşandığı görülmektedir.

Boşanmanın imkansız görülmesinin önemli bir sebebi ise nafaka, çocuğun velayeti veya mal bölüşümü gibi haklardan yararlanabileceklerini düşünen kadınların sayısının düşük olmasıdır. Araştırmaya katılan kadınların yalnızca %35,4'ü nafaka alabileceğini, %27,3'ü evlilikte edinilen malların bölüşümünün söz konusu olabileceğini, %26,9'u boşanmada daha fazla kusurlu kişinin koca olduğu ispat edebildikleri durumda maddi tazminat alabileceklerini düşünmektedir (İlkkaracan, 1998, s. 15).

Kadınların sosyo-ekonomik durumlarının boşanma kararını alma sürecinde önemli bir değişken olduğu, bu değişkenin boşanma sonrasında hayatlarına devam etmeleri ve sosyal statülerini koruyabilme hususunda da önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir. Uğur (2014)'un, örneklem grubunu akademisyen kadınların oluşturduğu çalışmasında kadınlar, boşanma öncesi ve sonrasında gelir düzeylerinde önemli bir fark olmadığını ifade etmişlerdir. Bu örneklem grubunda yer alan kadınların evlilik öncesinde de çalışma hayatında aktif bir rol oynamalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla boşanma öncesinde çalışma hayatı içerisinde yer alan kadınların, boşandıktan sonra elde ettikleri gelirden büyük bir düşüş yaşanmadığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan kadınların yarısı, 10 kadın, boşandıktan hemen sonra farklı sebeplerden kaynaklı büyük bir maddi güçlük içine düştüklerini belirtmişlerdir. Bu kadınların maddi güçlük çekmelerinin en büyük nedeni çoğunlukla partneriyle birlikte yaşadıkları evden ayrılarak yeni bir düzen kurma zorunluluğu olduğu belirlenmiştir. Bu kadınların tamamına yakını partnerleriyle birlikte yaşadıkları evden, birlikte kurmuş olsalar dahi, tek bir eşya almadan yalnızca giysilerini alıp çıktıklarını belirtmişlerdir. Her şeyi bir anda yeniden kurmak zorunda kalan bu kadınların boşanma sonrasında maddi sıkıntı yaşamalarının bir diğer nedeni ise evlilikleri süresince herhangi bir birikim yapmamış/yapamamış olmaları olarak belirlenmiştir (Uğur, 2014, s. 307).

Akoğlu ve Küçükkaragöz'ün yürüttükleri çalışmadan elde edilen verilere bakıldığında, boşanma sonrası maddi olarak sıkıntısı yaşamayacak kadınların; “barınma yeri sıkıntısı”, “ekonomik sıkıntı”, “aile baskısı”, “çevre baskısı” ve “ruhsal/duygusal sıkıntı” gibi sorunlarla karşı karşıya kalma ihtimallerinin, maddi olarak kötü durumda olduklarını ifade eden kadınlara göre daha düşük çıktığı belirlenmiştir. Dolayısıyla, ekonomik olanakların, boşanma sonrasında yaşanacak sorunlarla baş etmede önemli bir değişken olduğu görülmektedir (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018, s. 169). Türkiye’de boşanma

kararı alan kadınlar, kararın hemen ardından eşi, eşinin ailesi, kendi aile ve akraba çevresi, sosyal çevresi dahil olmak üzere birçok kişiden tepki alabilmekte ve onlardan uzaklaşabilmektedir. Boşanma olgusunu deneyimleyen kadınlar pek çok farklı duygu yaşayabilmektedir. Boşanma kararını vermek kadınlar için zor olabildiği için kadınlar için başta ailesi olmak üzere sosyal çevresinin desteği bu süreçte oldukça önemlidir. Kararı aldıktan ve açıkladıktan sonra, bunu kadın için bir hak görmekten uzak bakış açısını besleyen ataerkil yapının da etkisiyle, kadın aldığı kararı tekrar düşünmesi için zorlayıcı tutumlara maruz kalabilmektedir.

Dul kadın imajının yarattığı zorluklar nedeniyle sosyal çevresinden kopmak zorunda kalan kadınların durumu Uğur'un (2014) çalışmasındaki bulgularla paralellik göstermektedir. Örneğin, çalışmada, boşandıktan sonra, çiftlerle kurulan sosyal çevreye uyum sağlayamayacaklarını ya da boşanmaları nedeniyle davranışlarının içinde bulundukları sosyal çevre tarafından yargılanacağı düşüncesiyle arkadaş çevresinin daraldığını belirten katılımcılar olmuştur (Uğur, 2014, s. 311).

Boşanmış kadın yaşadığı toplumda birçok baskıya maruz kalmakta ve diğer kadınlar için tehlikeli olarak görülebilmektedir. Bu nedenle boşanan kadınların yaşamış olduğu en büyük sorunlar da bu düşünce etrafında şekillenmektedir. Kalacak yer sorunu, toplumun dul kadın algısı ve imajı, etrafındaki erkeklerden gelen evlilik teklifleri, kiraya çıkmakta ve ev bulmakta zorlanması yaşanan sorunlardan bazılarıdır (Can ve Aksu, 2016, s. 899). Boşanan kadınlara yönelik etiketleme, olumsuz tutum ve davranışlar buna benzer birçok sorun yaşamalarına neden olmaktadır.

Boşandıktan sonra çalışmaya devam etmek isteyen veya çalışma hayatına dahil olmak isteyen kadınların, evli olan diğer kadınlar tarafından “tehlikeli” addedilebilmesi, yöneticilerin boşanmış kadınlara karşı tutumlarına ek olarak, bir işe girerken çoğu zaman “dul kadın” etiketi nedeniyle ortaya çıkabilecek ayrımcı tutumlar, bu kadınların medeni durumunu saklamasına neden olmaktadır (Sarpkaya, 2013, s. 32). Bütün bu sonuçlar kadının boşanma kararını alırken etrafındaki diğer insanların kendisine yönelik olumsuz tutum ve davranışlarının devamı niteliğindedir.

Hakim kültürel yapı çerçevesinde, Türkiye’de kadınlar kontrol altında tutulması gereken kişiler olarak görülmektedir. Yaşamının her döneminde bir erkeğin sahip çıkması ve

davranışları ahlaki kurallara uydurulması gereken kadını; evlilik devam ettiği sürece eşi, boşanma gerçekleştikten sonra ise genellikle ailedeki bir erkek kontrol etmeye devam etmektedir. Kaç yaşında olduğu fark etmeksizin bu durumu sürdüren ve olağan karşılayan erkekler; kadının nasıl giyindiği, kimlerle görüştüğü eve giriş çıkış saatleri gibi kadının özne olarak karar verebileceği birçok durumu denetleyebilmektedir (Sarpkaya, 2013, s. 34). Boşandıktan sonra ailesi tarafından reddedilebilen veya kabul edilse dahi ekonomik bir yük olarak görülen kadınlar, her açıdan farklı dinamiklerin etkisinden kurtulamamaktadır. Bunun yanı sıra, çocuğun bakımını reddeden aileler, kadınların boşandıktan sonra aile ile bağlarını zorunlu olarak koparmalarına neden olmaktadır. Ailenin desteğini çekmesi, zor olan boşanma sürecini kadın için hem ruhsal hem de ekonomik olarak daha zor bir hale getirmektedir. Bu durumda olan bazı kadınlar, kadın sığınaklarına yönelebilmektedir. Ancak bu kurumların imkanları da sınırlı olduğu için uzun vadede kadınların yaşama aktif bir şekilde katılımı zor bir duruma dönüşebilmektedir.

Boşanmış kadın olma durumunun yarattığı toplumsal algı kadının “görünmez” olma durumunu derinleştirmekte; baskı, şiddet veya tacize uğrama korkusundan boşanan kadınlar ev içi emek üretimine dahil olup çalışma hayatından uzak kalabilmektedir. Çalışma hayatına dahil olan kadınlar ise kamusal alanın yarattığı baskı nedeniyle yeni kimliği ile yeterince görünür olamamaktadır. Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda kadınlar boşanma sonrası yaşayacakları problemleri ifade ederken “dul kadın” imajının kendilerini ürküttüğünü belirtmişlerdir. İçinde bulundukları çevrenin baskısından çekindikleri ve tacize uğramaktan korktukları için görünmez olmayı, yeni kimliklerini gizleyerek ev içi üretimine katkıda bulunarak yaşamlarını ‘sessizce’ sürdürmeye çalışarak mücadele etmektedirler. Kamusal alanda görünür olmak isteyen kadınlar ise bazen yarı görünür durumda ve her an tetikte vaziyette hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Çünkü erkeğe göre düşük statüde kalan kadının ikincil konumu erkeğin lehine olacak şekilde bir güç dengesizliği yaratmaktadır. Bu nedenle boşanma sonrasında ortaya çıkan kadına yönelik şiddetin asıl bileşenleri de toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizlik ve erkeğin bu eşitsiz durumları sürdürme isteğidir (Sarpkaya, 2013, s. 33).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde model, evren, örneklem, verilerin toplanması, elde edilen verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasına ilişkin konulara yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Modeli

Konuyla ilgili literatür incelemesi yapıldığında, boşanmış kadınların yaşamış olduğu sorunlar ve güçlüklerle ilişkin bazı araştırmaların yapılmış olduğu belirlenmiştir. Bu temel bilgilerin detaylandırılmasına ve boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınların kendi perspektiflerinden olguyu nasıl değerlendirdiklerine ilişkin yorumlara gereksinim duyulmuştur. Araştırmanın problemi ve verilerin çözümlenmesinde kullanılan araçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Yıldırım ve Şimşek (2021)'e göre, nitel araştırmada ele alınan konu ile ilgili okuyucuya betimsel ve aynı zamanda gerçekçi bir resim sunmak hedeflenen asıl amaçtır. Toplanan verilerin derinlemesine ve ayrıntılı olması için araştırmaya katılan bireylerin o konuya dair görüş ve deneyimlerinin mümkün olduğu kadar doğrudan sunulması önem taşımaktadır (s. 48).

Araştırmada fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım derinlemesine görüşmeleri ve bu yöntemle derlenen verileri araştırmanın odağına koyar. Bu tür çalışmalarda insanların yaşamları, deneyimleri, dünyayı nasıl algıladıkları ve dünyayı yorumlamaları konusunda oldukça detaylı bilgi toplanılabilir. Burada amaç kişilerin bu deneyimlere istinaden kazandıkları tecrübeleri nasıl tarif ettikleri ve başkalarına nasıl anlattıklarını (Semerci ve Erdoğan, 2021, s. 160). Bu yaklaşımda amaç bir kavramla ilgili olarak belirli bir grup insanın deneyimlerini ele almaktır.

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılarak, boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınlarla görüşmeler gerçekleştirilmiş ve boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların yaşamış olduğu süreç onların baktığı yerden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu sayede boşanma olgusunu deneyimleyen kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair bilgi üretimine doğrudan katılımı sağlamıştır. Bunun yanı sıra araştırmacı gerçekleştirmiş

olduğu görüşmeler sonrasında kaleme aldığı gözlem notlarından verilerin çözümlenmesi sürecinde yararlanmıştır.

Detaylı olarak ele alındığı gibi, boşanma konusuna ilişkin yapılan araştırmalarda, boşanma tıpkı evlilik gibi olağan bir süreç olarak ele alınmaktan ziyade özellikle kadınlar açısından ayırımcı muamelenin arttığı bir deneyim haline gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında araştırmada boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların yaşantılarının, içinde bulundukları sosyal çevrenin bütün bileşenleri göz önünde bulundurularak ele alınması amaçlanmıştır. Boşanma olgusu ve toplumsal cinsiyet konularını ele alan diğer araştırmalarda olduğu gibi, kadınların kendi cinsiyetlerini algılama biçimleri cinsiyetlerarası güç ilişkilerini, toplum içinde konumlanma biçimlerinin, kendileri için neler ifade ettiğinin boşanma üzerinden ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların, toplumsal cinsiyet bağlamında üstlendikleri rol ve sorumluluklar, bu rollerin boşanma kararı alırken ve boşanma sonrasında yaşamları üzerinde ne gibi etkilere yol açtığının anlaşılması için araştırmaya katılan kadınların bu bağlamdaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu kadınların yaşadıkları güçlükler, ‘olanaklar varlığı’ olarak tanımlanan insan varlığını değerlendirirken toplumsal cinsiyet bakışı ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

4.2. Evren ve Çalışma Evreni

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye’de boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınlar oluşturmaktadır. Çalışma evrenini ise, İstanbul’da yaşayan 25-55 yaş arası 20 kadından oluşmaktadır. Karasar (2022)’a göre, soyut özellik taşıyan evrenin tanımlanması kolaydır fakat evrene ulaşmak güçtür hatta çoğu zaman olanaksızdır. Çalışma evreni ise evren içinde yer alan ve ulaşılabilen gruptur. Bu nedenle evrene kıyasla somuttur. Araştırmayı yapan kişinin evren üzerinden belirlediği veya seçtiği bir örnek grup üzerinden hakkında görüş bildirebileceği evren, çalışma evrenidir (s. 147).

Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olan çalışmada, katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Dolayısıyla, amaçlı örnekleme oluşturan boşanma olgusunu deneyimlemiş kadın bireyler, araştırmanın da örneklemini oluşturmaktadır.

Semerci ve Erdoğan (2021)’a göre, bu tür bir yöntemin, kolaylıkla erişemeyeceğimiz kişilere erişmemizi sağlaması, diğer yöntemlere göre daha düşük maliyetli olması, ayrıca

daha kısa bir sürede tamamlanması, araştırmacıya esneklik sağlaması ve bir planlamaya ihtiyaç duyulmaması nedeniyle daha cazip olduğu söylenebilir. Özellikle de hassas gruplarla ya da konularda çalışırken erişemeyeceğimiz kişi ve bilgileri erişebilir kılması da diğer avantajlarıdır (s. 88).

Yürütülen çalışmada katılımcı sayısı sınırlı tutulmuş: farklı yaş aralığında, farklı eğitim seviyelerinde, farklı ekonomik özelliklere sahip, çocuklu ve çocuksuz olarak değişik özelliklerden, 20 boşanmış kadınla görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılacak kişilere görüşme ile ilgili bilgi verilmiş, araştırmayı detaylı anlatan bir bilgilendirme maili gönderilmiş ve görüşme yapma ricası iletilmiş, kabul etmeleri halinde görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada boşanma olgusunu ele alırken katılımcılara ulaşmada, cinsiyet eşitsizliği ve ayırmacı muameleye maruz kalma durumu cinsiyet üzerinden değerlendirilmiş, katılımcılara görüşmede bu bakış açısını anlamaya yönelik sorular da yöneltilmiştir. Ev içi roller özellikle çocuk sahibi olan kadınların bakım yüküyle doğru orantıda olabilmektedir. Araştırmada karşılaştırmalı analizin araştırmaya zenginlik katacağı düşüncesiyle, görüşmeciler seçilirken özellikler (yaş, eğitim durumu, kültürel yapı, aile dinamikleri, ekonomik durum) bakımından çeşitlilik gözetilmiştir. Farklı kadınlık durumlarında deneyimlenen ayırmacılık ve baskının boşanma deneyimini farklılaştıracağı çıkarımından yola çıkarak insan hakları bakımından farklı ve benzer sonuçlara ulaşılacağı öngörülmektedir. Bu nedenle farklı deneyimler arasından herhangi sınırlama veya tasnife gidilmemiştir. Çünkü farklı deneyimlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler, benzer cevaplar alınana dek sürdürülmüştür. Doygunluk noktasına ulaştığını hisseden araştırmacı, bulgular ve yorum kısmında belirlemiş olduğu kategorilerin tamamlanması ve elde edilen verilerin benzerliğinin artması, araştırma ölçütlerine uygun verilere ulaştığı düşüncesi uyandırmış ve araştırmacı tarafından görüşmeler tamamlanmıştır.

4.2.1. Katılımcıların Özellikleri

Çalışmaya katılan kadınların, araştırma kapsamında sunulan beyanlarının daha iyi anlaşılması amacıyla kendilerine ait bazı özellikler verilmiştir. Bütün kadınlar için aynı

tanıtıcı özellikler sunulmuştur. Araştırmanın gizliliği esası nedeniyle kadınların gerçek ismi kullanılmamış hepsine birer renk ismi verilmiştir.

Yeşil: 28 yaşında, klinik psikolog, özel sektörde çalıştığını ifade etmiştir. 3 yaşında bir çocuğu olduğunu, onunla ve ailesi ile birlikte yaşadığını belirtmiştir. Üç yıl evli kaldığını, bir yıl önce aldatıldığı için boşandığını ifade etmiştir. Ailesinin boşanma kararını desteklediğini beyan etmiştir.

Bordo: 43 yaşında, doktor. İki defa boşandığını ve çocuğu olmadığını, yalnız yaşadığını ifade etmiştir. Ekonomik şiddete maruz kaldığı için boşandığını ve evliliğin beş ay sürdüğünü beyan etmiştir. Ailenin boşanma konusunda destekleyici davrandığını ifade etmiştir.

Beyaz: 50 yaşında. Ev işlerinde çalıştığını, 25 yıl evli kaldığını, hiç okula gitmediğini ancak okuryazar olduğunu belirtmiştir. 23 yaşında bir oğlu olduğunu, boşandığı eşinin alkolik olduğunu ve aldatıldığı için boşandığını ifade etmiştir. Çekişmeli bir boşanma süreci olduğunu belirtmiştir. Aile boşanma konusunda destekleyici davrandığını beyan etmiştir.

Mavi: 40 yaşında, Hemşire. 2 çocuk sahibi olduğunu, beş yıl evli kaldığını, dört yıl önce boşandığını belirtmiştir. Şu an çocukları ile birlikte yaşadığını, duygusal ve fiziksel şiddete maruz kaldığını ayrıca eski eşi tarafından aldatıldığı için boşanma kararı aldığını belirtmiştir. Ailenin boşanma kararını desteklemediğini ifade etmiştir.

Gri: 53 yaşında, Mimarlık ofisinde çalıştığını, 20 yaşında iki çocuk sahibi olduğunu ve şu an onlarla birlikte yaşadığını beyan etmiştir. 25 yıl evli kaldığını, yedi yıl önce boşandığını, boşandığı partnerin alkol sorunu olduğunu ve ev içi rol dağılımının eşit olmamasından kaynaklı boşandığını ifade etmiştir. Ailesinin boşanma konusunda destekleyici davrandığını beyan etmiştir.

Bej: 36 yaşında. Hemşire. Bir oğlu olduğunu onunla birlikte yaşadığını, 11 yıl evli kaldığını ve iki yıl önce boşandığını beyan etmiştir. Psikolojik şiddet ve ekonomik şiddet nedeniyle boşandığını ifade etmiştir. Ailesinin boşanma kararını destekleyici davranmadığını belirtmiştir.

Krem: 35 yaşında, bir kamu kurumunda sivil memur olarak çalıştığını, bir yıl evli kaldığını belirtmiştir. Çocuğu olmadığını, boşanma gerekçesi olarak ise fiziksel şiddete uğradığı için boşandığını beyan etmiştir. Aile boşanma konusunda destekleyici davranmadığını belirtmiştir.

Lila: 54 yaşında, Reklam sektörüne çalıştığını, yönetici asistanlığı yaptığını belirtmiştir. Sekiz buçuk yıl evli kaldığını, 17 yıl önce boşandığını, evlilik içerisinde artık mutlu olmadığını ve partnerinden kaynaklı ekonomik sorunlar yaşadığı için boşandığını ifade etmiştir. Bir çocuk sahibi olduğunu ve ailesinin boşanma kararını desteklediğini belirtmiştir.

Pembe: 35 yaşında, muhasebe işinde çalıştığını, beş yıl evli kaldığını ve yedi yıl önce boşandığını, çocuk sahibi olmadığını belirtmiştir. Şiddete maruz kaldığını ve aldatıldığını öğrendikten sonra boşandığını beyan etmiştir. Ailesinin boşanma konusunda destekleyici davrandığını ifade etmiştir.

Mürdüm: 30 yaşında, altı yıl evli kaldığını ve bir yıl önce boşandığını belirtmiştir. Birlikte yaşadığı beş yaşında bir kızı olduğunu, duygusal şiddet gördüğünü ve boşanma sürecinde de tehdit ve zorla alıkoyma durumlarını yaşadığını ifade etmiştir. Ailesinin boşanma konusunda destekleyici davrandığını belirtmiştir.

Turuncu: 38 yaşında, iki yıl evli kaldığını ve sekiz yıl önce boşandığını belirtmiştir. 10 yaşında çocuk sahibi olduğunu ve onunla birlikte yaşadığını, bir dönem bankacı olarak çalıştığını ve beş yıldır yoga eğitmenliği yaptığını ifade etmiştir. Ailesinin boşanma kararını desteklemediğini beyan etmiştir.

Turkuaz: 46 yaşında, Kamu çalışanı, iki çocuk sahibi olduğunu ve onlarla birlikte yaşadığını, evliliğin 13 yıl sürdüğünü ve altı yıl önce boşandığını ifade etmiştir. Boşanma gerekçesinin şiddet olduğunu belirtmiştir. Ailesinin boşanma kararını desteklemediğini beyan etmiştir.

Kahverengi: 40 yaşında, Kamuda çalıştığını, on yaşında bir oğlu olduğunu ve iki yıl önce boşandığını ve 11 yıl evli kaldığını belirtmiştir. Boşanma gerekçesinin aldatılma olduğunu ifade eden katılımcı babasıyla görüşmediğini annesinin de destekleyici davranmadığını belirtmiştir.

Eflatun: 37 yaşında, psikolog, İstanbul’da yalnız yaşadığını, çocuğu olmadığını, yedi yıl evli kaldığını, iki yıl önce boşandığını, ev içi rollerin eşitsiz dağılımı nedeniyle boşanma kararını aldığını belirtmiştir. Ailesinin boşanma kararını desteklediğini beyan etmiştir.

Siyah: 35 yaşında, çalışmadığını, üniversite mezunu olduğunu, dört yaşında bir çocuğu olduğunu ve onunla birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Beş yıl evli kaldığını ve bir yıl önce boşandığını belirtmiştir. Aldatıldığı için boşandığını ifade eden katılımcı ailesinin boşanma kararını desteklediğini beyan etmiştir.

Mor: 52 yaşında Ortaokul mezunu, çalışmadığını, dört çocuk sahibi olduğunu ve bir çocuğu ile birlikte yaşadığını belirtmiştir. 19 yıl evli kaldığını ve sekiz yıl önce boşandığını beyan etmiştir. Boşanma gerekçesinin fiziksel şiddet olduğunu ifade eden katılımcı boşanma sürecinde ailesinin herhangi bir desteğini görmediğini beyan etmiştir.

Kırmızı: 33 yaşında, memur. Beş yıl evli kaldığını ve iki yıl önce boşandığını bir çocuk sahibi olduğunu ancak velayetin babada olduğunu ve yalnız yaşadığını beyan etmiştir. Boşanma gerekçesinin aldatılma ve fiziksel şiddet olduğunu belirtmiştir. Ailesinin boşanma kararını desteklediğini ifade etmiştir.

Sarı: 30 yaşında, üniversite mezunu, estetisyen, çocuğu olmadığını, bir yıl evli kaldığını, on yıl önce boşanma davası açtığını ancak resmi olarak dört yıl önce boşanabildiğini belirtmiştir. Fiziksel ve duygusal şiddete maruz kaldığı için boşandığını belirten katılımcı ailesinin boşanma kararını desteklediğini beyan etmiştir.

Haki: 40 yaşında, üniversitede çalıştığını, çocuk sahibi olmadığını, ve ailesiyle birlikte yaşadığını belirtmiştir. 11 yıl evli kaldığını iki yıl önce evin geçiminin kendisinde olması, ev içi rol dağılımının eşitsiz olması ve aileler arasındaki kültür farkından dolayı boşandığını beyan etmiştir. Ailesinin boşanma kararını desteklediğini belirtmiştir.

Lacivert: 54 yaşında, bir bankadan emekli olduğunu, çalışmadığını, 22 yaşında bir oğlu olduğunu ve onunla birlikte yaşadığını belirtmiştir. Aldatıldığı için boşandığını beyan eden katılımcı ailesinin boşanma kararını desteklemediğini ifade etmiştir.

4.3. Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılan kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla veriler elde edilmiş ayrıca görüşme esnası ve sonrasında araştırmacı tarafından alınan gözlem notları da verilerin toplanmasında kullanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler araştırmaya katılan kişilerin kendi perspektifinden durumun anlaşılmasını amaçlar.

Araştırmalarda kullanılabilecek veri toplama yöntemlerinden biri de derinlemesine görüşmelerdir. Açık uçlu anket sorularından oluşan bir formla yürütülüyor gibi görünse de diğer yöntemlerden farklı nitelikler taşımaktadır. Derinlemesine görüşmelerde anlamak temel amaçtır. Bulguların genelleme hedeflemediği bu yöntemde bir diğer amaç görüşme yapılan kişinin öyküsünü kendi bakış açısından görmek ve kendi sesinden dinleyebilmektir. Söylenen ilk cümleyi derinleştirmek, görünenin ötesine geçmek ve detaylara ulaşabilmek amaçlanmaktadır (Semerci ve Erdoğan, 2021, s. 158). Bu araştırmada da boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınların olguya yükledikleri anlamlar, boşanmış olmanın kendilerinde uyandırdığı duygu ve düşünceler anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde araştırmacı, kişileri bu araştırmanın gönüllülük esasına dayandığını, araştırmada elde edilen verilerin çalışmanın amacı dışında kullanılmayacağı hususunda bilgilendirmiştir. Görüşmeler sırasında zoom üzerinden yapılacak görüşmelerde ses ve görüntü kaydı alınacağı bunu onaylayanlar ile görüşme alınacağı bilgisi verilmiştir. Araştırmaya yalnızca bunu onaylayan katılımcılar dahil edilmiştir. Araştırmacı, katılımcılar ile arasında herhangi bir etik sorunun oluşmaması açısından gizlilik esasına bağlı kalınmış, katılımcılara araştırmaya dahil olsalar bile daha sonrasında vazgeçebilecekleri bilgisi verilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılara tüm bilgileri edinebilecekleri ve onaylamaları durumunda araştırmaya dahil olabilecekleri hususunun belirtildiği bilgilendirilmiş onam formu (Bkz. Ek-2) hazırlanmış ve görüşmelere başlamadan önce bu form katılımcılar tarafından imzalanmıştır.

Katılımcılar ile görüşme yapılırken amacına uygun, güvenilir cevapların alınabilmesi açısından görüşme ortamının sağlıklı olması ve mümkünse yalnız olmaları iletilmiş, kendilerini rahat ve güvende hissedebilecekleri bir ortamın özellikleri hakkında bilgilendirilmişlerdir.

Görüşme formunda, çalışma kapsamında yer verilmesi planlanan ana konular, bu konular ile ilişkili alt başlıklardan oluşan bir yarı yapılandırılmış form oluşturulmuştur. Listede yer alan sorular katılımcılara sırayla sorulmak yerine görüşmenin gidişatı doğrultusunda araştırmacı tarafından şekillendirilip sorulmuştur.

Görüşmelerde öncelikle katılımcının sosyo-demografik bilgileri aile ve akrabalarıyla ilişkileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Daha sonra çalışma hayatı, eğitim durumu, nasıl evlenmeye karar verdikleri, çocukları, boşanma olgusunu kendi deneyimleri perspektifinden nasıl yorumladıkları ve en sonunda da geleceğe ilişkin duygu ve düşüncelerini kapsayacak şekilde bir yarı yapılandırılmış form oluşturulmuştur. Görüşmelerde olguya dair yöneltilen soruların araştırma problemi içindeki yeri, yani boşanma olgusunu deneyimlemiş kadın olma durumu ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Daha sonra katılımcılarla deneyimledikleri süreç göz önünde bulundurularak yaşanan güçlükler ile yeni bir ilişkilene veya evlilik konusunda hissedilen duygu ve düşüncelerine yer verilmiştir.

Görüşmeler katılımcıların kendilerini güvende ve rahat hissedebilmeleri açısından kendi evleri, odalarında zoom üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 20 ile 60 dakika sürmüştür. Yapılan neredeyse her görüşmede, katılımcının anlattıklarından sonra eksik olduğu belirlenen bilgilere (özellikle toplumsal cinsiyete ilişkin) ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Kuş (2012)'un da belirttiği gibi, derinlemesine yapılan görüşmelerde araştırmayı yürüten kişi, mesafeli, nötr veya duygularını saklayan kişi değildir, bu nedenle görüştüğü kişilerle bir ilişki oluşturur (s. 89). Bu açılarından bakıldığında zaman görüşmede ortaya çıkan diyaloglar araştırmanın problemini anlamak için oldukça önemlidir. Bütün bunların yanı sıra araştırmayı yürüten kişinin kadın olması katılımcıların da görüşmelerde sık sık paylaştıkları gibi kendilerine yakın hissetmelerini sağlamış, empatinin kurulduğu izlenimini vermiştir. Ayrıca görüşmeler sırasında katılımcıların da gereksinim duydukları noktalarda araştırmacı tarafından bilgilendirme sağlanmış, görüşme sonrasında da diledikleri herhangi bir konuda yeniden iletişime geçilerek paylaşımda bulunabilecekleri bilgisi verilmiştir.

Avantajlı durumların yanı sıra ortaya çıkan dezavantajlı durumlar daha çok ele alınan konunun hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Veri toplama sürecinde ve görüşmelerin deşifresinde katılımcıların yaşamış olduğu travmatik olaylar, araştırmacının veri toplama

sürecini yavaşlatarak kendisine yönelik güçlendirme çalışmaları yapması ihtiyacını doğurmuştur. Çünkü yapılan her görüşme sonrası duygusal yükünün arttığını hissetmiş, bu görüşmelerin deşifresinde de zaman zaman devam etmiştir.

Boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların, boşanma sürecinde yaşadıklarını ayrıntılı bir biçimde çok az kişiyle paylaşmış olmaları hatta bazı katılımcıların hiç paylaşmamış olmalarından kaynaklı, süreci yaşarken kendilerini çoğu zaman yalnız hissettiklerine dair beyanları olmuştur. Yapılan görüşmelerde bazı katılımcıların görüşmenin başında daha temkinli davrandığı ancak görüşme ilerledikçe yaşamlarına dair ayrıntılara girmekten çekinmedikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca bu süreçleri bu kadar detaylı anlatıyor olmanın kendilerine iyi geldiğini uzun vakitlerin olması halinde daha çok anlatmak istediklerini belirtmişlerdir. Kadınlar bu hislerini çoğunlukla, ‘şimdi daha iyi hissediyorum’ şeklinde ifade etmişlerdir:

“Güzel şeyler oluyor, ben çok mutluyum. Sizinle de hani bu çalışmaya katkıda bulunmak benim açımdan çok büyük bir onur dedim ya niyet bütün hayrına olunca imkanlar da sunuluyor. Bunu da öyle güzel bir imkan olarak görüyorum, sizinle çalışmayı yakalamak mutlu etti beni. Ne mutlu bana.” (Krem, 35, Yüksek Lisans, Memur)

Boşanma olgusunu deneyimleyen kadınlar, toplumdaki ‘boşanmış kadın’ algısının olumsuzluğu nedeniyle, yaşadıklarını sadece aile üyeleri ve bazen de çok yakın arkadaşları ile paylaşmaktadırlar. Bu durum ise kendilerini yalnız hissetmelerine ve karşılaştıkları sorunların çözümünde güçlükler yaşamalarına neden olabilmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların neredeyse yarısı boşanma süreci devam ederken terapi aldıklarını, bu konuda kendilerini şanslı hissettiklerini belirtmişleridir. Ancak maddi olarak yeterli durumda olmayan veya profesyonel desteğe karşı çekimser kalan diğer kadınlar yaşadıklarını anlatabilecek güvenilir kişilerin eksikliğini hissetmiş, süreç içerisinde yeterli sosyal desteği göremediklerini beyan etmişleridir. Bu nedenle araştırmaya katılmış olmak ve bir görüşme yapmış olmanın kendilerini rahatlatıldığını belirtmişlerdir. Bu yönüyle bakıldığında zaman konuya profesyonel bir şekilde yaklaşacak meslek elemanlarının varlığı ve kendilerini ifade edebilecekleri bir ortamın sunulmasının önemli olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, bu durum, kadınlar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında yaşanan ayırıcı muamelenin yarattığı sorunlara çözümler

retmenin önemli olduğunun yanı sıra, sosyal ve mesleki ortamların arttırılması gerekliliğini de ortaya koymaktadır:

Yaa aslında bütün konulara değindik yani sokaklarda caddelerde bir sürü kadın haklarıyla ilgili sorunlar konuşuluyor. Benim mesela bir sürü arkadaşım var ama sesini duyuramıyorlar yani bu kadınların hakları yok mu? Biriyle sevgili oluyorsun, adamın canı istiyor seni bırakıyor ya da adam evli bırakıyor ya da kuma alıyor. Bir kadın istediği zaman o evde mutlu değilse şiddet görüyorsa, sevgi görmüyorsa ... ne kadar doğalsa evlenmek gayet normal boşanabilir. Vurmak ne demek? şiddet ne demek? Baskı ne demek? Gelip öldürmek ne demek? Yani Allah'ın verdiği canı bir kişi yani o kişi nasıl alabilir düşünsene! O da bir insan evladı, bunlar nasıl bu hale geliyorlar? Aslında erkekleri de bilinçlendirmek lazım. Seminer mi verilir, toplantı mı verilir? Çünkü onu da bir anne yetiştiriyor. Düşünsenize benim erkek çocuğum var kalkıp eşine şiddet uygulamak ne demek? İstemiyorsanız ayrılın yani hayatınıza devam edin. Çok ciddi anlamda zarar vermemesi gerekiyor. Tabi ki bu anlamda çok teşekkür ediyorum aslında, daha da çok sesinizi birtakım yerlere duyurmanız lazım. O kadar çalışmalar yapılmasına rağmen lmler hala git gide çoğalıyor eksilme yok ki! (Mor, 52, Ortaokul Mezunu, alışmıyor)

Katılımcı açısından yaşadığı deneyime dair duygularını paylaşmak, konuya dair fikirlerini dile getirmiş olmanın özgüveni, boşanma sürecinde ayırımcı muameleye maruz kalmış kadınların yalnız olmadıklarını hissetmelerini sağlamıştır. En dikkat çekici başlıklar aldatılma ve şiddet olmuştur. Özellikle bu konuları anlatmakta zorlandıkları gözlemlenmiştir.

Katılımcıların tamamı derinlemesine görüşmeler sonrasında bu araştırmaya katıldıkları için kendilerini iyi hissettiklerini, böyle bir araştırma yapılıyor olmasına şaşırmakla birlikte katılım sağlamanın gururunu yaşadıklarını, kendilerini açıkça ifade edebilme şansı bulduklarını, deneyime dair ayrıntılı paylaşımda bulunabilecekleri kişilerin az olduğunu, yaşadıkları süreci önemseyen böyle bir araştırmanın yapılıyor olmasından kaynaklı değerli hissettiklerini, görünür olmanın yarattığı tatmini belirtmişlerdir. Bu geri bildirimler, araştırmada kullanılan yöntemin konu bakımından uygunluğunun yerinde olduğu düşüncesini uyandırmıştır.

Araştırma kapsamında oluşturulan form sonucu elde edilen veriler tematik analizle ele alınmıştır. Tematik analizin yapılmasında insanın onur ve değeri kavramlarından, toplumsal cinsiyet bakışından ve bu yaklaşımların temel kavramlarından yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra boşanan kadınların olgu ile baş etme yöntemleri anlaşılmaya çalışılmış, elde edilen bulgular insan hakları perspektifinden değerlendirilerek nihai sonuca bağlanması noktasında ise yine toplumsal cinsiyet bakışından yararlanılmıştır.

4.3.1. Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında veri toplama aracı yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Nitel araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmada katılımcılar ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Semerci ve Erdoğan (2021)'a göre, derinlemesine görüşmelerin aslında gündelik hayattaki doğal bir sohbetmiş gibi yürütülmesi görüşmenin başarısı için oldukça önemlidir. Ama bu sohbetin olabildiğince doğal olmasının önemini belirtmek kesinlikle doğaçlama olacağına anlamına gelmemelidir. Araştırmacının detaylandırılmış üzerine çalışılmış bir araç ile görüşmeye gitmesi ortaya çıkabilecek hataların bir kısmını engellemektedir. Bu nedenle görüşülen kişilerle görüşmeciye de bir rehber olacak metnin hazırlanması daha doğru olacaktır (s. 163).

Araştırmada, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmecilerin elinde soruların yer aldığı bir form olsa da bu bir anket değildir, bu nedenle soru akışı çoğunlukla yarı yapılandırılmış olarak isimlendirilmektedir. Açık uçlu sorulardan oluşan form görüşülen kişiyle etkileşimi sağlar ve görüşmeci yürüten kişiye esneklik sağlamaktadır. Bu kapsamda araştırmada yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların yaşantıları, boşanma olgusunu deneyimlemiş olmanın, boşanma sonrasında yaşamlarını ne şekilde etkilediği, bu olgunun yaratmış olduğu veya yaratabileceği güçlüklerle baş etme yolları anlaşılmaya çalışılmış, konuya dair toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin meydana geldiği hususlar analiz edilmiştir. Kadınların yaşadıkları bütün bu süreçlerin analizinde toplumsal cinsiyet bakış açısından yararlanılmış, görüşmecilerin de konuya dair görüşlerini anlamaya yönelik sorulara yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ayrıca bu kadınların aile yaşantıları, eğitim durumları sosyal çevreleri ile ilgili de sorulara yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ekte yer almaktadır.

Literatür taraması sonrası, katılımcılara yöneltilecek soruların hazırlanması, çalışmanın amaç ve problemi de göz önünde bulundurularak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda katılımcıların demografik bilgileri, çalışma hayatı, eğitim durumu ve aile ile ilişkilerini anlamaya yönelik sorular yöneltmiştir. Ardından evlenmeye nasıl karar verdikleri, evli kaldıkları süre zarfında nasıl bir evlilik deneyimi yaşadıkları, boşanmaya nasıl karar verdikleri, boşanma kararını alırken karşılaştıkları güçlükler, ekonomik ve çocuk durumu (varsa) karara nasıl bir etkisi olduğu, toplumda var olan boşanmış kadın olgusunu nasıl deneyimledikleri, ev içi roller ve toplumsal cinsiyet rollerini nasıl tanımladıkları, gelecekte yeni bir ilişkilene veya evlilik düşüncesi noktasında varsa endişelerinin anlaşılması sorularına yer verilmiştir. Yaşan süreçte sorunların çözümüne dair baş etme mekanizmaları anlaşılmasına çalışılmış, gelecek planlarına dair sorular ile görüşme sonlandırılmıştır. Örneğin, yaşadıkları sorunları toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında nasıl tanımladıkları, yaşadıkları güçlüklerin toplumda boşanmış kadın olmakla herhangi bir ilişkisi olup olmadığı buna dair bakış açılarının yaşamış oldukları ayırıcı tutumlarla nasıl baş ettikleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

4.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Literatür taraması sonrası oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler, yine araştırmacı tarafından belirlenen temalar çerçevesinde çözümlenmiştir. Araştırmacı tarafından elde edilen bilgiler, zoom üzerinden alınan ses ve görüntü kaydı sonrası deşifre edilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bilgisayar ortamına aktarılan bu bilgiler görüşme formundaki temel sorular dikkate alınarak Windows Word uygulaması yoluyla analiz edilmiştir. Analiz tematik analiz doğrultusunda yapılmış, araştırmanın amaçları doğrultusunda genel hatlar belirlenmiştir. Bütün görüşmeler bittikten sonra elde edilen bilgiler gözden geçirilmiş, metinlerde sıklıkla üzerinde durulan konuların ortaklığı da dikkate alınarak araştırmanın literatür kısmı şekillenmiştir. Bu temaların belirlenmesinde elde edilen metinler birden fazla kez okunmuş, araştırmanın problemini destekleyecek bütün alt başlıklara bulgular ve yorum kısmında yer verilmiştir.

Verilerin yorumlanmasında yazıya aktarılan ses kayıtlarının dökümü toplamda 225 sayfa tutmuştur. Bütün görüşmeler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra araştırmacı

tarafından baştan sona birden çok kez okunmuştur. Daha sonra araştırmanın amacına uygun biçimde kümelenmiş, bilgiye dönüştürülerek anlamlı veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen temaların farklı ve benzer yönleri göz önünde bulundurularak bir taslak oluşturulmuştur. Bu sayede benzerlik gösteren ve farklılaşan temalar daha belirgin hale getirilmeye çalışılmıştır. En sonunda ise katılımcıların söylemek istedikleri konuya dair gerçek anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve amaç kapsamındaki en dikkat çekici beyanlar olduğu haliyle kullanılmıştır. Bunun yanı sıra zoom uygulaması üzerinden alınan görüşmelerin deşifresi mümkün olan en kısa süre içerisinde yapılmaya çalışılmıştır. Ses kaydı dışında katılımcıların görüşme esnasındaki jest ve mimikleri de gözlem notlarına aktarılmış ve verilerin çözümlenmesinde kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında ses ve görüntü kaydının alınabilmesi için katılımcılardan onay alınmış, bu verilerin araştırma dışında herhangi bir yerde kullanılmayacağı bilgisi kendilerine verilmiştir. Bunların yanı sıra katılımcıların araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılacak beyanları olduğu haliyle değiştirilmeden kullanılmış, katılımcıların gizliliği esaslı göz önünde bulundurularak her birine birbirinden farklı renk isimleri verilmiştir.

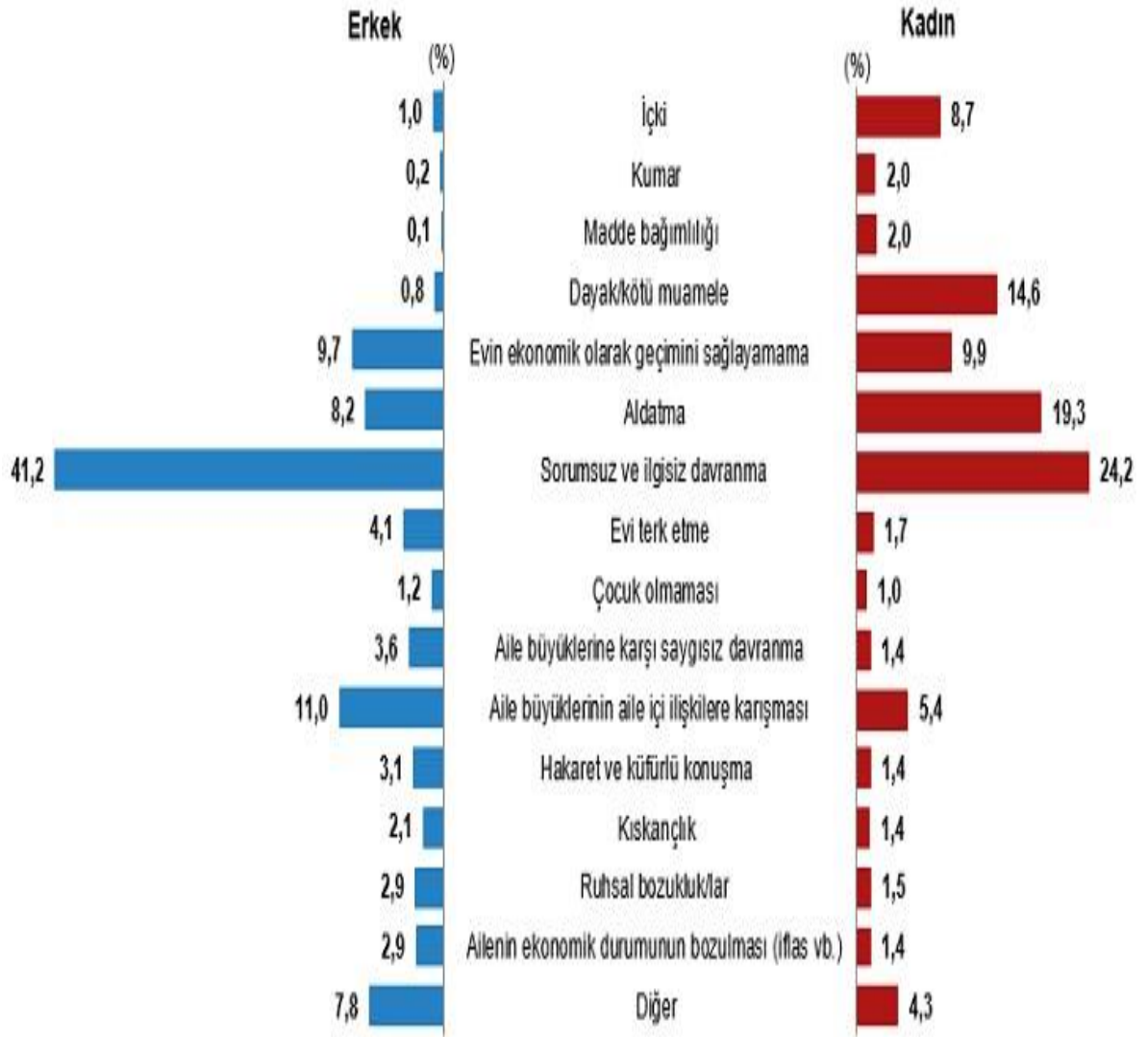
BEŞİNCİ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın beşinci bölümünde, boşanma olgusunu deneyimlemiş ve birbirinden farklı özelliklere sahip olan yirmi kadının, araştırma kapsamında yanıtladıkları sorulardan yola çıkarak sonuçlar yorumlanmıştır.

5.1. Boşanmanın Nedenleri

Araştırmaya katılan kadınlardan elde edilen yanıtlar neticesinde boşanma nedenleri arasında ilk sırada fiziksel şiddet yer almaktadır. Şiddetin yanı sıra görüşme yapılan kadınlardan bazıları aşağılanma, küçümsenme, ekonomik olarak mağdur edildiklerini, kötü muameleye maruz kaldıklarını vurgulamaktadır. Nitekim araştırmaya katılan boşanmış kadınların büyük çoğunluğu aile içi şiddeti boşanmanın temel nedeni olduğunu belirtmişleridir. Aile içi şiddet, toplumun farklı kesimlerinde eğitim ve sosyo-ekonomik durum fark etmeksizin ortaya çıkan yaygın bir toplumsal sorundur. Özellikle de şiddet ve onun beraberinde getirdiği korku, aile dinamikleri üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Ev içerisinde yaşanan şiddet özellikle kadını ve çocuğu etkilemektedir. Ev içinde yaşanan şiddet daha çok fiziksel olarak karşımıza çıkmakla birlikte araştırmaya katılan kadınlar ekonomik ve psikolojik şiddeti de tanımlayan yanıtlar vermiştir.

Çalışmaya dahil olan kadınlar için ev içi şiddet ve aldatılma en önemli problemleri oluştururken TÜİK (2021) ise sorumsuz ve ilgisiz davranmayı birinci, aldatılmayı ikinci, dayak-kötü muamele ise üçüncü sırada olduğunu açıklamıştır. Verilerde ortaya çıkan bu fark Türkiye’de şiddetin anlatılması, paylaşılması ve hukuki bir zemine oturtulması zor bir konu olduğunu, bu nedenle bir anket çalışmasında söz edilmesi daha güç bir durum olabileceğini, bunun yanı sıra kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmede daha rahat ifade edilebileceğini düşündürmektedir.

Şekil 1. Cinsiyete göre boşanma nedenleri (TÜİK, 2021)

İlkkaracan (1998)'nin yaptığı çalışmada ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

Kadının maruz kaldığı şiddetin, kendisi ve eşinin eğitim düzeyi ile ters orantılı olduğunu belirtmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça şiddet azalmaktadır. Bunun yanı sıra ortaokul ve üstü eğitim almış kadınlarda bile eşinin bağırdığını, küfür ettiğini veya hakaret ettiğini, eşinin kendisini aşağıladığını söyleyenlerin oranı (%66.4) psikolojik şiddete maruz kaldığını ifade edenlerin oranı (%32.5) fiziksel şiddete (tekme tokat dayak gibi) maruz kalanların oranı (%31) eşi tarafında

cinsel şiddete maruz kaldığını belirtenlerin oranı (%25.1)'dir Verilerden de anlaşıldığı üzere eğitim seviyesi yüksek olan gruplarda da yaşanan şiddet oranının düşük olmadığı görülmektedir (s. 18-19).

Kaya (2009)'nın yürütmüş olduğu “İstanbul’da Yaşayan Boşanmış Kadın ve Erkeklerin Deneyimleri” adlı araştırmasında belirttiği üzere; Kadınların fiziksel şiddete maruz kalmaları sonrası sessiz kalması, erkeklerin şiddet uygulaması kadar düşündürücüdür. sessiz kalmaları ve bu durumu boşanma nedenleri arasında vurgulamamalarıdır. Fiziksel şiddetle ilgili bulgulara rağmen, düşük sosyo ekonomik ailelere mensup olan kadınlardan bazıları boşanma nedenlerini sıralarken eşinin sorumsuzluğunun, fiziksel şiddetten önce gelen bir neden olduğunu belirtmişlerdir (s. 147).

Boşanmanın en temel nedeni olan şiddet, özellikle de aile içi şiddetten en çok etkilenen taraf kadınlardır:

(...) şiddete uğradım. Karakol kayıtları da var zaten kalabalık bir ailede annesiyle babasıyla yaşıyoruz, her gün huzursuzluk sıkıntıları ... Şiddet evlendikten bir hafta sonra başladı. Aldatıldığımı da telefonda öğrendim zaten kadınla da karşılaştım. Yüz yüze geldik yani rezillikti aslında yaşadıklarım. Geldim memuriyete başladım, ilk birkaç ay normalmiş gibi devam ettik sonra kestim. Benim evime geldi, elini kesti, karakolluk olduk rezillikler yani yaptı, peşimi bırakmadı. Şu anda da sürekli küfürler, hakaretler, çocuğu kullanmalar. Peşimi bıraktığını söyleyemem yani çocuğunla görüşemezsin falan diye geliyor ama direncimi kıramaz. Memleketten geldi, içip içip sarhoş oldu, geldi yani çok tehdit de aldım ama yok, yolumdan dönmedim. (Kırmızı,33, Üniversite mezunu, Memur)

Üniversite mezunu ve çalışan bir kadın olarak maruz kaldığı şiddetten bahsederken katılımcının şaşkın ve gergin olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte toplumdaki genel kanı eşlerinden şiddet gören kadınların ekonomik bağımlılık ve düşük eğitim seviyesi nedeniyle bu evlilikleri devam ettirdikleri yolundadır. Ayrıca söz konusu şiddetin mağduru kadın olmasına rağmen saklamak zorunda hissedilen ve utanan yine kadın olabilmektedir. Ancak bütün bu duygulara rağmen kadınlar maruz kaldığı şiddeti daha

kolay bir şekilde anlatabilmekte, bu durumu gizlemenin şiddetti sona erdirmeyeceği bilincine varmaktadırlar.

Geleneksel toplum yapılarında toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesinin bir sonucu olarak kadına yönelik şiddet olağan karşılanmaktadır. Bu nedenle kadının özel alana hapsedilmesi, uygun görülen rollerin daha çok iyi bir eş ve ev içi rollerle ilgili olması, özellikle de bu rollerin anne olmaya bağlı olarak artacağı düşüncesi toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmeyen kadının eşi tarafından cezalandırılabilceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum kadının toplum içindeki konumunu sınırlandırırken bu rolleri yerine getirmesi gerekliliği olduğu düşünen kadınların endişelerinin artmasına ve maruz kaldığı şiddetti gizlemesine neden olmaktadır. Gizlemekle birlikte kadınlarda ortaya çıkan utanç duygusu benlik saygılarını doğrudan etkileyen bir durum yaratmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim düzeyi ve sosyal statüsü yüksek olan kadınlar ise maruz kaldıkları şiddetin öğrenilmesi durumlarının sosyal konumlarını etkileyebileceği korkusu taşımakta çoğu zaman bu sebeple yaşadıklarını gizleme eğilimi gösterebilmektedirler.

Ben ağır şiddet gördüm, o yüzden ben ailemin yanına kaçtım. Yani son bir ay eve hapsedilmişim, aileden kimseyle görüşmemi istemiyordu. Bir bayram günü zorla ikna ederek ailemin yanına geldim, ondan sonra da dönmedim. Ailem tabi ona karşı büyük bir tepki gösterdi. Sonra araya birileri koyularak barışmak istendi falan ama sonra ben dönmedim. (Sarı, 30, Üniversite mezunu, Estetisyen)

Araştırmaya katılan kadınların öykülerindeki şiddet mağduru olmak noktası benzerlik göstermekle birlikte, bu şiddetin evliliğin hangi aşamasında yaşanmaya başladığı konusunda farklılıklar gözlenmiştir.

Boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların eşlerinin ailelerinin müdahalesi de ev içi şiddetin besleyici kaynaklarından biri olmuştur. Aile müdahalesi hikayelerinde sıklıkla karşımıza çıkan durum erkeklerin kendi ailelerine maddi ve duygusal bağımlılıklarının şiddeti arttırmasıdır.

Çocukları babasının babası vefat etti, vefat ettikten sonra ailesini bizim üst katımıza getirmek durumunda kaldı. Sonra onlar benim küçük oğluma bakmaya

başladılar, işte o dönemden sonra ailesi de gelince bizim ilişkilerimiz bozuldu. Hem çok kötü bir şekilde bozuldu, şiddet uygulamaya başladı aynı dönemlerde. (Turkuaz, 47, Üniversite mezunu, memur)

Görüşmeye katılan kadınlar tarafından aktarılanlara göre, şiddetle birlikte alkol sorunu da boşanmanın sebepleri arasında yer almaktadır:

Bir keresinde, aslında bunları konuşmak istemiyorum ama bir kere şiddet vardı, alkol vardı. Hep düzelebileceğini düşünüyordum. Bir taraftan ailenin tek çocuğu, çok şımarık (...) O bize de yapıyor size de yapar gibilerinden yani bir de o zaman kaba kuvvet de vardı, birtakım sözler de hani tehdit gibi. Bir şekilde bu işin içinden çıkabileceğimi düşündüm, hep eve dönüyordum ya da çocuklarım küçük diyordum. Alkol içtiği zaman çok farklı bir insan oluyordu, boşanma sonrasında bende de duygular bitince, ben de çok farklı bir insan olmaya başladım. (Mor, 52, Ortaokul mezunu, Çalışmıyor)

Alkol alıp evde huzursuzluk çıkarması (...) yani alkol aldığı zaman bizi bir korku sarıyordu, bu şimdi eve gelecek tekrar bize çatacak, kavga çıkacak (...) Eve polis gelirdi. Ambulans gelirdi. Elini keserdi, ne biliyim yani bıçak alırdı korkuturdu. Bize, size zarar veririm derdi ama vermiyordu sadece laflarla ama biz korkuyorduk tabi. Her gün almasa da hafta üç gün alırdı, o da maddi imkanına göre, maddi imkanı daha iyi olsa alır yani. (Beyaz, 50, okur-yazar, temizlik)

Yapılan görüşmelerde şiddet ve alkolün hazırlayıcı bir neden olduğu ancak kadınların boşanma kararını almasında tek başına yeterli bir neden olmadığı, aldatmanın gerçekleşmesiyle boşanmayı düşündükleri gözlemlenmiştir. Toplum tarafından “kabul edilebilir” davranışlara kadınların da belli ölçülerde göz yumdukları tahmin edilmektedir:

“İçip içip beni dövdüğü gün evden atmaya götürüyordu, işte komşularım beni kurtardı. Kendisi akşam bizi bırakıp kadına gidiyordu zaten ben onun için sorun çıkarmıştım sonra ben sorun çıkarıyorum diye dövdü beni.” (Mavi, 40, Yüksek lisans mezunu, Hemşire)

Yapılan görüşmelerde, kadınlar için aldatılmanın kendilerini ne kadar incittiği, yıpratıcı ve zorlayıcı olduğu konusunda birden fazla beyan söz konusudur:

Bu gitmiş böyle başka bir kadına aşık olmuş, bunları yakaladım falan yani ama benim o dönem kafamda o evlilik bitti, evliliği bitirmemin nedeni gidip başkasına aşık olması değil, bana sunmadığı sevgiyi başkasına sunabildiğini görmektir. Ben onu o haliyle kabul etmiştim, işte sevgi sözcükleri kullanmaz öyle yapmaz, böyle yapmaz ama yapabildiğini gördüm ... Madem öyle, beni sevebilecek gibi birini bulayım, sen de başkasını sevebiliyorsun defol git onu sev.” (Kahverengi,40, Yüksek lisans mezunu, Memur)

Karşıma aldım, dedim ki, senin dedim, hayatında birisi mi var? varsa gereğini yapalım yani ben dedim, zorla bir insanın hayatında kalacak bir insan değilim, öyle bir kadın değilim. Ben senle evli kalamam zaten dedim. Yani daha önce söylediğimde boşanmak istemeyen yine sendin, ama ben dedim, boşanmak istiyorum. Hayır dedi, boşanmayacağız bu şekilde devam edeceğiz, dedim ben senin dedim, bir kapatma ya da metresin değilim, ben senin karınım, bu şartlar altında yaşayamam, bir şekilde benim devam etmem gerekiyor hayatıma. Her şeyin bilincindeyim. nasıl yapacağımı da biliyorum. (Siyah, 35, Üniversite mezunu, çalışmıyor)

Aldatıldığını anladıktan sonra Siyah gibi diğer kadınlar bu durumu hemen kabullenmekte zorlanmış, böyle bir şey yaşadığı gerçeği ile baş etme zorlanmış, bunu duyduktan sonra da devam etmiş ama güvensizlik ve yaşanan şüphe durumu ile devam etmekte zorlanmışlardır:

Sonra evlilikte tabi ki ilk üç yıl oldukça iyiydi. Ama sonrası gayet kötüydü. Aşırı derecede şiddet vardı. Üçüncü sene itibariyle aldatılmaya başladım, sonra üçüncü sene itibariyle boşanmaya karar verdim ama sonrasında uzun süreli bir şey olmadı falan falan yani yıkmak istemedi, bilirsiniz bütün erkek konuşmaları bunlar. Sonrasında tekrar devam ettik ama bu beni aşırı derece de yıktı. Hani nasıl desem, tamam tartışıyorduk ama bana böyle bir şey yapacağı hiç aklıma gelmemişti. (Pembe,35, Üniversite mezunu, muhasebeci)

Aldatıldığını öğrendikten sonra evliliği hemen bitirmeyip devam ettirmek ve evliliğe şans vermek isteyen başka bir görüşmeci, sürecin iki defa yaşandığını, en sonunda bütün yollar tükenince boşanma kararı aldığını ifade etmiştir:

Böyle bayağı hayatım artık akışa giriyor dediğim bir süreçte tekrar bir mesaj, karşılaşma işte bunlar dediğim gibi detaylı anlatırsanız söylerim. Başka bir kadınla ilgili bir şey gündeme geldi, ondan sonra oturduk o akşam, biz ayrılık maddelerini konuştuk, yani protokolda neler yazsın bunu konuştuk. Oturup konuştuğumuz bir ayrılık sürecimiz oldu yani böyle birden alınmış bir karar değil. (Yeşil, 28, Üniversite mezunu, Psikolog)

Erkeklerle atfedilen rollerin beraberinde getirdiği sorumlulukların da boşanmanın önemli bir nedeni olduğu görülmektedir. Örneğin lisans mezunu ve çalışan bir kadın eşinin ekonomik sıkıntılar ile baş edemediğini, eşi dahi olsa bir “kadının” evi geçindiriyor olmasını “erkeklik gururuna” yediremediğini, kendisinin de bu duruma daha fazla dayanamadığını, bu nedenle çocuğun geleceğini düşündüğü için boşanma kararı aldığını ifade etmiştir. Bu noktada yaygın “erkeklik” ve “kadınlık” kalıplarının ne kadar etkili olduğu görülmektedir:

Biz çok fazla maddi sıkıntı çektik. Eşimin iş hayatındaki durumu yüzünden başkalarına güvenmesi, işte benim evlenmeden önce aldığım evim evlenmeden önce aldığım arabam her şeyim gitti. Biz kaçak da yaşadık bir dönem evimde hiç eşyam yoktu, icra geldi ... Bir sürü şey yaşadım ve ben bunları iki yaşında bir çocuk, doksan yaşında bir kadın, oradan oraya kaçarak bunu da yaşadım ve baktığımda adam iki üniversite okumuş, son derece aklı başında, ee her şeye hakim, hayatın içerisinde, bütün siyaset, o, bu, her şeye hakim bir adam, o bir durumu olan bir adam fakat iş konusunda hep kayıp, kayıp, kayıp ... Beni öyle bir noktaya getirdi ki bir seçim yapmak zorunda kaldım çünkü baktım olmayacak yani iki buçuk üç sene flört ettik, o zamanda öyleydi evliliğimizde de öyleydi, bu düzelmeyecek ve ben ee çocuğuma bir hayat kuramayacağım belli ki, her şeyim gidecek benim, sürekli gidiyor ve ben ayrılmak istedim. (Lila, 54, Üniversite mezunu, Reklam sektörü).

Eşinin alkol sorunu ile birlikte hissedilen yalnızlık duygusu katılımcı kadınlardan biri tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Beşinci yıl, tabi biz İstanbul’a geldikten sonra, onun bir de bir alkol durumu vardı tabi hafta sonları çok fazla alkol tüketiyordu. Alkol alınca da çok çok çok

alıyordu yani şişenin dibi görülecek; yani ama ondan sonra ertesi gün iptal. Şiddet durumu falan yok, kesinlikle ama sonraki gün iptal. Hafta sonlarını yalnız geçiren bir insan oluyordum ben eğer iş yerinde çalışmıyorsam. Ben tabi çocuklar oldu sonra da onlarla yalnız kaldım. İkizler bir de zor oluyordu, biz çocuklardan dolayı dışarı çıkamayınca arkadaşları eve geliyordu, sohbet muhabbet ama ben çok yorgun oluyordum. İki tane bebek bakıyordum. Uyumayan çocuklardı bir de benim çocuklarım, sabahın beşinde ayağa kalkıyorlardı, bebek yani anneyi istiyor tabi ben o dönemde de biraz yıprandım tabi bunu da anlatamadım. (Gri, 53, Üniversite Mezunu, Asistan)

5.2. Boşanma Kararını Geciktiren Etmenler

Bu araştırmada boşanma kararını almalarını geciktiren etmenler ve yaşadıkları güçlüklerle rağmen evliliği sürdürmelerinin nedenleri hakkında soru sorulduğunda, görüşmeciler genellikle ekonomik zorluklar, tek başına çocuk yetiştirmekle ilgili endişeler, ailelerinin boşanma kararlarını desteklememesi, toplumdaki 'boşanmış kadın' algısından çekinmeleri, çevrenin boşanmış kadınlara kötü gözle bakacağını düşünmeleri, aldatılma durumunun tekrarlanmayacağını ummaları gibi nedenler ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, çocuklu kadınlar bu zorluklara özellikle çocukları için katlandıklarını belirtmişlerdir:

Çocuk olmasaydı çoktan boşanmıştım, annemle kavgamı falan da sallamazdım. Çocuğa da anlatabileceğim bir pozisyonda olmayı bekledim falan. Çocuğa ilk söylediğimizde verdiği tepkileri falan hatırlıyorum ama burada pedagogun çok faydası oldu gibi geliyor bana, birkaç ay görüşüldü sadece ve mevzuyu kolay atlatmasını sağladı gibi geliyor. (Kahverengi, 40, Yüksek lisans mezunu, Memur)

“Çocuklar olmasaydı ilk şiddette boşanırdım. Bana o ilk tokadı attığında boşanırdım.”
(Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Ortaya çıkan bir diğer başlık ise boşanmaya karar veren kadınların çoğunlukla aile desteğinden yoksun kalması durumudur. Oysa katılımcıların da beyanlarında ortaya çıkan sonuç, aile desteğinin son derece önemli olduğu ve kadının boşanma kararını alabilmesini kolaylaştıran bir faktör olduğudur:

Şöyle, ailemin hiçbir zaman desteğini göremedim; annem babam hatta Gaziantep'e gitmiştim, doğma büyüme oralıyım, babamla paylaştığımda babam beni evden kovdu tabi. O zaman babama şöyle dedim, sizin desteğinize çok ihtiyacım var. Ama dedim, siz destekleseniz de desteklemeseniz de ben boşanacağım yani bir şey değişmeyecek, O da bana o zaman siktir ol git dedi. Gece yarısıydı. Allahtan arabam vardı, eşyalarımı sakince toplamaya başlamıştım, sonra annem araya girdi, sanırım babamla konuştu, babam beni tekrar çağırdı, O zaman neden öyle davrandı bilmiyorum ama sanırım benim ciddi olup olmadığımı anlamaya çalıştı. (Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Başka bir görüşmeci, annesinin de boşandığını, bu nedenle aldatıldığını ilk öğrendiğinde evi terk ettiğini, ancak annesinden beklediği desteği göremediği ve yaşadığı maddi sıkıntılar nedeniyle evliliğini sonlandıramadığını şöyle ifade etmiştir:

Adatıldığımı doğal olarak anneme haber verdim ve boşanacağımı söyledim. Kendisinin de boşanmış bir kadın olarak daha rahat idrak edeceğini düşündüm ama hiç öyle olmadı. Bana annemin verdiği ilk tepki çocuğun hayatını mahvedeceksiniz oldu oğlum için ... yani anne dedim gerçekten vermen gereken tepki bu mu? Acayip büyük bir hayal kırıklığı yaşadım, ondan sonra da evi terk edip annemin yanına taşınmam gerektiğinde annem hiçbir şekilde huzur vermedi. Asla, yani ben bayağı iyi geçirdim. Hafta sonu ben boşanmışım gibi çocuğu alıyordu, geziyordu, ben arkadaşlarımla görüşüyordum. Yıllar sonra ilk defa dışarı çıkmaya ve eğlenmeye başladım ama o süreci annem evde olduğu sürece burnumdan getirdi. Öyle böyle değil, sen paraları saçıyorsun, yarın öbür gün onun hayatına biri girdiğinde bu paranın devamı gelecek mi sanıyorsun, tutumlu ol (...) Veya onunla dertleşmiyorum üzerinden kavga falan çıkarıp durdu devamlı, ondan sonra ben dayanamayıp geri dönmek zorunda kaldım. (Kahverengi,40, Yüksek Lisans Mezunu, Memur)

Bir diğer görüşmeci, yaşadığı benzer durumları şöyle aktarmıştır:

Annem konuşmadı, aramadı, beni suçladı. Bana uyguladığı şiddeti inkar ettiği için benim bunu ispat etmem gerekiyordu ve bunun kaydını almak zorunda

kaldım ve bunu anneme dinlettiğim zaman annem otomatik olarak ben de çektim, ben de babanla otuz yıl evli kaldım ve ben de çektim ne olacak ki, çek ne olacak ki, işte çocuğun olduğunda değişir muduyla hareket ettiği için tamamıyla beni suçladı ... evliliklerde olur dedi böyle şeyler.” (Krem, 35, Yüksek Lisans Mezunu, Memur).

Görüşmelerde, kadınların şiddet görmesi veya aldatılması dışında boşanmak için herhangi bir gerekçelerinin olamayacağına dair toplumsal algı da sık sık dile getirilmiştir:

Onlar daha geleneksel, mutsuz da olsalar 40 yıllık evlilikleri devam ettiriyorlar, canım seni aldattı mı dövüyor mu yani onun dışında evlilik bitmez hani böyle bir algı var ya evet beni dövmeydi, beni aldatmadı ama ben mutsuzum, olmuyor yani ben yapamıyorum. Ben daha sözümün dinlendiği, değer gördüğüm ... ben bunun eksikliğini hissediyorum dedim. (Gri, 53, Üniversite Mezunu, Asistan).

Ailenin desteğinin önemini belirtmekle birlikte, çok kararlı olduğu için mutsuz bir evliliği devam ettirmektense aile ile bütün bağlarını koparmayı göze alan görüşmeciler bu hususta kararlı olmayı önemsediklerini belirtmişlerdir:

Çok zor süreçlerden geçtim. Babam beni, rahmetli, reddetti. Onun döneminde gittim iki yıl Cihangirde kaldım ...Bir sorunum olmadı ama sonra babamla da bir sorunum yok, sadece ayrılmamı kabul edemedi. Daha sonra o da anladı dönemeyeceğimi, özür diledi benden. Çocuklardan dolayı eve dönmemi istediğini söyledi. Helalleştik, ondan sonra bir sorun yaşamadık. Ama başlarda yani ayrılmak istediğimi duyduğunda çok zordu yani her şey. (Mor, 52, Ortaokul Mezunu, Çalışmıyor)

“Annemi özleyip sesini duymak için aradığımda her seferinde beni suçluyordu. Dayımlar konuştu beni ikna etmeye çalıştılar ama kararımın kesin olduğunu görünce onlar da herhangi bir despotça tavır takınmadılar. Yanındayız dediler sadece.”(Krem, 35, Yüksek Lisans Mezunu, Memur)

5.3.Ekonomik Durumun Boşanma Kararına Etkisi

Araştırmaya katılan görüşmecilerden biri boşandıktan sonra mevcut ekonomik durumunun gittikçe bozulduğunu, maddi durumunun kendi giderleri ve çocuğuna yetmediğini ve bu durumun kendisini çok üzdüğünü belirtmiştir:

Çok etkiledi, bayağı etkiledi. Zaten boşanırken onun sözünü almıştım, ben ee demiştim, hani ben şu an çalışmıyorum. Çocuğumuz çok küçük çalışmaya başlarsam kreşe vermek zorundayım, kreş iki yaşından önce almayacak, ee doldurması gerekiyor. Belli bir süre sonra kreşe verir çalışmaya başlarım. Sonrasında hayatımı devam ettirmeye çalışırım, o süre zarfı içerisinde ben iş bulana kadar bizim giderlerimizi sen karşılayacaksın, bunu da kabul etti. (Siyah, 35, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor)

Araştırmaya katılan kadınlardan elde edilen bilgiler dikkate alındığında, boşandıktan sonra maddi açıdan güçlük çekmeyenlerin, boşanmadan önce de bir işte çalışanlar, eğitim düzeyi yüksek veya belli bir birikimi olan kadınlar olduğu saptanmıştır. Ekonomik olarak özgür ve yeterli olmayan kadınlar, her ne kadar boşanma sonrası maddi açıdan çok zorlandıklarını ve sürece dair endişe duyduklarını dile getirmişse de en nihayetinde boşanma kararını vermenin şiddeti, aldatılmayı veya sevgisizliği devam ettirmemek için ne iş olursa çalışabileceklerini, mutsuz oldukları bir evliliği devam ettirmenin daha zor geldiğini ifade etmişlerdir. Yine evlilik süresince çalışmayan kadınlar, çalışma hayatına katılmak ve boşanma kararını verme noktasında arkadaşlarının çok fazla destek olduğunu söylemişler ve hatta bazı katılımcılar arkadaşlarının ailelerinden daha çok destek olduğunu belirtmişlerdir:

Aslında bitirdiğim zaman hiç kaygı taşımadım, arkadaşlardan psikolojik destek aldım, sen başla devamı geliyor diye, hatta bir dönem bunalıma girdim. Kendimi annemin evine kapattım. Ha annemlerin evinde kira bir şey yok, ha yıllardan beri tanıştığım dostum arkadaşım bana tepki gösterdi, bu şekilde yaparak bir yere varamazsın bir yerden başlarsın devamı gelir gibilerinden. Babam da bir gün beni sofradan kovup, sen bu yemeği hak etmiyorsun gibilerinden konuşunca, ben de gidip yatılı bir iş buldum. Ondan sonra mahkeme falan zor olmadı yani

ekonomik olarak çevremdeki insanlar bana çok destek sağladı. (Mor, 52, Ortaokul Mezunu, Çalışmıyor)

Yani şöyle söyleyeyim umurumda değildi benim para falan, evi bile ona bırakıp çıktım ben, kendisi çıkmadı, biz oğlumla beraber bir altı ay kardeşlerimde ailemde kaldım. Altı ay sonra kendime ev tuttum, ikinci elden kendime eşya meşya aldım. Çok şükür huzurluyum, kafam rahat henüz iki yıl bitmedi zaten boşanalı ama rahatım. Emekli olmuşum ama yine çalışırım diyordum kendi kendime” (Beyaz, 50, okur-yazar, temizlik)

Bir başka görüşmeci ise çalışma hayatına başlamak istediğinde, onu boşandığı için daha “görünmez” olacağı bir pozisyonu uygun gördüklerini, bu durumun kendisini üzdüğünü ve asla anlam veremediğini ifade etmiştir. Aynı görüşmeci altı yıl süren çekişmeli davadan artık maddi manevi herhangi bir tazminat beklemediğini, eski eşinin soyadından kurtulmanın her şeyden önemli olduğunu ifade etmiştir:

Bir işe başladım hastanede mesela beni orda işe alan kişi şöyle söylemişti, sen evlenip ayrıldığın için biz seni daha background bir yere vereceğiz. Bu hastane müdürü, ben hani ne alakası var diye kalmıştım ama hani çok da sorun etmemiştim. Sorun değil benim için, onlar için ne sorun bilmiyorum ama yani onu çok iyi hatırlıyorum. O hani beni çok irite etmişti. Evlenip ayrıldığım için hani background bir iş ne alaka, göz önünde değil de arka planda bir iş ne alaka dedim. (Sarı, 30, Üniversite Mezunu, Estetisyen)

Ekonomik durumun boşanma kararını etkileyip etkilemediği sorusuna, çalışan ve meslek sahibi kadınlar, çalışmanın verdiği öz güven ve rahatlıkla mutsuz oldukları bir evliliği daha rahat sonlandırma kararı alabildikleri yanıtını vermişlerdir:

Aslında olmadı, hekimim ben. Maaşlı çalışan kesime göre iyi kazanan bir meslek grubuyuz. İş kaygım da olmadı hiç, Türkiye’nin her yerinde çalışırım ben. Zaten işimi de ayarlamıştım ben. (Bordo, 43, Üniversite, Doktor)

Memurdum o dönem, ekonomik özgürlüğüm olmasaydı inanın bana ben şundan adım gibi eminim annem hiçbir şekilde kabul etmeyecekti beni. Yani kabul etse bile kendimi cehennem ateşine sokmuş gibi göreceğim için yani o kalmak çok

kısa sürecekti, yani ben geri dönmek zorunda kalacaktım. Şey demiştim ben, dayım aramıştı beni boşanmadan vazgeçmem için ikna etmeye çalışırken dedim ki beni reddedin, ben hiçbir şekilde bu şiddetti kabul etmiyorum, bu hayatı kabul etmiyorum, bu şekilde yaşayamam çünkü benim yaşam güvencem tehlikede. Kararımı verdim beni dedim, aileden reddedebilirsiniz hiç sorun değil dedim tabi bunları söylerken ekonomik özgürlüğüme çok güveniyordum. (Krem, 35, Yüksek Lisans Mezunu, Memur)

Görüşmecileri ifadelerinde de görüldüğü gibi, Türkiye özelinde kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak sosyal ve ekonomik yönden birçok ayrımcılık ile mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Özellikle de ekonomik sorunlar bu mücadelenin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle kadınların istihdam oranlarının artırılması, yeterli ve eşit ücret alması, boşanma sonrasında da karşılaşacağı sorunların çözümünde ve baş etme mekanizmalarının güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

5.4. Çocuk ile İlgili Yaşanan Endişelerin Boşanma Kararına Etkisi

Araştırmaya katılan ve çocuk sahibi olan kadınlara boşanma sürecinde ve sonrasında çocukların yaşam koşulları, bakımı ve eğitim masrafları konularında herhangi bir endişe duyup duymadıkları, özellikle bu konuya dair maddi kaygılarının boşanma kararına olan etkisini anlamaya yönelik sorular da yöneltilmiştir. Kimi katılımcılar endişe duysalar da çocuğu sağlıksız bir ortamda büyütmek istemedikleri için boşandıklarını ifade ederken, bazıları ise evliliği sürdürmeye onlar için katlandıklarını ve çocukların biraz daha büyümesini beklediklerini belirtmişlerdir.

Benim bir de bir buçuk yaşında bir oğlum vardı, bir şey oldu, oğlum da benim kucağımdaydı ben de ona cevap verdim. Ne olduğunu tam hatırlamıyorum, sanırım ayakkabılarım olabilir, net hatırlamıyorum, sonra orada çocuğum kucağımdayken bana bir tokat attı. Irkimiz birden döndük duvara çarptık, çocuğum kucağımdayken ve ben şey dedim, bu insan merhametsiz bir insan çocuk kucağımdayken bile bana vurma cesareti gösteriyor ve bu kadar vicdansızsa ben böyle biriyle evli kalmamalıyım, böyle bir insanı benim

çocuklarım örnek almamalı. Ondan sonra hemen boşanma davası açmıştım ve boşanma kararı almıştım. (Turkuaz,47, Üniversite Mezunu, Memur)

Yaa zaten diyorum, ya ben zaten daha önceden de ayrılabilirdim, çocuklardan dolayı öteledim biraz. Bu çocukların anne ve babalarıyla birlikte yaşamalarını ellerinden alıyorum. Ama şunu da görüyorum çocuklar çok fazla benimle birlikteler, ben mutsuzsam onlar da mutsuz, iyi bir hayat süremeyeceğiz, mutlu olamayacağız. Ama biz o süreci iyi yürüttük. Ama sonrasında daha iyi olduk. Nasıl söyleyeyim benim de biraz alttan almalarım oldu aslında çocuklar da şaşırdı. Aslında çocuklar da birkaç kez sert tartışmalarımıza şahit oldular. Benim çocuklarım sevgi dolu ama tabi ki üzüldüler ama ayrıldıktan sonra onlarla da daha iyi anlaşmaya başladı. (Gri, 53, Üniversite Mezunu, Asistan)

Tarafların boşanma kararı alması ve sonrası süreçten çocuklar da çok fazla etkilenmektedir. Çocukların aileye dair değişimlere yakından tanıklık etmeleri o dönem ve sonrasında eğer onarılmazsa psikolojik yönden birçok hasara neden olabilmektedir. Velayeti annede olan çocuk/çocuklar için eve düzenli gelen bir babanın artık olmaması tanıklık ettikleri en büyük değişimlerden birini oluşturmaktadır:

Oğlum benim kekeme. Ayrılma döneminde oğlum kekemelik yaşadı. Kekemelikten dolayı öfke kontrolü yok, psikoloğa gidiyoruz şimdi. Her hafta bir de özel olarak kekemeliğe gidiyoruz. Akademik ders alıyor yani tüm maaşıma yakın oğluma gidiyor harcamalarım yani. Okulda da böyle yani kavgaları oluyor, kekemeliğinden ve öfke kontrolünden dolayı kavga ettiği zaman bir işe karışıyor, öyle olunca da bizi harcamaya çalışıyorlar. (Mavi,40, Yüksek Lisans Mezunu, Hemşire)

Benim ki maddi zorlanma değil. Benimki manevi zorlanma yani gücüm her şeyi alabilecek durumdayım ama baba alamıyorum yani hani düşünsenize çocuğunuz yemeğe gitmek istiyor götürüyorsunuz, bir mont istiyor, onu alıyorsunuz, işte bu akşam film izleyelim ... her şeyi veriyorsunuz ama çocuğunuz babayı görmeye ihtiyacı var. Çok büyük bir eksik bence yarın için, yarın için değil aslında. Şu an mesela benim kızımın en yakın arkadaş şeyi var, takıntısı var, en yakın arkadaşı ona ait olsun istiyor ve en yakın arkadaşı başka birisiyle konuştuğu zaman,

arkadaşlık ettiği zaman, diyor ki işte anne böyle böyle kaçacak zannediyor. Bunu ona ben hissettirmedim, bunu onu hissetmesinin tek sebebi var yani baba yoksunluğu. (Turuncu, 39, Üniversite Mezunu, Yoga Eğitmeni)

“Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları” araştırmasında Arıkan (1996)’ın elde ettiği istatistiksel veriler, boşanmada en çok zarar gören tarafın kadınlardan sonra çocukların olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Boşanmadan en çok zarar görenlerin neredeyse yarısının kadın olduğu düşünülmektedir. Çocukların ise %33 'lük bir oranla ikinci sırayı aldığı, üçüncü sırada %12.2 gibi çok düşük bir oranla hem kadının hem de erkeğin boşanmadan zarar göreceğini düşünenler yer almaktadır (s. 221). Boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınların verdiği yanıtlar da çocukların boşanma sonrası tutum ve davranışlarında olumsuz değişimler meydana geldiği yönündedir.

5.5.Boşanma Süreci ve Sonrası Yaşanan Psikolojik Durum

Araştırmaya dahil olan kadınların neredeyse tamamı boşandıktan sonra veya boşanma kararı alındıktan sonra ruhsal ve biyolojik birçok değişim yaşadığını ifade etmiştir. Özellikle, içe kapanma, çok sık ağlama, hayata karşı ilgisizlik gibi depresyon belirtileri gösterdiklerini, bu nedenle terapiye ve ilaç kullanmaya başladıklarını, sorunlarla baş etmek için profesyonel destek aldıklarını belirtmişlerdir. Bunlarla birlikte hızlı bir kilo kaybı, insanlara özellikle de erkeklere karşı bir güvensizlik olduğunu belirtenler de olmuştur. Çocuğu olan ve boşanma kararı alan kadınlar ise çocuklarının geleceği hakkında endişe duyduklarını, boşanmanın çocukları üzerinde birtakım olumsuzluklar yarattığını, özellikle çocuklarının psikolojik durumlarında farklılıklar meydana getirdiğini belirtmişlerdir:

Biliyor musunuz hiçbir zaman yeterli olmadı, on üç yılın sonunda şunu fark ettim, örneğin benim ellerim titriyordu, sinirlerim bozulmuştu, harap olmuştu. Biri bana eşin nasıl? Kayınvaliden nasıl? diye sorduğunda ellerim titriyordu. Ellerimi kimse fark etmesin diye bacaklarımın arasına sokuyordum, bunlar oluyordu ve sonra şunu sordum kendime deliler hastanesine mi gideceksin? yani ölecek misin, yaşayacak mısın? Bu soruyu sordum ve ben yaşamayı seçtim, yeterli olmadığı halde ne olursa olsun boşanmaya karar verdim. (Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Aynı görüşmeci boşanma sonrası yaşamış olduğu özgüven eksiliği ve baş etme yöntemlerine ilişkin olarak şunları ifade etmiştir:

Boşandığımda ben bir viraneydim. Ben güzel bir kadın mıydım? sorusunu sorduğumu unutmuyorum. Gülmeyi bilmiyordum, sonra bir gün bir çalışma arkadaşımın tavsiyesiyle bir toplantıya katıldım, rica etti benden bu kişisel gelişimle ilgili bir sistem, o zaman yaklaşık 1300 küsür lira para ödemiştim. Hiç unutmuyorum yaklaşık iki üç yıl bir eğitim aldım sonrasında Londra'ya gittim orada da eğitim aldım bununla alakalı üç yıl bunun çok büyük desteğini gördüm. Yani aslında bu benim için bir terapiydi. Yaşadığım şeylerin beni büyüttüğünü, bunun için olduğunu ve aslında bunu her insanın yaşadığını, hani biz kendimize acıyoruz ya, kendime acımayı o zaman bıraktım. Mücadele etmeyi, geçmişini bırakıp geleceğe odaklanmayı, ana odaklanmayı bana o eğitim öğretti. (Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Şöyle söyleyeyim belli bir süre terapi gördüm, bir yıla yakın. Yok devam etmiyorum şu anda, bir yıla yakın terapi gördüm. Atlatmam çok zor oldu çünkü. Gerçekten hani şöyle söyleyeyim, şey hissini atamıyordum, değersizlik hissini içimden atamıyordum yani ben şey diyorum, yani ne eksik yapmış olabilirim ki ya da atıyorum, neyi doğru yapmadım da ben bu kadar değersiz hale bir geldim. Bu düşünceyi kafamdan atamıyordum bir türlü çünkü bana empoze ettiği şey buydu, eski eşimin değersizlikti. Asla ya bir insanı görmezden gelemezsin, hayatında olan bir insanı, o beni sürekli görmezden geliyordu, yokmuşum gibi devam ediyordu. Bende bu büyük bir boşluk yarattı, duygusal boşluk yarattı. Zaman zaman bunu tekrar böyle nüksettiği zamanlar oluyor olmuyor değil. (Siyah, 35, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor)

Araştırmaya katılan bütün kadınlar ruhsal birtakım yakınmaları olduğunu sürecin psikolojik olarak oldukça zorlu geçtiğini belirtmişlerdir. Bu durum boşanma sonrası sürecin özellikle kadınları derinden etkileyen yıpranmaları da beraberinde getiren bir süreç olduğunu göstermektedir:

Herhangi bir terapi olmadı ama şöyle küçük de olsa bir sakinleştirici aldım. Onda da aynı evde olduğumuz için süreci iyi yönetebilme için çünkü şöyle çocukların

yanında yükseldik. Hani bu süreçlere gelmemek için ben ayrılma sürecinde üç dört yıl öyle bir sakinleştirici aldım. Küçük bir doz kullandım. Arkadaşlarımın arasında koçluk yapan bir arkadaşım var. O bana bir destek verdi ama öyle düzenli bir görüşme değil. Zaten görüşüyoruz hep bana destek verdi. Onun bana faydası oldu bana farklı bakış açıları geliştirdi. (Gri, 53, Üniversite Mezunu, Asistan)

Yani insanlara güvenimi sarstı ben daha pozitif bakıyordum insanlara, insanları tanıyamadığımı fark ettim çünkü ikisi de gerçekten değişti. Aileler özellikle çok müdahil oluyorlar evliliklere, Türkiye’de özellikle böyle. Öz güvenimi kaybettim yani şöyle, yeni bir kız arkadaş bile almak istemedim bir iki sene hayatıma. Güvenemedim kimseye ve ben ikinci evliliğimi yaptığımda küçük de değildim 36 yaşındaydım. Yani o yaşta kandırılmak daha kötü bir duygu. Yani 20-25 yaşlarında koymuyor insana ama belli yaşanmışlıklardan sonra bu durumu yaşamak yani bendeki en büyük kaybı öz güven ve güvensizlik kaybı oldu. Dışarıya karşı ben nasıl kandım böyle bir yaştan yani belli bir yaştan sonra. Yani bundan sonra hayatıma alacağım kişilere yönelik bir güvensizlik yaşamaya başladım. Bir duruş meselesi değil kendime güvenemedim yine hayatıma aldıklarımı tanıyamam diye düşündüm açıkçası. (Bordo, 43, Üniversite, Doktor)

5.6. Boşanma Sonrasında Giyim, Tutum ve Davranışlar

Boşanma sonrası giyim tarzı, tutum ve davranış değişikliğini anlamaya yönelik sorulan sorularda katılımcıların çoğunluğu daha rahat ve istedikleri gibi giyindiklerini, daha az bir kısmı, herhangi bir değişiklik olmadığını, bir kadın ise evlilik süresince başlayan baskıcı durumun boşandıktan sonra da devam ettiğini ve bu durumu aşamadığını “giyimime dikkat ettim”, “makyaj yapmadım”, “elbise ya da etek giymekten kaçındım” şeklinde ifade ederek, hatta hiç dışarı çıkmadığını belirterek, bize “boşanmış kadın” algısının bir baskı unsuru olarak kadınların boşanma sonrasında da sorunlar yaşamaya devam etmelerine neden olabildiğini göstermektedir.

Şimdi ilk etapta çok baskıcı bir ortam vardı. Kılık, kıyafet, pantolon yani mesela elbise giymeme asla izin vermezdi, ben de elbise giymeyi çok severdim. Bir kere çok fazla elbise almıştım, çok fazla elbisem vardı dolapta. Onları çok giydim

ama daha sonra karşı taraftaki insanlar tarafından çok davetkar olarak algılandığını fark ettim. Sonra bu tam tersine döndü, şöyle ki pantolon giymeye başladım. Pantolon, tişört ve spor ayakkabı giymeye başladım. Saçlarım da hep böyle, makyaj hiç yok, yani sıfır. Son beş yıllık hayatım bu ama toplantı, ihale falan olduğunda kendime çeki düzen veriyorum. Hatta şöyle, siz beni tanımıyorsunuz, ben makyaj yapmadan asla dışarı çıkmayan biriydim. Şöyle nasıl anlatıyım. Çok dikkat ederim, evde bile yatağa girdiğimde ev kıyafeti benim için çok önemlidir, yani alt üst uyumlu bir insandım. Evde bile hafif bir makyaj yapardım. Ben öyle bir noktadan böyle bir noktaya geldim, şu an hiç makyaj yapmıyorum. Hatta size şunu söyleyeyim, daha kötüsü hiç dışarı çıkmıyorum. Yani son yedi yıldır hiç dışarı çıkmıyorum, çok nadir. (Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Giyim tarzım (...) aslında hayır, yani ben zaten eskiden de öyle çok mini giyeyim, şort giyeyim, öyle bir zevkim yoktu yani bir değişiklik olmadı bende ama rahatlama oldu, yani biraz daha özgüvenimi kazandım sanki. Hem bu benim davranışlarıma ya da kıyafetime yansımada ama içsel olarak böyle bir rahatlama oldu. Fikirlerimi daha açık beyan edebildim çünkü onun ailesinin yanında konuşamıyordum. Her şey ters geliyordu onlara benim düşüncelerim. Hani mesela onlar oturup işte gündüzleri neydi o kadın, Müge Anlı izlerdi, akşamları işte Survivor vesaire (...) Ben hani onlar hakkında fikirlerimi söylerdim işte tuhaf tuhaf bakarlardı, eleştirirlerdi gibi şeyler olurdu. Ondan sonra ben hiçbir şey söylememeye başladım, hani iletişim koptu. Evet gidiyoruz, oturuyoruz, her hafta sonu oradayız (...) Ben bir köşede oturuyordum, konuşma, sohbet yoktu, paylaşım yoktu. (Mürdüm, 30, Çağrı Merkezi, Yüksek Lisans)

İstediğim gibi giyinmeye başladım. Evlilik içinde imkanı yok istediğim gibi giyinmiyordum. Daha rahat hissetmeye başladım kendimi yani mesela konuşurken, gülerken, sürekli kendimi kontrol ediyormuşum, bunları bıraktım işte, gülerken tepki alacak mıyım, işte şunu söylerken tepki alır mıyım gibi hissediyordum hep. (Pembe, 35, Üniversite Mezunu, Muhasebeci)

Giyim tarzında herhangi bir değişik olmadığını ifade eden başka bir görüşmeci tutum ve davranışlarının değiştüğünü, arkadaşlarında kalmadığını, eskisi kadar “samimi” davranmadığını ifade etmiştir:

Hani mini etekte giyerim, askılı da giyerim, hep öyleydim, hep de öyle devam ettim. Sadece şuna dikkat ettim, belki toplumsal dolduruluş, belki duyduklarımız o bu (...) çift olan arkadaşlarımın özellikle de böyle daha yeni arkadaşlıklarımızın diyeyim, hani eski dostluklara dayanandan bahsetmiyorum, eşli olanların evine gitmeyi kestim. Hani ne olur ne olmaz, ben dışa dönük bir insanım, eşimle gittiğimde, onun asker arkadaşı, üniversite arkadaşı, bilmem onlarla hala gider kucağına bile otururum, ay aşkım ne yapıyorsun ya bilmem ne hepsini şey yaptım (...) çünkü ee kadın tarafını düşündüm (...) herkes çok samimidir birbiriyle falan onu kestim, görüşmedim bir süre hani dikkat ettim, bir kahveye uğradım tabi ki yok olmadım. Ondan sonra hal hatır sordum daha usturuplu, usturup derken ay tutup da usturupsuz bir şey yapmıyordum ama daha dikkat ettim hala da ona dikkat ederim. (Gri, 53, Üniversite Mezunu, Asistan).

5.7. Eşin Boşanmaya Karşı Direnci

Araştırmaya katılan kadınların neredeyse yarısı (10 kadın) eşinin boşanmaya direnç gösterdiğini, boşanmayı istemediğini ifade etmiştir. Bu durum boşanma talebini dile getiren kadınların maruz kalabileceği veya kaldıkları şiddet, tehdit ve daha birçok kötü muamelenin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaşanma ihtimali olan sonuçlar kadınlar için boşanma kararını verme sürecini de uzatabilmektedir. Sürecin bu denli zorluğu kadınların her açıdan yıpranmalarına neden olabilmektedir:

O şekilde anlaştık ama ben ondan ayrıldıktan sonra da beş altı ay hatta evleneceği güne kadar sürekli karşıma çıkıyordu, sürekli rahatsız ediyordu, yolumu kesiyordu, üst katımda oturuyordu, benim üstümde oturuyordu. İşte şey diyordu sürekli, ben seni alacağım, tekrar alacağım falan (...) ha bu arada şey de var, boşanma aşamasında klasik Türk erkeğinin yaptığı iftira boyutları da var işte. İffetsiz kadın olduğum yönündeki talepleri, yani beni o kadar çok kırdı ki. Sonrasında oğlumun yanında bir de öyle inandırıcı anlatıyor ki ve herkese de böyle anlatıyor işte iffetsiz kadın beni aldattı, şöyle oldu, böyle oldu, işte onun

görüştüğü biri var, o yüzden beni boşuyor vesaireye kadar her şeyi götürdü sonra eline hiçbir şey geçmeyince boşandık biz. Sonra oğlumun yanında bana evlenme teklif etti işte çiçeğini aldı, geldi, çocuğun yanında, ben de aldım bütün çiçekleri başına çaldım. İşte sen bana iffetsiz dedin sen bana iftira attın. Kötü kadın dedin ben dedim madem kötü kadını, sen nasıl bir şerefsizsin kötü bir adamsın ki böyle kötü bir kadına evlenme teklif ediyorsun ve bana verdiği cevap şu oldu, öyle olması gerekiyordu. (Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Karşı tarafın boşanmaya ikna olmaması zaten çok zorladı ama bunun dışında çocuğumdan ayrı kalmak (...) Tatiller haricinde birlikte yaşama deneyimimiz olmadı. Birlikte aldığımız bir karar değildi aslında, aldım, getirdim, hep bu dönem burada okuyacağım dedim ama kavgalar gürültüler, içip içip beni rezil etmeler, iş yerine gelmeler, birçok şey yaşayınca artık dedim ki oğlumu bırakıyım. Velayeti vermezdi normalde ama anlaşmalı boşanmalarda protokol hazırlanır ve imzalanır. (Kırmızı, 33, Üniversite Mezunu, Memur)

İstemiyordu, çekişmeliydi, işte iki üç yıl zaten attı, hakim değişti vesaire vesaire. Sonra avukatımız maddi manevi tazminat davasıyla eşgüdümlü gitsin dedi, hatta altı yıl geçti baktık hala olmayacak dedim bu soyadını taşımak istemiyorum yani maddi manevisinden de geçtim herhangi bir beklentim de yok, hani sırf onlar canı acısın (...) Boşanma davam bitti, maddi manevi tazminat davam devam etti, dokuz yıl kadar. (Sarı, 30, Üniversite mezunu, Estetisyen)

5.8. Kadınların Boşanma Kararında Toplum ve Sosyal Çevrenin Etkisi

Ataerkil norm ve kültüre sahip olan toplumlarda erkeğin kadın üzerindeki her türlü baskı ve hakimiyeti meşru temellere dayandırılmaktadır. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu ayrımcı muamele yalnızca karşı cinsten değil, çoğu zaman bu normları içselleştirmiş kadınlardan da gelmektedir. Kadınlar için, özellikle söz konusu boşanma olduğunda, evli kadınlar boşanma kararını almış veya boşanmış kadınları bir tehlike unsuru olarak görme eğiliminde olmaktadır. Evli kadınlar, boşanmış kadınları kendileri için yeni bir eş arayan kadınlar olarak görmekte ve bu kadınlar üzerindeki baskı unsurunu arttırabilmektedir. Bu bazen boşanmayı düşünen kadınların boşanma kararını ertelemesindeki bir diğer unsur haline gelmektedir.

Araştırmaya katılan kadınlar, erkeklerin her türlü tacizinin de boşandıktan sonra da devam ettiğini belirtmiş. Bunun özellikle de çalışma hayatından uzak kalmalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca giyimlerine tutum ve davranışlarına, konuşmalarına dikkat ettiklerini, yanlış anlaşılma korkusu yaşadıklarını ve erkeklere karşı rahat davranamadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle çocuk sahibi olan kadınlar akraba ve sosyal çevrenin “anne” rolü üzerinden saldırılarda bulunduğunu, bu nedenle kendilerini daha dikkatli davranmaya zorladıklarını belirtmişlerdir.

Ben çok açık değildim herhalde ama ben çok kapattığım için kendimi, hazır değildim. Yani kolay kadın işte. Dul kadın (...) bu çok kötü bir şey. Benim kimliğimde dul yazmıyor, bekar yazıyor. Ben bekarım ama karşıdaki insan sizi öyle görmüyor. Çok ilginç bir şey daha söyleyeceğim size, çok ilginç evli insanlar gelip sizinle ilgilenince daha çok üzülüyorsunuz. Özellikle benim çalıştığım camia için söylüyorum. Belki başka yerde de vardır bilmiyorum da ben evli insanların bile bana asıldığını gördüm, ama ben evliyken hiç böyle şeyler olmuyordu. (Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Yani şöyle, ilişki ya da ikili ilişki anlamında düşünürsek, toplumda boşanmış bir kadın herkesin çok rahat olarak gördüğü kadınlar olarak (...) yani her şeyi yaşayabilirsin o kadınla, bizim toplumda dul kadın yani boşanmış kadınlar insanların yani erkeklerin tek kişilik ilişki yaşayacağı kadınlar olarak görüyorlar. Ben böyle bir şey gördüm eşimden boşandıktan sonra dört yıl kadar falan özgürlüğümü yaşamak istedim. Kesinlikle hayatıma bir erkek girsin istemiyordum, hayatıma kimseyi almadım çünkü atlatmam gereken travmalar vardı. Kendimi onarmaya çalıştım. (Pembe, 35, Üniversite Mezunu, Muhasebeci)

Ama dediğim gibi bir erkek arkadaşım, boşanmış bir insan olduğumu öğrendikten sonra benden uzaklaştı. Bu bir ayrımcılık sonuçta, bir önyargı var bana karşı, boşanmış olduğum için onu hissettim yani hiç evlenmemiş bir insanla evlenmek zor olur. Boşanmış bir kadınsan, toplumsal olarak karşı taraf için sorun olmasa bile ailesi muhtemelen sorun eder, bence böyle bir önyargı toplumda var yani. Ben çok hissetmedim ama var. Yani çocuk, evlilik (...) buralarda çok fazla

toplumsal baskı var, bilinçli olarak yapanlar çok az ama bunlar kişinin kendi özgür iradesiyle olması gereken şeyler. (Bordo,43, Üniversite Mezunu, Doktor)

Ben dedi çok şaşırdım çünkü sen dedi hiç evlenip ayrılmış kadınlar gibi değilsin dedi. Neden? Dedim, evlenip ayrılmış kadınlar nasıl oluyor? Hani dedi, hanım hanımcık geliyorsun, o yüzden hiç onlara benzemiyorsun dedi. Bak dedim ona, hata ediyorsun, açıklamaya çalışırken iyice berbat bir hale getiriyorsun dedim. Hani toplum evlenip ayrılmış kadın ve erkeklere karşı bakışını değiştirmedeği sürece bu toplum cinsiyet ile ilgili eşitsizlikler daima yaşanır yani ben bunu bizzat yaşadım. (Krem, 35, Yüksek Lisans Mezunu, Memur)

İki defa boşanmış olduğum için, hımm, biraz nasıl ifade edeyim, kötü hissediyorum yani iki defa boşanmışsan sorunlu olan yüzde yüz sensin gibi bir bakış açısı var. Yani neden iki defa ayrılmış? Bunun ağırlığını çok hissediyorum ve sanki bu bir daha benim evlenmemi önünü kapatıyormuş gibi (...) ya bir daha biterse, kesin bu kız sorunlu, anlatabildim mi? Yani boşanmış anne olmak zor, boşanmış tek başına bir kadın olsaydım, işte kuzenim öyle sadece kısa bir evlilik yaptı, hatırlamıyor, adını bile anmıyor, hani yok gibi, sıfır gibi ama boşanmış anne olmak, ebeveyn olmak zor ülkede bence. (Turuncu, 39, Üniversite Mezunu, Yoga Eğitmeni)

Sağlıklı bir ilişki kurabileceğimi düşünmedim ama gelenler oldu ama açık kapı gibi görünüyoruz erkeklere, işte boşanmış bir kadınsan erkekte bir suç yok. Bu kadın boşandıysa kesin bunda bir sıkıntı vardır gibi düşünülür. Tabi ki sonraki hayatını çok etkiliyor. Ciddi bir ilişki kurmak istiyorsan, ister isteme evlilik yapacaksan bile senin önünde etki olarak görülüyor insanlar. Her şeyden önce, sana neden boşandın diye soruyor? Bu rahatsız ediyor tabi. (Pembe, 35, Üniversite Mezunu, Muhasebeci)

Benim birkaç ilişkimde ben bunun negatif yönlerini yaşadım, bekar bir insan ben evlenip ayrıldım diye ailelerinin uygun görmediği kişi oldum mesela, sırf o yüzden beni tanımadan, hakkımda herhangi bir bilgiye sahip olmadan ... bu durum bu toplumda kadın için eksi bir durum oluyor yani ailesinde hiç böyle bir

şey yaşanmadıysa kabullenmekte zorlanıyor. (Sarı, 30, Üniversite Mezunu, Estetisyen)

Boşandıktan sonraki travmam fazla oldu. Bir kere erkeklerin size bakışı değişiyor. Hele de güzelseniz, genç duruyorsanız, ben de yaşımdan genç gösteririm. Boşanmış, her şeyi yapalım, asılmayan adam kalmadı. Buna kendi yakın arkadaşlarım, eşimin arkadaşları, iş ortamındaki arkadaşlar yeni tanıştığım insanlar, herkes dahil. Evli olanları mı istersiniz, eşiyile çok iyi olanları mı istersiniz, eşi benim çok yakın arkadaşım olanları mı dersiniz (...) herkes yani. (Haki, 40, Üniversite Mezunu, Üniversitede Çalışıyor)

5.9.Kadınların için Boşandıktan Sonra Gelen “Özgürlük” Hissi

Boşandıktan sonra olumlu olarak değerlendirdikleri değişimler sorulduğunda katılımcılarda daha “özgür hissetmek” ifadesinin dikkat çekici bir şekilde ortak olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma hayatında aktif bir şekilde yer alması veya almamasından bağımsız bir şekilde, ev içi rollere sıkışıp kalan kadın boşanmayı ‘büyük bir rahatlama olarak’ ifade etmektedir:

Yüküm azaldı diyebilirim çünkü benim için bir yükü sırtımda taşıdığım, kocaman bir kamburdu çünkü onun gömlekleri, onun pantolonları, onun yemekleri, şimdi biz hayatımızı hep ona göre şekillendiriyormuşuz, öyle fark ettim şimdi çocukların ki zaten var ama o kadar benim için ağır değildi ama aslında en büyük yük oymuş (...) onun bana biçtiği yükümüş, onun yüklediği yükümüş. Aslında akşama on yemek yapmak yerine sadece çocuklarını yapıyorsunuz bitiyor, ev daha az kirleniyor, daha az bulaşık çıkıyor tabi bunların hepsini ben yapıyorum o yüzden yüküm azaldı diyebilirim. (Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Ama ben kendimi çok iyi hissettim, daha özgür. İstedğim zaman, hani eşim şey değildi, yanlış anlaşılmasın, öyle benim dışarı çıkmamı kısıtlayan yobaz birisi asla değildi ama ben nedense böyle bir iyi hissettim kendimi. Kendi başıma karar veriyorum, bu koltuk böyle durur, ben bütün gün otururum, bütün gün de oturabilirim. Yemek de yapmayabilirim. Bütün gün yatabilirim de yani çok

özgür hissettim. Tam karşılığı bu, özgür ve mutlu hissettim. (Gri, 53, Üniversite Mezunu, Asistan)

“Yani kendi kendime, ben güçlü bir kadını, elim ayağım tutuyor, ben güçlü bir kadını, yapabilirim, çalışabilirim, her ne iş olabilirse gibilerinden rahatım ... dediğim gibi özgürlüğüm elimde, kimse bana bir şey diyemiyor, kalk oraya otur diyemiyor, kimseden izin almak gibi bir şeyim yok. Olumsuz? ... Sadece çocuklardan uzak kalmak, onun dışında olumsuz herhangi bir şey yok yani olumsuz. (Mor, 52, Ortaokul Mezunu, Çalışmıyor)

“Kendisi karışmazdı onunla beraberken de. Yani aynıyım, yani bir şey değişmedi. Ama daha rahat hissediyordum çünkü onunla bir yere gittiğim zaman tedirgin oluyordum. (Beyaz,50, Okur-Yazar, Temizlik)

“Kendim oldum, kendim oldum, daha önce şey düşünüyordum tamam işte memur oldum, ne yapacağım ki umursamıyordum, işte gidip, evleneyim, çocuğum olsun falan olsun ... kariyerime önem vermem gerektiğini gördüm. Yüksek lisansa da ben zaten boşandıktan sonra karar verdim.” (Krem, 35, Yüksek Lisans Mezunu, Memur)

5.10.Kadınlar için Yeniden İlişkilene-Evlenme Düşüncesi

Araştırmaya katılan kadınların çoğu yeniden evlenmeye, bir aile kurmaya kendilerini yakın hissetmemektedir. Öte yandan karşı cinse bazen sosyal ilişkilere yansıyan güvensizlik duygusu, bu düşüncenin oluşmasındaki nedenlerden birini oluşturmaktadır. Ancak katılımcıların bazıları bir yere ait olmak istediklerini veya yeniden evlenmeyi düşündüklerini, zaman zaman bu ihtiyacı duyduklarını ama yeniden evlilik sürecine girmenin kendilerine çok zor geldiğini belirtmişlerdir:

Çok isterim mesela sizinle şu an konuşuyoruz ya isterim ki öyle konuşalım muhabbet edelim, bana göre evlilik bir dostluk ve yarenlik etme işi fakat bir cinsel obje olarak görülmek istemiyorum örneğin sizinle sohbet ediyorum, arkadaşız, temel konularda anlaşıyoruz, devam ederse evet, neden bunları daha farklı taçlandırmayalım ... evliliğe böyle bakıyorum ama maalesef biriyle tanıştıgımda bana ilk önce cinsel obje olarak bakıyor, bu da beni rahatsız ediyor.

Bakamıyorum, ısınamıyorum, uyan, mantığımın süzgecinden geçen biri olmadığı için sıcak bakamıyorum. (Turkuaz, 47, Üniversite Mezunu, Memur)

Yani aslında bundan iki yıl önce hayatıma biri girdi. Benim için iyi biriydi yani ayrılmış olsak bile bazen diyorum insanlar yalnız olmaz. Ben evlilik hayatım boyunca bir kadına değer vermek, sevmek, sevgi ya da bir kadına değer verilmek nasıl bilemedim. İnsan bazen hissediyor. Seni seven birinin olmasını ya da benim onu sevmem önemli ya da karşılıklı güzel güzel oturup sohbet etmek (...) hayal gibi aslında şu an öyle biri de çıktı, çocuklarım çok karşı geldi, üstüme çok geldiler, sonra ben de o kişiyi reddettim. Şu an mesela bir yıl geçti, bir pişmanlık var mı? Evet var çünkü herkes kendi hayatını yaşamak istiyor. O beni özel çocuğumla bile kabul etmiştir. İnsan istiyor tabi (...) bir evliliğim kötü geçti diye, diğer insanlar da kötü veya bütün eşler de kötüdür diye bir sınıflama da yapamayız ki. (Mor, 52, Ortaokul Mezunu, Çalışmıyor)

Evlilik hiç düşünmüyorum. İlişkide benim konforumu arttırana bakarım, birinin beni sevdiğini söylemesi hiç umurumda değil, seven insan karşıdakine bir değer katar yani şu an benim konforumu arttırmaya çalışan, benim için bir çabası olan insanı severim. Önceden hani benim sevdiğim önemliydi, şimdi öyle değil, beni sevene bakıyorum. (Mavi, 40, Yüksek lisans Mezunu, Hemşire)

On iki yıl oldu, ilk başlarda gördüğüm şiddetten dolayı erkek arkadaş bile edinmedim sonra sonra kırdım bunu. İşte şöyle, evliliğin ne olduğunu gördüm ben, az çok kötü bir tecrübeydi ama evlilik çok çabuk alınabilecek bir karar değilmiş yani gördüm onu. Kimsenin kararıyla idame ettiremeyeceğin bir şeymiş. Ne olursa olsun kendi kararını vereceksin (...) maddi durumunun tabi ki kötü olmasın ama çok iyi olması hiçbir şey ifade etmiyor. Evlilik sadece iki kişi arasında geçen bir şey de değil yani yaşadıklarımın sonra evliliğin de ne olduğunu anlamış durumdayım yani bazı kişiler, aşık oluyoruz, evleniyoruz falan diyorlar ama evlilik bence daha çok iş gibi biraz, anlaşmalı, anlaşarak gitmeli. İkinci kez evliliğim olursa neler dikkat etmem gerektiğini deneyimledim. (Sarı, 30, Üniversite Mezunu, Estetisyen).

Boşanmış kadına dair, özellikle de erkeklerin, değişkenlik gösteren bakış açılarını ataerkil yapıdan bağımsız düşünmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bu normlar, erkeğin hiyerarşik üstünlüğü ve otoritesini destekleyen bir toplumsal düzenin varlığına işaret etmektedir. Bu düzen kadınları ötekileştiren onlara yönelik acıma gibi yaklaşımları doğuran dolayısıyla özgürlük alanlarını kısıtlayan sonuçlara yol açabilmektedir:

Yani ben, evlilik (...) yani bir daha asla evlenmem. Ama biri olursa, ben bu arada ben ayrıldıktan sonra hiç kimseyle birlikte olmadım. Şöyle arkadaşlarım da bana o anlamda kızıyorlar. Ona gücüm yok, kendimde o gücüm bulamıyorum zaten mesaimi işe, çocuklarıma ve eve harcıyorum. (Gri, 53, Üniversite Mezunu, Asistan)

Yani ilişkiye çok kapalı olmadım ama evlilik benim için fobi. Şu an mesela hayatımda yedi sekiz aydır bir arkadaşım var, çok düzgün bir adam evlenmek istiyor ama mesela kafamda şöyle bir şey var, şu an her şey çok iyi ama evlenince değişebilir. Bunlar değişiyor, korkuyorum yani ondan önce bir beş yıl benim yer değiştirmem gerekti. (Bordo, 43, Üniversite Mezunu, Doktor)

5.11.Boşanma Olgusunu Deneyimlemiş Kadınların Geleceğe Dair Planları

Çalışmada katılımcı olan kadınlara, boşandıktan sonra geleceğe dair plan ve beklentileri sorulmuştur. Çocuk sahibi olan kadınların özellikle kendi yaşamlarına dair plan ve beklentilerinin az olması dikkat çeken unsurlardan biri olmuştur. Kadınlar açısından hayata ilişkin anlam ve beklentilerin daha çok çocuk üzerinden kurgulandığı gözlenmiştir. Bununla birlikte, çocuğu olmayan katılımcılar da yeni bir yaşama başlayacak olmanın heyecanını duyduklarını ifade etmişlerdir:

Çocuklarıma bir iş kazandırmak istiyorum, kimseye muhtaç olsunlar istemiyorum, bir meslek sahibi olsunlar istiyorum. Kendimle ilgili de bir şeyler inşa edebilirim, güçlü bir kadın olmak istiyorum, maddi olarak daha fazla düşmek istemiyorum artık yani çocuklarıma bir gelecek kurmak istiyorum sağlığım yerindeyken, başka da bir şey istemiyorum. (Mavi, 40, Yüksek Lisans Mezunu, Hemşire)

“Kendimi iyi hissediyorum, daha güçlü, daha sağlıklı, kafam boş, rahat, vücudum hafif.”
(Beyaz, 50, Okur-Yazar, Temizlik)

Güzel şeyler olacak diye düşünüyorum çünkü boşanma ile birlikte gelen kendi sorumluluğumu alma kısmı beni bazen zorlasa da aslında girişken olmaya başladım. Tabi hani zorlandığım için bu girişkenlik çıktı ortaya. Kariyerim ile ilgili mesela, evli kalsaydım ya da belki evlenmeden veya ailemin yanında da kalıyor olsaydım, maddi bir zorluk yaşamayacağım için kariyerim ile ilgili ekstra bir şey yapmazdım ama şu anda o maddi zorlanma beni başka şeyler yapmaya itti. Bu da aslında benim gelişmem için çok güzeldi, belki bunu yapmayacaktım ama iyi ki de yaptım. Dolayısıyla, özgüvenim ile alakalı geleceğe dair biraz daha umutluyum, kendimi biraz daha geliştirme alanım olduğunu düşünüyorum. Geleceğe dair net planlarım olmasa da kariyerime biraz daha odaklandım. (Eflatun, 37, Üniversite Mezunu, Psikolog)

Yani umutluyum, ben varım, ben olduğum sürece umut da var, zaten o yüzden güzel şeylerin olacağına inandığım için olabildiğince hayatın akışı içerisinde hayata, ülkeye insanlara faydalı olma çabası içerisinde adım atıyorum. Kendi kapımın önünü temiz tutma çabası içerisindeyim. İlk etapta bunu yaparken de bütünün hayrına olacak şekilde yaşamaya çalışıyorum. Böyle de olunca çok güzel oluyor biliyor musunuz! (Krem, 35, Yüksek Lisans Mezunu, Memur).

“Oğlumun gerek eğitim, gerek sosyal gelişimini destekleyebilmek (...) hani onu düzgün bir birey olarak yetiştirip, hani hem topluma hem kendine yararlı bir meslek sahibi olmasını, ruh sağlığı yerinde bir çocuk yetiştirmeyi ümit ediyorum. Tabi kendi ruh sağlığımı da korumam gerekiyor. (Bej, 36, Üniversite Mezunu, Hemşire)

YEDİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA

Bu çalışmada, Türkiye’de boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların boşanma süreci ve boşanma sonrası yaşadıkları sorunların, görüşmede vermiş oldukları yanıtlar doğrultusunda ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında, insan hakları perspektifinden araştırılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle, boşanma olgusunu deneyimlemiş kadınlarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve boşanmış kadınların deneyimleri kendi perspektiflerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Boşanma olgusunu deneyimleyen kadınlara kartopu yoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır. İstanbul’da ikamet eden bu kadınlar 25-55 yaş arası gruba dahildir. Bu nedenle çalışma mevcut örneklemden yola çıkarak konu hakkında bir genelleme yapmak amacından ziyade, belirlenen örneklem üzerinden Türkiye’de boşanma olgusunun toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında, insan hakları perspektifinden kadınlar üzerindeki etkisini ele almayı amaçlamıştır.

Araştırma bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, anne olan ve boşanan kadınların çocuğu olmayan kadınlara kıyasla daha mutsuz oldukları, şiddete maruz kaldıkları evliliği çocuk nedeniyle diledikleri zaman bitiremedikleri, bazen de evliliğe çocuğun yaşı da göz önünde bulundurularak devam edildiği görülmüştür. Çocuk faktörünün yanı sıra düzenli bir geliri olmayan ve aktif bir çalışma hayatı olmayan kadınların da boşanma sonrası geçim sıkıntısı çekme endişelerinden kaynaklı olarak boşanmak konusunda kararlı davranmakta güçlük çektikleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte çalışan ve çalışmayan bütün kadınlar bütün kaygılarına rağmen en sonunda boşanmaya cesaret edebildikleri için kendilerini yaşamış oldukları bütün zorluklara rağmen daha “özgür ve mutlu hissettiklerini” ifade etmişlerdir.

Çalışan oranı yüksek bir örneklem grubu olmasına karşın çocuk sahibi olan kadınların duydukları endişenin yüksek, çocukların bütün sorumluluk ve bakım yükünün tamamen kendilerine kalacak olmasından kaynaklı yeniden evlilik düşüncesi noktasında da daha çekimser kaldıkları belirlenmiştir. Evlilik süresince oluşan çocuk bakımının boşandıktan sonra da devam etmesi durumunda sorumluluğu tek başına üstlenmek durumunda kalan

kadınlar için bu konuda destek mekanizmalarının zayıf olması ve bazı kadınların düzenli bir gelirlerinin olmaması nedeniyle, bu kadınların olanakları sınırlanmakta ve bu da toplumsal yaşam içerisinde ‘görünmez’ olmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte yaşamın devam etmesindeki tek motivasyon kaynağının çocuk olması, kendilerine dair bir yaşamları olduğunu unutmalarına neden olmaktadır. Ayrıca ailelerinden maddi-manevi destek alan kadınların bu kararı daha hızlı bir şekilde verip uygulayabildikleri, özellikle kararı desteklenen çocuklu kadınların boşanma kararını daha kolay ve hızlı aldıkları görülmektedir. Ailesinden herhangi bir destek görmeyen, aksine tamamen reddedilme tehlikesi altında olan kadınların ise bir süre dayandıkları ama bir süre sonra şiddet-aldatılma-alkol kullanımı-değersizlik hissi gibi sorunlara daha fazla katlanmak istemedikleri için, bütün toplumsal tepkilere rağmen, boşandıkları gözlemlenmiştir. Bu araştırma boşanma olgusunu deneyimleyen kadınlar ile gerçekleştirildiği için örneklem grubu ‘boşanma’ eylemini gerçekleştirmiş olan kadınlardan oluşmaktadır fakat unutulmamalıdır ki tüm zorluklara rağmen boşanmayı seçmeyen ya da boşanamayan kadınlar da azımsanamayacak kadar çoktur.

Düzenli bir gelire sahip çalışan kadınlar bu durumun boşanma kararı almalarını kolaylaştırdığını belirtirken, çalışmayan kadınlar boşandıktan sonra iş bulamama endişesi duyduklarını, bunun da çoğu zaman evliliği bir süre daha devam ettirmelerine neden olduğunu belirtmişlerdir. Çalışma yaşamında erkeklere göre daha dezavantajlı durumda olan kadın için boşanma sonrası eşitsizlik derinleşmekte ve bu kararı vermek kadınlar üzerinde baskı yaratan bir unsura dönüşmektedir. Kendi adına karar almak isteyen ancak düşük ücret, yaş nedeniyle iş bulmakta zorlanmak, kariyerinde iyi noktalara gelmenin erkeklere kıyasla daha zor olması aslında duydukları endişelerin temelinde yatan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak ortaya çıkan ayrımcılığın yalnızca birkaçıdır.

Araştırmanın örneklemini kapsamında ekonomik durum ile ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer durum ise kadınların boşanmadan önce çalışıyor olsalar dahi sahip oldukları gelirler ile ilgilidir. Katılımcılar gerek ev içi rol dağılımından gerekse böyle bir durum yaşama ihtimalinin düşük olduğuna inanmaları gibi sebeplerden kaynaklı geleceğe dair maddi olarak herhangi bir birikime ihtiyaç duymadıklarını, duyanlar ise ‘gelirin’ kontrolünün kendilerinde olmaması sebebiyle biriktirilenin boşanma sonrası için yeterli olmadığını

ifade etmişlerdir. Bu tespit, çalışıyor olsa bile evin geçimini sağlayan kişilerin kendileri olmadığı düşüncesinde olan kadınlara öğretilen ve kanıksama durumunda kaldıkları eşitsizliğe ilişkin de bir veri ortaya koymaktadır. Boşanmadan önce ekonomik olarak eşine bağlı ve bazen de bağımlı olan kadınlar, mali yönden zorlanmadıkları bir düzenden çıkıyor olmanın getirdiği korku ve çocuklarını geçindirip geçindiremeyeceklerine dair endişe nedeniyle boşanma süreci ve sonrasında zorlanabilmektedir. Kendi yaşamları hakkında karar alma olanağına sahip kadınlar, bağımlı durumda kaldığı evlilik ilişkisi sonrasında boşanmış bir kadın olarak hayata adapte olmakta zorlanabilmektedir.

Ailesinden maddi-manevi destek gören ve boşanma kararını destekleyecek yeterli sosyal desteğe de sahip olan kadınlar seçimlerini daha rahat yapmakta ve boşanma sonrası ortaya çıkan sorunlarla daha güçlü bir şekilde baş edebilmektedir. Kadınların yapabileceklerine ve boşanma kararını alabileceklerine dair temel inançları elbette yalnızca aile desteği üzerinden incelenemez ancak elde edilen veriler en az gelir durumu kadar önemli bu değişken olduğu yönündedir.

Evli kadına iş sahibi olmak yerine annelik ve evi çekip çevirme rolünü yükleyen yerleşik anlayışlar nedeniyle çalışmaktan mahrum bırakılmış kadınlar, boşanma sonrası çalışmak zorunda kalınca her bakımdan zorlanabilmektedir. Bunun yanı sıra çocuk sahibi olan ve düzenli bir ücretli işte çalışmayan kadınlar ise girdikleri kısır döngüden çıkmakta zorlanmakta ve çoğu zaman mutsuz oldukları evliliklerini devam ettirmeye mecbur kalmaktadır. Bu nedenle bir çıkış yolu bulmakta zorlanan kadınlar, çoğu zaman bu kararı almayı geciktirebilmektedir.

Kadınların toplumsal cinsiyet normlara bağlı olarak bütün sistemler içerisinde olanaklar bakımından yoksun olmaları, onları sunulan tercihler ile sınırlandırarak çoğu zaman bu kabulleniş ile kararları almalarına veya alamamalarına neden olmaktadır. Çaresiz hisseden kadınların içinde bulundukları durumdan çıkabilme becerisi edinememiş olmaları ataerkil yapıdan bağımsız düşünülemez. Bu nedenle boşanma sonrası kadınlarda depresyon ve ruhsal çöküntü gibi psikolojik sorunlar yaratabilmektedir. Boşanan kadınların boşanma süreçlerinde ve sonrasında profesyonel destek aldıklarını dile getirmeleri ve bazen de terapi sürecine eşlik eden psikiyatrik ilaç kullanımı, “ruhsal iyi olma hali”nin kadınlarda karşılanma ihtiyacının daha yüksek olduğunu, kadınların

boşanmayı düşünme süreçlerinde ve boşandıktan sonra hissedilen olumsuz duyguların bu durumu kanıtlar nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

Bunların yanı sıra, yapılan araştırmada, çocuk sahibi olan kadınlarda yoğun bir şekilde hissedilen, çocuklarının “babasız büyüme” endişeleri de ön plana çıkmıştır. Ancak, bütün endişelere rağmen çocuğun sağlıksız ve şiddet dolu bir ortamda büyümesine kıyasla, boşanmayı çocuk için daha yararlı gören kadınlar da azımsanmayacak bir sayıdadır. Aynı zamanda, katılımcılardan gelen yanıtlarda, boşanmaya karar verdikleri süreçte düşüncelerini paylaştıkları yakın çevreleri tarafından sürekli olarak “Çocuğun var, emin misin?”, “Çocuklar babasız mı büyüyecek?” gibi sorular nedeniyle zaten kendilerinin de tedirgin olduğu ancak üzerine çok fazla düşünmek istemedikleri zorluklar noktasında gördükleri baskıdan kaynaklı her seferinde boşanmayı yeniden düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu soruların, onlarda bir baskı unsuru oluşturduğunu ifade eden kadınların, boşanmayı sürekli olarak düşündükleri ancak erteledikleri, bu baskının da kadının boşanma kararı almasını geciktirdiği gözlemlenmektedir.

Görüşme kapsamında sorulan “Geleceğe dair beklentileriniz neler?” sorusuna çocuğu olan kadınların verdiği yanıtlarda “insan” ve “kadın” kimliklerinden önce “anne” kimlikleriyle çocuğun geleceğine dair yorumlarda ve temennilerde bulunmaları dikkat çeken bir diğer nokta olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum, bir yandan Türkiye’de “anne” rolünün kutsanması ve kadının ‘kadın’ kimliğinin inşasının önüne geçmesine, hakim toplumsal cinsiyet normlarının olanaklar varlığı kadının yapabilirliğini kısıtlayan bir faktör olduğunu göstermektedir. Kağıtçıbaşı (1996)’ya göre, bütün bu kavramlaştırmalarda birbirinin zıddı olduğu varsayılan yaklaşımların sentezi ya da birlikteliği söz konusudur. Özerkliği bireyci değil de kişilerarası bir bakış açısından ele alırsak, birey-grup karşıtlığı varsayımını sorgulayabiliriz. Böyle bir bakış açısından bireyin özerk olabilmesi için başkalarından ayrışık (hatta onlara karşı) gelmesi gerekmez. Başka bir ifadeyle birine bağlanma ihtiyacı aynı zamanda oluşabilir. Çelişen gereksinimlerin bir diyalektik sentezine anlamak, özerk ve aynı zamanda ilişkisel benliğin oluşmasına olanak tanır (s.38). Türkiye’de ataerkil normlar nedeniyle kadının özerk benliğine önem vermesi değil daha çok ilişkisel benliğini ortaya koyması beklenmektedir. Bu nedenle kadının kendi hayatı adına karar verebilme gücünün zayıf kaldığını ve kendini var etme sürecinde içinde bulunduğu ilişkilerin ve sosyal rollerin

etkisi altında kalabileceği değerlendirilmektedir. Boşanan kadınlar da dikkat çeken ve bu durum ile ilgili olduğu düşünülen bir diğer nokta ise artık kendi benliklerine uzak olduklarını hissettikleri anın aslında boşanmaya karar verdikleri an olmasıdır. Yaşamlarına dair karar vermek ve aktif rol oynamak isteği, mutsuz oldukları ilişkiyi sonlandırma istekleri ile örtüşmektedir. Bu durum, boşanan kadınlarda birey olma isteğinin arttığını, ilişkisel benliğin ise baskın olma özelliğini yitirdiğini, bunun da özerk olma durumuna bir geçiş olduğunu göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular, kadınların eşleriyle olan ilişkilerini sonlandırıp özerk bir birey olma yolunda ilerlediklerini gösterse de özellikle de çocuk sahibi olan kadınlarda bunun başka bir forma dönüştüğünü söylemek mümkündür. Gelecek planlarına dair soruya alınan yanıtlar, kadınların gelecek planlarını, çocuklarının önceliklerini göz önünde bulundurarak yaptıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu seçim, “duygusal” veya “besleyici” gibi görünse de çocuklar söz konusu olduğunda kendi benliklerini daimi olarak ikinci plana koymaları, çocuklar biraz daha büyümelerini beklerken, kendilerini mutsuz bir evliliğin içinde, şiddet gibi sürekli olarak tekrar eden durumlarda bile kadınların kendileri yararına seçim yapmalarının önüne geçmektedir. Doğduğu andan itibaren toplumsal cinsiyet kodlarıyla büyütülen kız çocukları, evlenmek, çocuk sahibi olmak, bir yuva kurmak üzerine, erkek çocuklar ise para kazanmak, çalışmak gibi hedeflerle yetiştirilmektedir. Bunlar, özel alan-kamusal alanın net ayrımını yaratan durumlar olmakla birlikte, kadınlarda ev-aile mahremiyet gibi özel alanların tek öznesi algısının beslediği “anne rolü” onların kendi benliklerinin önüne çocuklarını koymalarına neden olmakta ve kendileri adına karar alabilmelerini zorlaştırmaktadır. Bu durum, kadınlarda boşanma sürecinde de gözlemlenmiştir. Öyle ki çalışan ve bir meslek sahibi katılımcılarda bile kutsanan “anne rolünün” yaşamlarındaki herhangi bir değişiklikte öncelikleri olduğu değerlendirilmektedir. Kağıtçıbaşı (1996)’nın üstünde durduğu “özerk-ilişkisel benliğin” gelişimine yönelik uygulamaların, pratiklerin yaygınlaşması, sağlıklı bireylerin yetişmesini sağlarken kadınları “fedakar anne rolü”nden ayırıştırarak kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayacaktır.

Araştırmada, kadınlar, kayıtsız şartsız aile desteğinin önemini vurgulamışlardır. Bununla birlikte, aile desteği olmadığı için kronik hale gelen sorunların çözümsüzlüğü karşısında kadınlar boşanma kararını ertelediklerini belirtmişlerdir. Ailelerinin somut olarak bir zorluk çıkarmadığı katılımcılar, ailelerin boşanma gerekçesi olarak yalnızca şiddet ve

aldatılmayı kabullenebildiklerini, değer ve sevgi görmeme gerekçelerini şüpheyile karşıladıklarını belirtmişlerdir. Bu da bize evliliği sonlandırmak isteyen ama sonlandırmayan kişilerin sayısını düşünmeye sevk etmekte ve bununla birlikte” sağlıklı-mutlu” evlilik nasıl olur sorusuna yönelmektedir.

Boşanmayı ‘rahatlama’ ve ‘daha özgür hissetme’ olarak tarifleyen katılımcılar, boşanma sonrası yalnız yaşamının zorluğunu neredeyse yalnızca maddiyat üzerinden nitelendirmiştir. Bunun nedeni olarak ise çocukların bütün masraflarını tek bir maaş ile karşılamak durumunda kalmalarına bağlamak mümkündür. Nafaka aldığını ama bunun çok yetersiz kaldığını söyleyen kadınlarla birlikte bazı katılımcılar o nafakanın da belli bir süre sonra kesildiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, boşanan çocuksuz kadınlar ailelerinin tek başlarına yaşamalarına izin vermek istemediklerini, bu konuda aileleri ikna etme süreçlerinin oldukça zorlu olduğunu ifade etmişlerdir. Toplumsal cinsiyet kalıplarıyla yaşamlarının ‘öznesi’ olarak seçim yapabilme olanağının elinden alınmak istendiği görülmektedir. Bu hususta, kadınların boşanma düşüncesinin ne aşamada ne kadar aileleri tarafından kabul edildiği ve desteklendiği önemli olmakla birlikte, süreç devam ederken ailelerin yaptırımlarının devam ettiği kadınlar için çoğu zaman seçim hakları olmadığı görülmektedir.

Boşanma sonrası medeni durumun değişmesi, geleceğe dair belirsizlik kadınları endişelendirmekte, boşanmış kadın algısı ve sonrasında karşılaşılabilecek zorlukları düşündüklerinde kadınlar kendilerini daha savunmasız hissedebilmektedirler. Bütün bu zorluklar dikkate alındığında, kendi yaşamlarında çeşitli destek mekanizmalarından yoksun olan kadınlar için boşanma kararını almak çok daha zor bir hale gelmektedir.

Kadınların boşanma sonrası kaygı taşımalarında özellikle de erkek tarafından evli olan kadınların “sahipli” olarak görüldüğünü, boşanmış kadınların ise “sahipsiz” olarak görüldüklerini ifade eden katılımcılar, boşandıktan sonra cinsellik içeren her türlü yaklaşımın özellikle evli erkeklerden geldiğini, bu duruma belli bir süre çok şaşırdıklarını, evlenme niyetiyle başlayan beraberliklerinde ise karşı tarafın ‘boşanmış kadın algısından’ kaynaklı, olumsuz bir tutuma maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, evli oldukları süreçten farklı olarak boşandıktan sonra erkekler tarafından cinsel obje olarak görüldüklerini ve istemedikleri türden davranışlara maruz kalabileceklerinden endişelendikleri saptanmıştır.

Toplumsal cinsiyet normlarından kaynaklı salt kadın olmalarından dolayı yaşamış oldukları her türlü rahatsız edilme durumundan sonra ve boşanma olgusunu deneyimledikten sonra, var olabilmek daha zor bir hale gelebilmektedir. Evli, boşanmış veya bekar olması fark etmeksizin, bir cinsel obje olarak görülmemek, yalnızca “insan” kimlikleriyle var olmak her kadının hakkıdır. Bu durumla paralel olarak, bireyin yukarıda da bahsedilen, özerk-ilişkisel benliğinin gelişmesine yönelik, özellikle aileden başlamak üzere, cinsiyet gözetilmeden yapılması son derece önemli hale gelmektedir. Aile ortamında erkek, cinsiyetinden kaynaklı yüceltirken, kadına hak ettiği değer gösterilmiyorsa, erkek olma durumundan kaynaklı kendisini kadından üstün görebilmekte, hayatında bir erkek olmayan kadını, cinsel kimliği ile değerlendirip, kadına o şekilde yaklaşmayı “hak” olarak addedebilmektedir.

Araştırmanın da ortaya koyduğu gibi, evli oldukları süre boyunca toplumsal normların getirdiği rol ve sorumluluklar nedeniyle kadınlar birçok durum ile baş etmek zorunda kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından boşanma öncesinde aileye bakıldığında, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre davranan erkekler, evin tüm işleri, çocuğun bakımı gibi “görevlerin” kadına ait olduğunu düşündükleri için bu işleri üstlenmeyi reddedebilmektedirler. Araştırma kapsamında görüşme yapılan kadınların yalnızca üç tanesi evlilik içerisinde geleneksel rollerin dışında olduklarını, ev içi rol dağılımının eşit olduğunu ifade etmiştir. Çalışma hayatı içinde olan kadınlar da dahil, diğer kadınlar ise eşlerin algıladıkları toplumsal cinsiyet rollerine göre bir rol dağılımının olduğunu, genellikle ev içi görevlerin kendi üzerlerine kaldığını ve bunun yanlış olduğu bilincine sahip olmalarının boşanma kararını vermelerinde etkisi olduğunu belirtmişleridir.

Kadınların bazıları toplumsal cinsiyet eşitliğine inandıklarını ancak aileden gelen ve öğrendikleri geleneksel rollerin dışına çıkamadıklarını, işten birlikte gelmelerine rağmen yemek hazırlama işinin kendilerine kaldığını, bazı zamanlar bu durumu kanıksamış olmalarına şaşırarak birlikte değişiklik için pek bir şey yapamadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç, toplumsal cinsiyet rollerinin ezici durumunun kuşaklar arası aktarıldığını, kadının eğitim seviyesi yüksek veya çalışıyor olmasının bu durumu değiştirmedığını, içselleştirilen durumların toplumsal yaşamda uygulamaya dair karşılığının olmaması, kadınların toplumsal cinsiyet rol kalıplarının dışına çıkmak istese bile uygulamakta güçlük çektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu nedenlerden dolayı boşanmış kadınlar,

sonrasında rahatladıklarını yalnızca kendi sorumluluklarını taşıyor olmalarının mutluluğunu yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar arasından partnerini sevdiği ve tanıdığı için evlendiğini dile getirenler, eşlerinin olumsuz özelliklerini evlilik sonrası değiştirebileceklerine inandıklarını ancak durumun öyle olmadığını, bu nedenle evlilik ilişkisine dair büyük bir hayal kırıklığı yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Şiddet ve aldatılma sonrası eşine yeniden şans vermek isteyen kadınların bu isteğinin altında da bu değiştirebilme motivasyonu yatmaktadır. Yaşadıkları hayal kırıklığı ile birlikte evliliğin mutsuz gidişatından kendini sorumlu tutan kadınlar, aynı zamanda başarısızlık duygusuna da kapılmaktadır. Bu başarısızlığın kendisine ait olmadığını farkında olan katılımcılar ise yakın çevrelerinden ‘kadınlık vazifelerini’ yerine getirmeme durumu ile itham edildiklerini ve bunun karşısında yoğun öfke duyduklarını belirtmişlerdir. Başarısızlık duygusuna kapılan kadınlarda toplumsal cinsiyet kalıplarından dolayı, kız çocukları için doğru bir evlilik, oğlan çocuklarının ise iyi bir kariyer düşüncesiyle büyütülmesi yorumu yapılabilmeyle birlikte mutlu bir evliliğin öznesi ve ‘inşa edeni’ ve aynı zamanda “anne kimliğinin” kadınlar için nihai başarı olduğu fikriyle büyüyen kadınlar, doğal olarak boşanmayı da kendileri adına başarısızlık olarak görmekte ve kendilerini tek sorumlu olarak görebilmektedir. Diğer durum için ise toplum, evliliği sürdürme görevini yalnızca kadına yüklediğinden, evliliğin bitişini de kadının başarısızlığı olarak yorumlamakta ve kadın sorumlu tutulmaktadır. Erkeğin sorumlu tutulabildiği ve kadının boşanmasının nispeten haklı bulunduğu, aldatma, fiziksel şiddet ve kötü alışkanlık durumları haricinde, kadının sunduğu diğer nedenler kadının boşanması için yasal olarak yeterli görülse de toplumsal normlar ve sosyal algı çerçevesinde geçerli görülmebilmektedir. Bu durum da çoğu zaman ailelerin müdahil olmasına, kadınlar kendilerini aldıkları bu karardan dolayı başarısız görmeseler de çevrelerinin ne düşündüklerini ön plana koyduklarından, kendilerini başarısız olarak algılamalarına neden olmakta ve kadınlar, bu nedenlerle boşanma düşüncelerini erteleyebilmektedirler,

Tüm bunların yanı sıra, boşanan kadınlar, evli kadınların kendileri ile ilgili görüşlerine de sıklıkla değinmişlerdir. Boşanan kadınlar, evli kadınların boşanan kadınları bir tehdit olarak algıladıklarını belirtirken, boşanan kadınların karşı cins tarafından maruz kaldığı baskıya ek olarak, hemcinsleri tarafından da bir baskı ve dışlanma durumuna maruz

kalabildiklerini ortaya koymaktadır. Evli arkadaşlarında yatıya kalamadığını söyleyen katılımcıların aktardıkları ve komşuları tarafından sürekli gözetlendiğini ifade eden katılımcıların yaşadıkları bu durumu varlığını ortaya koymaktadır. Erkeklerin boşanmış kadını ağırlıklı olarak sadece cinsel kimliği ile, yani “cinsel obje” olarak değerlendirdiği belirtilirken, bazı evli kadınların da benzer bir bakış açısına sahip olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının, olanaklar varlığı kadınların hak ihlallerinin önüne geçmek ve hakların korunması gerekliliğini ve önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Boşanan kadınların evlilikleri süresince yoğun olarak duygusal şiddetle, zaman zaman da fiziksel şiddet ile karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra boşanmak istediğini dile getiren kadınların maruz kaldıkları durum hem boşanma sürecinde hem de boşandıktan sonrası ile ilgili olarak yaşadıkları güvensizlik hissini haklı bir noktaya taşımaktadır. Kadınların boşandıktan sonra önceki evlilikten farklı olarak daha iyi bir alternatif olabilecek yeni bir ilişkiye/evliliğe dair olan inancını körelten bu durum, göreceli güvende hissettikleri ama mutsuz oldukları bir evliliği sonlandırma kararını almayı zorlaştırabilmektedir.

Kadınlar anlaşmalı boşanmak için uğraştıklarını, aksi takdirde davaların çok uzadığını ve var olan yasaların uygulanmasına dair inançlarının olmadığını ifade etmektedirler. Maddi-manevi tazminat davası açan bir katılımcı altı yıl boyunca çalışma ve sosyal yaşantısında boşanma sürecinde olan bir kadın olarak yaşadıkları zorluklara eşinin, soyadını taşımaktan duyduğu sorunların da eklenmesiyle bütün kazanacaklarından feragat ederek eşini anlaşmalı boşanmaya ikna ettiğini, bireysel olarak kendi kimliği ve soyadı ile var olmanın her şeyden önemli olduğunu belirtmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin var olduğu bir ortamda imkanları kısıtlı kadınlar boşanma hakkından da layığıyla ve hak ettikleri kadarıyla yararlanamamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoğun olarak yaşandığı, kadınları dezavantajlı, ikinci olarak konumlandıran bir toplumda, kadınların kendileri olarak var olabilecekleri, seçimlerini özgürce yapabilecekleri, bunları uygulayabilecekleri ve sonuçlarına dair sorumluluk alabilecekleri, kendi yaşamlarının yegâne “öznesi” olabilecekleri inancının inşa edilmesi oldukça sancılı bir süreçtir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların bu durumuna ilişkin değişim inançlarının arttırılması için aile ve toplum

içerisinde kökleşmiş geleneksel rollerin değişmesi/kırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki kadınların olanaklarını kullanabilecekleri alanların genişletilmesi, ancak bu kalıp yargıların sonlandırılması veya en aza indirilmesi ile mümkün olacaktır.

Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı yaşadıkları sorunların yansımalarını gösteren evlilik kurumu kadının ‘boşanmış’ kimliğini de eşitsiz bir bağlama taşımakta ve kadınların hak ihlallerine neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğin çıktısı olan kadının “insan” kimliği ile var olamaması ile birlikte ‘kadın’ kimliğinin inşasına da izin vermemektedir. Boşandıkları takdirde ise sahip oldukları kimliğin görünmezliğinin yanı sıra “cinsel” kimlikleri ile değerlendirilerek, ruh ve beden bütünlüklerini tehdit edecek davranışlara varan yaklaşımlara maruz kalmalarına neden olmakta, insan onuruna yaraşır bir yaşam adına, özgür seçimler yapma olanağından mahrum bırakabilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen sonuçlar ve sonuçlara dayalı öneriler yer almaktadır. Bu tezin amacı, Türkiye’de kadınların boşanma süreci ve sonrasında karşılaştıkları problemleri toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele almaktır. İstanbul’da yaşayan 20 boşanmış kadınla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcılara öncelikle sosyo-demografik özellikleri, evlenmeye karar verme süreçleri, boşanma kararını alma ve sonrasında yaşadıkları deneyimler üzerine sorular sorulmuştur.

Boşanmış kadınların boşanma sonrası süreçte karşılaştıkları sorunlar, toplumun bu kadınlara bakış açısı insan hakları perspektifinden değerlendirmektir. Görüşme yönteminin uygulandığı bu araştırmada, yirmi beş kadına konuyla ilgili açıklama yapılmış ve görüşme yapma isteği iletilmiş, bunlardan sadece yirmi kişi görüşme istediğini kabul etmiştir. Görüşmelerin çoğunun yapılmasında, kartopu yoluyla katılımcılara ulaşılmıştır. Boşanmış kadınlardan bir tanesi ses ve görüntü kaydını duyunca vazgeçmiş, yalnızca not alınabilirse dahil olabileceğini söylemiş, bir tanesi çocuğunu kaybettiği için boşandığını süreci yeniden anlatmanın kendisini travmatize edeceğini, bir kadın kanser tedavisi gördüğünü için sürecin yorucu geçtiğini bu nedenle katılmak istemediğini belirtmiş, bir kadın henüz mahkeme kararının kesinleşmediğini yani evleri ayırdıklarını ancak sürecin kesin bir karara bağlanmadığını, bir diğer katılımcı ise önce kabul etmiş; fakat sonra çeşitli sebepler öne sürerek görüşmeyi sürekli ileri bir tarihe atmış en sonunda da katılımcı olmaktan vazgeçtiğini beyan etmiştir. Bu araştırmada görüşme yapılan kadınlardan örnekleme dahil olmak isteyebilecek başka tanıdıkları kadınların olup olmadığı sorulduğunda, bazı katılımcılar olduğunu ancak o kişilerin boşandığını çok dillendirmediğini bu nedenle bu durumu ve süreci anlatmak istemeyeceklerini, çekimser kalabileceklerini bu nedenle teklif dahi etmemeyi uygun bulmuşlardır. Bu durum da yine bize çevre etkisinin ve baskısının kadınlar üzerinde ne kadar rahatsızlık verdiğini, kimliği saklamak zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Bu alanlarda literatür taraması yapıldığında ise boşanma konulu araştırmalara ve yayınlanan tezlere rastlanmıştır. Türkiye hakim olan ve hissedilen toplumsal cinsiyet

eşitsizliği, kadının dezavantajlı durumu, maruz kaldığı duygusal ve fiziksel şiddet olayları da göz önünde bulundurularak, bu tez ile boşanma olgusunu deneyimleyen kadınların bu yeni kimliklerinin ‘insan’ kimliğinin önüne geçmesi meselesine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda, boşanma süreçlerinde kadınların hangi sorunlarla karşılaştıkları; boşanan kadınlar bir tür olarak kendisine özgü fenomenleri kullanamamasının önündeki engeller toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında incelenmiştir.

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla boşanma olgusunu deneyimleyen 20 kadının yaşantıları, boşanma olgusunu deneyimlemiş olmalarına dair görüşleri, bu olgunun yaratmış olduğu veya yaratabileceği güçlüklerle baş etme yolları anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmeler zoom üzerinden gerçekleştirildiği için internete erişimi olan bireyler arasından bir örneklem oluşturulmuştur. Dolayısıyla, bu çalışmanın Türkiye’deki bütün boşanan kadınları kapsadığını, temsili bir örneklem sunduğunu söylemek ve böyle bir genellemeye varmak mümkün değildir.

Araştırma kapsamında, boşanan kadınların olanakları ve içerisinde bulundukları koşulların incelenmesi, birçok farklı parametrenin kadınların boşanma durumu üzerinde etkili olabileceğini göstermiştir. Eğitim seviyesi, gelir durumu, çalışma durumu, anne olma, sosyal çevre ve toplum baskısı, aile desteği, eşe olan güvensizlik, boşanmış kadın olmanın damgalanması ve gelecek kaygıları gibi faktörler araştırmaya katılan kadınların boşanma durumları ile doğrudan ilişkilendirdikleri faktörler olarak görülmektedir. Gelir, çalışıp çalışmama ve anne olma durumları birbirlerini etkileyen faktörler olarak görülmüş; Bu durum toplumsal olarak da kabul edilen “fedakar anne” rolü ile birlikte incelendiğinde, Türkiye’de anne olmanın kadınların kendi benliklerinin ötesine çocuklarını koymaları gerektiği anlamına gelebildiğini ortaya koymuş ve kadınların çocukları adına kendi isteklerinden fedakarlık yapmayı ve mutsuz olsalar bile çocukları adına her türlü mutsuzluğa katlanmayı normalleştirdikleri görülmüştür. Ancak bununla birlikte bu rolün boşanma kararını almayı geciktirse de yine bu rolün verdiği yetkiyle ve çocukların desteğiyle kadınların boşanma kararını aldıkları dikkat çeken bir diğer unsurdur. Yani bu durum aslında çocukların da ebeveynlerinin mutsuz oldukları bir aile içerisinde bulunmaktan hoşlanmadıkları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bazıları,

çocuklarının “anne artık boşan” demesiyle boşandıklarını belirtmişler; öyle ki bir katılımcı oğlunun eve gelmediğini ve mutsuz olduğu evliliği sürdürmeye devam ederse kendisi ile ilişkisini sonlandırmak istediğini ifade ettiğini, bu durumun kendisini çok etkilediğini ve bu nedenle boşandığını beyan etmiştir.

Bir ebeveyn olarak ‘anne’ rolünün getirdiği sorumlulukların ve rolün kendisinin önemli olduğunu bilmekle birlikte birtakım fedakarlıkları da olabileceği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürekli olarak desteklediği ve beslediği “fedakar anne” durumunun onların kendi yaşamlarını, istekleri doğrultuda şekillendirmelerine engel olduğu söylenebilir.

Boşanma sürecinde kadınların tutumları daha çok iki durum ile şekillenmektedir. Bunlardan birincisi, kadınlar evlendikten hemen sonrasında boşanmayı istemekte ve düşünebilmekte ancak sosyal çevresinde yer alan kişilerin baskıları nedeniyle bundan vazgeçebilmektedir. İkinci durum ise, Evliliğin daha sonraki dönemlerinde farklı sebeplerle—çoğunlukla çocuk ve aile—bu kararı erteleyebilmektedir. Görüşmeye dahil olan kadınların çoğunluğunun ikinci durumu deneyimledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çocuğu olan kadınlar ise boşanma sürecinde, yaşadıkları ve maruz kaldıkları bütün durumu görmezden gelme eğilimi içerisinde olmaktadır. Çalışmada yer alan katılımcıların büyük bir kısmı bu sebeple boşanma kararı almayı geciktirdiklerini ifade etmişlerdir. Çocuklarına maddi olarak yetememek ve onların babasız büyüyeceklerine dair endişeler kadını boşanma sürecinde baskı altında tutan unsurlar haline gelmektedir. Bu da çocuğun önemli bir etken olduğu ve kadının kararlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Kadınlar için özellikle de boşanma süreci ve sonrasında, ailenin önemli bir destek mekanizması olduğu belirlenen bu çalışmada, ailesinden yeterli desteği görememesi nedeniyle boşanma kararını alan kadınların sayısının azımsanmayacak bir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca boşanmanın ataerkil toplumlarda özellikle kadınlar özelinde uygun bir davranış olmaması, boşanan kadına karşı bakış açısı, evli kadınların boşanan kadınlara karşı tutum ve davranışları bütün bunların sonucunda yaşanan olumsuz duygular, kadınların boşanma kararını almalarını geciktiren ve boşandıktan sonraki süreçlerini de etkileyen faktörler arasında görülmektedir.

Evliliğin aksine boşanma olgusunun bir başarısızlık olarak değerlendirilmesi ve bunun nedeni olarak bakılması, bitme sorumluluğunun kadınlara yüklenmesi, kadınların yaşamları adına özgürce seçimler yapamamalarına neden olmaktadır.

Ataerkil toplumsal normlar içerisinde yetişen kadınların, olanakların sınırlı olması ve hissedilen toplumsal baskı nedeniyle de evliliğin sona ermesinden sonra yaşanacak değişim riskli bir durum olarak değerlendirmekte ve beraberinde gelecek sorunlar endişe yaratabilmektedir. Her iki durumda da zorluklar yaşayacağını düşünen kadınlar için, her iki türlü de sıkıntı düşünen kadınlar için, mutsuz giden evliliklerini sonlandırma kararı sağlıklı bir karar olabileceken oldukça zorlu geçebilecek bir süreç dönüşebilmektedir.

Araştırma kapsamında ortaya çıkan bir diğer durum ise, kadınların eşinin boşanma sonrasında evlilik süresince devam ettirdiği, şiddet ve tehdit durumuna devam etme endişesidir. Erkeğin ekonomik olarak kadını tehdit etmesi, varsa çocuğun masraflarına karşı duyarsız kalacağı tehdidi, kötü muamele ve şiddet göstermesi veya boşanmayı istememesi gibi tutumlarına yönelik hukuk sisteminin onların arkasında duracaklarına dair inanç ve güven yoksunluğudur. Açılan davaların mahkemelerdeki iş yükünün fazla olduğunu belirten kadınlar yasaların uygulamaya dair yetersizliğinden şikayet etmiş ve hukuk sistemine dair inançlarının olmadığını belirtmişlerdir. Bütün bu olasılıklar kadınları anlaşmalı boşanmaya zorlamakta ve karşı tarafı ikna edemedikleri sürece davayı açamamalarına ve boşanmaya ikna etseler dahi birçok haktan mahrum kalmalarına neden olmaktadır. Öyle ki şiddet gören bir katılımcı eşinden boşanamadığını, bu nedenle çalışma hayatına başlayınca memuriyet için gerekli olduğu yalanıyla yani aslında eşini ‘kandırarak’ boşanabildiğinden bahsetmiştir. Aynı katılımcı şiddet nedeniyle birçok kez şikayetçi olmasına rağmen kendisini koruyan ve boşanma kararını alma sürecinde kendisini destekleyecek bir mekanizmanın olmadığını, bu nedenle var olan yasaların bütün süreçlerinde bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir. Aynı görüşmeci, hukukun işleyişi noktasında yazılı olan yasaların bir anlamı olmadığını, kararı veren hakim inisiyatifıyla sürecin yürüdüğü düşüncesinde olduğunu dile getirmiştir.

Bütün bu bilgiler ışığında, kadınların boşanmayı istedikleri halde bunu gerçekleştirememeleri, olanakların yoksunluğu olarak değerlendirilmekte, kadınların arzu ettikleri, mutlu oldukları, ‘insan’ olduklarını hissedip önemsendikleri bir yaşamın sürdürülmesini engellemektedir. Bir ‘özne’ olarak konumlanabilmelerinin ve haklara

erişimin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ile mümkün olduğu söylenebilir. Aksi durumda, pratikte çok fazla karşılık bulamayan yasal hak ve özgürlükler, teoride var olan ancak pratikte uygulanamayan yasal haklar ve özgürlükler, kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı ikincil konumlarının sürekli bir şekilde pekişmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, adalet ve insan haklarını doğrudan ilgilendiren konu olduğu söylenebilmektedir. Bu sebeple Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, sağlıklı aile birliklerinin kurulabilmesi veya aile birliğinin sonlanması gerekiyorsa bunun yine sağlıklı bir şekilde sonlanmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Son olarak, bazı öneriler şunlardır:

- Toplumsal olarak yeterli bir bilincin oluşabilmesi için bütün kurumların iş birliği içerisinde herkeste insan hakları bilgisinin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunması gerekmektedir.
- İnsan değeri ve insan onuru kavramlarının anlaşılması ve cinsiyet temelli eşitsiz, ayrımcı muamelenin sona ermesi için insan haklarının eğitimlerinin yaygınlaştırılması gerekmekte, özellikle de hukuk ve etik temelli kapsamlı insan hakları eğitim programları müfredatlara yerleştirilmelidir.
- BM İnsan Hakları Sözleşmelerine taraf olan ülkemizde sözleşmenin gerekliliklerinin yerine getirilip getirilmediği hususu üzerinde önemle durulmalıdır.
- Kapsayıcı ve eşitlikçi aynı zamanda işlevsel bir eğitim sisteminin yaşam boyu desteklenmesi sağlanmalıdır.
- Toplumda daha sağlıklı birlikteliklerin kurulması için toplumsal cinsiyet eşitliğine dair eğitimler yaygınlaştırılmalı, ilgili bakanlıklar tarafından kişilerin sorunların çözümüne dair profesyonel destek alabilecekleri danışmanlık merkezleri kurulmalıdır.
- Boşanma olgusunu deneyimlemiş ve ihtiyaç duyan her kadına ruhsal destek sağlanmalıdır.
- Boşanma sonrası barınma sorunu yaşayan kadınlara yaşayan kadınların yaşadıkları maddi sorunların azaltılması için, eğer ihtiyaç duyuyorsa, iş imkanları sunulmalıdır.
- Boşanmaya bağlı yoksulluk nafakasını kadın ve erkek gelir dağılımından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Hak ettikleri halde gerekli nafakanın bağlanmadığı kadınlar

dair hukuki sorunları çözüme kavuşturmak nafakanın mağduru kadınlar ve çocukların boşanma sonrası süreci daha rahat geçirmelerini sağlayacaktır.

- Boşanma olgusunun nedenlerini ortaya koyan niteliksel çalışmaların artması önerilmektedir.
- “Yasalar önünde eşitlik” ilkesinin yaşamda karşılığını görmek için toplumsal cinsiyet eğitimleri düzenlenmeli ve etkin bir biçimde kullanılabilmesi için yasa uygulayıcılara da konuya dair eğitimlerin verilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bakanlığı, A. (2002). *Türk Medeni Kanunu, Türk Medeni Kanunun Yürürlüğü ve Uygulama şekli Hakkında Kanun ve Gerekçeleri*. Ankara: Ankara Açık Cezaevi Matbaası.
- Akoğlu, Ö. A., ve Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklerle İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153-172.
- Aktaş, Ö. (2011). *Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler* (Tez no: 286521). [yüksek Lisans Tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Arat, N.(2022). *Feminizm ABC'si*. İstanbul: Say Yayıncılık
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması*. TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. 15 Kasım 2023 tarihinde <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/j4ngamxk/halk%C4%B1n-bo%C5%9Fanmaya-ili%C5%9Fkin-tutumlar%C4%B1-ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1.pdf> adresinden alındı.
- Aristoteles, (2020). *Nikomakhos'a Etik*. (S. Babür, Çev.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Bayraktar, N. (2010). *Boşanmış kadınların çevrelerinin kendilerine bakış açısını algılama şekilleri* (Tez no: 278566) [Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Berktaş, F. (2021). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar*, 175(187), 50-70. 20 Kasım 2023 tarihinde https://huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/toplumsal_cinsiyet_esitligi250122.pdf adresinden alındı

- Çotuksöken, B. (2012). *İnsan hakları ve felsefe*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Can, Y., ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(58).
- Chanter, T. (2019). *Toplumsal Cinsiyet. (M. Erguvan, Çev.)*. Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Sistem yayıncılık.
- Ecevit, Y. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları. CEİD Yayınları 11 Eylül 2023 tarihinde <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1417> adresinden alındı.
- Ersöz, A. (2011). Türkiye'de Boşanma Olgusu ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (43), 249-264.
- Ersöz, A. G. (2015). Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102.
- Güdekli, A. (2016). *Küresel Erkek(lik) ve Medya*, Konya: Literatürk Akademi.
- İlkkaracan, P. (1998). Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile. İçinde Bilanço '98 yayın dizisi. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (ss. 173-192). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-İlişkisel Benlik: Yeni Bir Sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*.
- Kant, I. (2021). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumları Yayınları.
- Kalaycı, A. R. (2011). *Tek ebeveynli aileler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
- Kaya, T. (2016). İstanbul'da Yaşayan Boşanmış Kadın ve Erkeklerin Boşanma Deneyimleri. *Journal of International Social Research*, 9(46).
- Karasar, N. (2022). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık

- Kucur, F., ve Kelebek, Ö. (2021, September). Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM örneği. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 80, pp. 231-266). Istanbul University.
- Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Kuçuradi, İ. (2018a), *İnsan hakları: Kavramları ve sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2018b). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Kuş, E. (2007). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri: Nicel mi? Nitel mi?*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2021). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Moroğlu, N. (2016). Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 285-317.
- Sarpkaya, O. A. (2013). Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van Örneği *Journal of International Social Research*, 6(26).
- Scheler, M. (2015). *İnsanın Kosmostaki Yeri*. Ankara: Bilgesu Yayınevi.
- Sucu, İ. (2007). *Boşanmış kadınların boşanma nedenleri ve boşanma sonrası toplumsal kabülleri (Sakarya ili örneği)* (Tez no: 210608). [Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Şimga, H. (2018b). Kadın ve İnsan Hakları. *İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni*, (4). Mart 26, 2023
- TÜİK (2021). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri Mart, 20 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-İstatistikleri-202249437&dil=1#:~:text=Evlenen%20çiftlerin%20sayısı%202021%20yılında,binde>

[%206%2C76%20olarak%20gerçekleşti.&text=Boşanan%20çiftlerin%20sayısı%202021%20yılında,yılında%20180%20bin%20954%20oldu.](#) adresinden alındı.

Uğur, S. B. (2014). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 293-326.

Uyan Semerci, P.ve E, Erdoğan, (2021). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri için Bir Rehber: Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Uygur, G.ve Özdemir, N.(2019). *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uygur, G.(2020). *Hukukta Adaletsizliğı Görmek*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu

Yıldırım, A. Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

Ek 1: Maltepe Üniversitesi Etik Kurul Kararı

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

Ek: 2 Yarı Yapılandırılmış Görüşme Yönergesi

“Kadının Boşanma Olgusu ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: İnsan Hakları Açısından Bir İnceleme” isimli bu araştırma, Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Anabilim Dalı İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında yürütülecektir. Araştırma kapsamında yanıtladığınız soruların cevapları, gizli tutulacak ve araştırma dışında herhangi bir amaçla herhangi bir yerde kullanılmayacaktır. Görüşme esnasında görüşmenin herhangi bir sebeple kesilmemesi ve akışını engelleyen herhangi bir durum yaşanmaması için görüşmede görüntü ve ses kaydı alınacaktır. Araştırmaya katılım sağlamayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.

Ronay ERDİNÇ

- 1- Kendinizden bahsedebilir misiniz? Çocuğunuz var mı?
- 2- Şu an yalnız mı yaşıyorsunuz yoksa aileniz ile birlikte mi yaşıyorsunuz?
- 3- Çekirdek aileniz ile ilişkileriniz nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 4- Akrabalarınız ile ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 5- Evlenmeye nasıl karar verdiniz?
- 6- Evli kaldığınız süre zarfında nasıl bir evlilik deneyiminiz oldu?
- 7- Boşanmaya nasıl karar verdiniz?
- 8 Boşanma kararını alırken endişe duyduğunuz herhangi bir durum oldu mu?
- 9- Çocuk/çocuklar boşanma kararı almanızı etkiledi mi? Nasıl?
- 10- Boşanmaya karar verirken ekonomik olarak endişe duyduğunuz bir durum oldu mu? Bu endişeler sizin kararı alma sürecini etkiledi mi?

11- Ev içinde üstlendiğiniz rollerin boşanma kararını vermede etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

12- Boşanmış olmak sizin için ne ifade etmektedir?

13- Boşanma olgusunu deneyimlemiş olmakla bağlantılı olarak boşanmanın yaşamınızda ne gibi etkilere yol açtığını düşünüyorsunuz?

14- Boşanma kararını vermekte yaşadığınız güçlükler nelerdir?

15- Boşanma kararını almanızı geciktiren herhangi önemli bir etkeniniz olduğunu düşünüyor musunuz?

16- Toplumda var olan “boşanmış kadın” algısından kaynaklı boşanma sonrasında herhangi bir değişiklik meydana geldi mi?

17- Toplumsal cinsiyet kavramı sizin için herhangi bir şey ifade ediyor mu, ne düşünüyorsunuz?

18- Gelecekte beklentileriniz nelerdir? Çocuklarınızın(varsa) gelecek planlarına dair düşünceleriniz nelerdir?

19- Boşanmış kadın olmanın getirdiği zorluklara karşı baş etme mekanizmalarınız nelerdir? (aile desteği, arkadaş desteği, çocuklar, terapi süreci, psikiyatrik ilaç kullanımı, yeniden çalışmaya başlamak gibi)

20- Benim size sormadığımı ama sizin belirtmek veya eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

Ek 3: Katılımcılar İçin Bilgilendirilmiş Onam Formu (Araştırmacının Açıklaması)

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Kadının Boşanma Olgusu ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: İnsan Hakları Açısından Bir İnceleme adlı çalışma Ronay ERDİNÇ tarafından gerçekleştirilecektir. Araştırma, İnsan Hakları perspektifinden toplumsal cinsiyet bakışı doğrultusunda, kadının boşanma sürecinde ve sonrasında yaşadığı sorunlara kulak vermek ve deneyimlerini keşfetmek amacıyla planlanmıştır. Süreci tamamlamış kadınların geleceğe ilişkin duygu ve düşüncelerinin değerlendirilmesi, yaşantılarını etkileyen ayrımcılık unsurlarını keşfetmek, haklarına erişim hususunda yaşadıkları sıkıntıları anlamak, fiziksel-çevresel ve sosyo-ekonomik etkenlerin görülmesi ve konuya yönelik çözüm önerileri geliştirilmesine katkı sunacaktır. Gönüllülük esasına dayanan bu araştırmaya katılmayı kabul ettikten sonra herhangi bir nedenle vazgeçtiğiniz takdirde çalışmaya katılımınızı sonlandırabilirsiniz. Bu formu doldurup araştırmayı yürüten kişiye göndermeniz bu araştırmaya katılmaya gönüllü olduğunuz anlamını taşımaktadır.

Çalışma sonucu elde edilen bütün veriler yalnızca araştırma için kullanılacaktır. Bu nedenle sorulan sorulara eksiksiz ve doğru yanıtlar vermeniz oldukça önemli bir durumdur. Araştırmada tutulan kayıtların hepsi gizli kalmakla birlikte sizlere dair doğrudan ve açık bir kimlik bilgisi içermeyecektir.

Araştırma kapsamında çalışmaya dair herhangi bir sorunuz olduğunda araştırmacı Ronay ERDİNÇ ile çekinmeden iletişime geçebilirsiniz.

Çalışmamız için zaman ayırarak bilim dünyasına verdiğiniz katkı için teşekkürler...

Araştırma yürütücüsünün

Unvanı, Adı Soyadı: Sosyal Hizmet Uzmanı, Ronay ERDİNÇ

Çalışmaya Katılım Onayı:

(Katılımcının Beyanı)

- Formda yer alan bilgileri okudum, Araştırmanın amacını ve katılımcı olarak yerine getirmem gereken sorumlulukları anladım.
- Araştırmaya dair açıklama hem yazılı hem de sözlü olarak araştırmayı yürüten kişi tarafından yapıldı. Çalışmaya dair bütün sorularımdan yeterli yanıtları aldım.
- Tarafıma araştırmacı tarafından araştırmanın faydaları ve oluşabilecek muhtemel riskler tarafından sözlü olarak bilgilendirme yapıldı.
- Katılımcı olmayı istediğim zaman bırakabileceğim, bunun için herhangi bir nedene ihtiyacım olmadığı bu sebepten kaynaklı herhangi bir yaptırım ile karşılaşmayacağım hususunda bilgilendirme yapıldı.
- Bu şartlar altında çalışmaya hiç kimsenin baskı ve zorlaması olmadan kendi özgür irademle katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının imzası:

Katılımcının adı ve soyadı:

Tarih

ÖZGEŞMİŞ

Ronay ERDİNÇ

Eğitim

Derece	Yıl	Üniversite
Y.Ls	2023	Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İnsan Hakları Anabilim Dalı
Ls.	2016	Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet
Lise	2012	Kiptaş Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	Görev
2017	Sosyal Hizmet Uzmanı

